SOLVA
regio I project I partner

SINT-LIEVENS-HOUTEM MARKTPLEIN

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

INTERGEMEENTELIJKE SAMENWERKING VOOR STREEKONTWIKKELING IN ZUID-OOST-VLAANDEREN

GENTSESTEENWEG 1 B
9520 SINT-LIEVENS-HOUTEM
TEL 053 64 65 20

INFO@SO-LVA.BE
WWW.SO-LVA.BE

SINT-LIEVENS-HOUTEM MARKTPLEIN

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

SOLVA ARCHEOLOGIE RAPPORT 195

AUTEURS: CATELINE CLEMENT, RUBEN PEDE, SIGRID KLINKENBORG, VERONIQUE GUILLAUME & BART CHERRETTÉ

COLOFON

PROJECT
Archeologisch onderzoek: Opgraving
Sint-Lievens-Houtem Marktplein (08-SLH-MP)

DOSSIERNUMMER VERGUNNING
2016/208

OPDRACHTGEVER EN BOUWHEER

Gemeente Sint-Lievens-Houtem
Marktplein 3
9520 Sint-Lievens-Houtem
053 60 72 20

OPDRACHTHOUDER

SOLVA - Intergemeentelijk samenwerkingsverband voor ruimtelijke ordening en socio-economische expansie
Gentsesteenweg 1B
9520 Sint-Lievens-Houtem

PROJECTTEAM
Sigrid Klinkenborg (vergunninghouder)
Ruben Pede, Veronique Guillaume en Cateline Clement (archeologen)
Bart Cherretté (coördinatie)
Wim Van Rolleghem, Harry Bonnarens, Antonio Diaz Arroyo en Jan van Ruyskensvelde (technische assistenten)

TERMIJN TERREINWERK: 18/05/2016 – 01/07/2016

WETTELIJK DEPOTNUMMER
D/2020/12.857/6

COPYRIGHT

Afbeelding voorblad: copyright Peter Van Der Plaetsen PAM Velzeke

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van **SOLVA**.
Alle foto's, tenzij anders vermeld: © **SOLVA**

INHOUDSTAFEL

01 | DANKWOORD 15

02 | INLEIDING 19

03 | BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS 23

3.1. VINDPLAATSGEGEVENS 25

3.2. TOPOGRAFISCHE, LANDSCHAPPELIJKE, BODEMKUNDIGE SITUERING 26

04 | ARCHEOLOGISCHE EN HISTORISCHE SITUERING 29

4.1 HISTORISCHE SITUERING 31

4.1.1. INLEIDING 31

4.1.2. HISTORISCHE EN CARTOGRAFISCHE OMKADERING 31

4.1.2.1. OUDSTE HISTORISCHE VERMELDING 31

4.1.2.2. KOUTERTOPONYMIE 31

4.1.2.3. BEDEVAART EN JAARMARKT 32

4.1.2.4. PLAETSE EN/OF DRIES? 32

4.1.2.5. VIJVERS EN GRACHTEN 33

4.1.2.6. SCHEPENHUIS EN 'T CALF 38

4.2. ARCHEOLOGISCHE SITUERING 39

05 | ONDERZOEKSOPDRACHT 43

5.1. VRAAGSTELLING 45

5.2. RANDVOORWAARDEN 45

06 | WERKWIJZE EN OPGRAVINGSSTRATEGIE 49

6.1. METHODOLOGIE TERREINWERK 51

6.2. METHODOLOGIE VERWERKING 51

6.3. MOTIVATIE VAN DE SELECTIE VAN MATERIAAL EN STAALNAME 53

07 | BESCHRIJVING VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK 55

7.1. GRACHT 58

7.1.1. BESCHRIJVING EN INTERPRETATIE 58

7.1.2. VONDSTEN EN DATERING 58

7.2. KUILEN 59

7.2.1. BESCHRIJVING EN INTERPRETATIE 59

7.2.2. VONDSTEN EN DATERING 61
7.2.2.1. MIDDELEEUWEN 62
7.2.2.2. LATE MIDDELEEUWEN 62
7.2.2.3. LATE-, POSTMIDDELEEUWEN 64
7.2.2.4. POSTMIDDELEEUWEN 69
7.2.2.5. NIEUWE TIJD 70
7.2.2.6. NIEUWSTE TIJD 73
7.2.2.7. SAMENVATTING 74
7.3. OVENS 75
7.3.1. BESCHRIJVING EN INTERPRETATIE 75
7.3.2. VONDSTEN EN DATERING 86
7.4. GEBOUW 88
7.4.1. BESCHRIJVING EN INTERPRETATIE 88
7.4.2. VONDSTEN EN DATERING 94
7.5. WEG 95
7.5.1. BESCHRIJVING EN INTERPRETATIE 95
7.5.2. VONDSTEN EN DATERING 100
7.6. POEL 101
7.6.1. BESCHRIJVING EN INTERPRETATIE 101
7.6.2. VONDSTEN EN DATERING 108
7.7. OPHOGINGSLAGEN EN LOOPNIVEAUS 113
7.7.1. BESCHRIJVING EN INTERPRETATIE 113
7.7.2. VONDSTEN EN DATERING 114
08 | ASSESSMENT EN BASISANALYSE VAN DE VONDSTEN EN STALEN 117
09 | SYNTHESE EN ANTWOORD OP DE VOOROPGESTELDE ONDERZOEKSVRAGEN 123
10 | AANBEVELINGEN EN GEPLANDE VERVOLGONDERZOEKEN 129
11 | SAMENVATTING 133
12 | BIBLIOGRAFIE 137
12.1. GESCHREVEN BRONNEN 139
12.2. ELEKTRONISCHE BRONNEN 140

13 | BIJLAGEN 143

13.1. HANDLEIDING BIJ HET RAADPLEGEN VAN DE BIJLAGEN 145

13.2. LIJSTEN 147

13.3. GRONDPLANNEN 147

LIJST VAN FIGUREN

Fig. 1. Situering Sint-Lievens-Houtem; bron AGIV, digitaal aangemaakt op 22/06/2020. 26
Fig. 2. Zone I geprojecteerd op de topografische kaart; bron NGI en SOLVA, digitaal aangemaakt op 22/06/2020. 27
Fig. 3. Zone I geprojecteerd op de kaart van Ferraris, (1771-1777) (mogelijk met afwijking op de georeferentie); bron AGIV en SOLVA, digitaal aangemaakt op 22/06/2020. 27
Fig. 4. Kaart Land van Aalst door De kaart van Jacques Horenbault (1596): vijver. 34
Fig. 5. Kadastraal plan uit 1812 (Braekman, 1995, 258): lange gracht, twee vijvers, schepenhuisje, twee 'verbindingsgrachten'. 34
Fig. 6. Plan uit 1830 opgesteld door landmeter P.Fr. Carnewal (Braekman, 1997, p. 62) (het noorden is naar boven gericht): lange gracht – al gedeeltelijk gedicht, tussen twee rijen bomen, poel en schepenhuis. 35
Fig. 7. Zone I geprojecteerd op de kaart van Popp (1842-1879); bron AGIV en SOLVA, digitaal aangemaakt op 23/06/2020: lange gracht – al deels verdwenen, poel en schepenhuis. 36
Fig. 8. Zone I geprojecteerd op de Atlas der Buurtwegen (1842-1845); bron AGIV en SOLVA, digitaal aangemaakt op 23/06/2020: lange gracht – al deels verdwenen, poel en schepenhuis. 36
Fig. 9. Zone I geprojecteerd op de Kaart van Vandermaelen (1846-1854); bron AGIV en SOLVA, digitaal aangemaakt op 23/06/2020. 38
Fig. 10. Schepenhuisje naar een schets van A. Van Lokeren (Duquet 1976, 18). 39
Fig. 11. Schepenhuisje Lessenbos (met dank aan I. Van der Kelen). 39
Fig. 12. Kadasterkaart met aanduiding van de locatie van de vier proefsleuven. 46
Fig. 13. Kadasterkaart met aanduiding van de locatie van de geplande werken. 46
Fig. 14. Grondplan A met aanduiding van de relevante contexten en structuren, schaal 1/200. 57
Fig. 15. Coupe AB op context I-16. 58
Fig. 16. Zicht op de kuilen in het noorden van het vlak, grondplan A. 59
Fig. 17. Coupe EF op context I-30. 59
Fig. 18. Coupe AB op context I-69. 60
Fig. 19. Aardewerk uit context I-69. 63
Fig. 20. Coupe CD op contexten I-138 en I-143. 64
Fig. 21. Coupe AB op context I-15. 65
Fig. 22. Coupe GF op contexten I-72 en I-73. 65
Fig. 23. Coupe AB op context I-3. 66
Fig. 24. Coupe AB op context I-71 deel 1. 67
Fig. 25. Coupe AB op context I-71 deel 2. 67
Fig. 26. Aardewerk uit context I-71. 68
Fig. 27. Coupe AF op context I-17. 68
Fig. 28. Aardewerk uit context I-17, schaal 1/3. 69
Fig. 29. Coupe AB op contexten I-23 en I-27. 70
Fig. 30. Fragment van een kan/kruik in steengoed met engobe/zoutglazuur met medaillon. 71
Fig. 31. Coupe MN op context I-42. 71
Fig. 32. Skelet van de aap (copyright RAAP België). 72
Fig. 33. Fragmenten verbrande leem uit context I-42. 73
Fig. 34. Zicht op structuren I-18 en I-253 op grondplan B. 75
Fig. 35. Grondplan B met aanduiding van de contexten, schaal 1/100. 76
Fig. 36. Orthogonaal beeld van grondplan B. 76
Fig. 37. Coupe IJ op structuur I-18. 77
Fig. 38. Coupeteking IJ van structuur I-18 met aanduiding van de contexten. 77
Fig. 39. Coupe PO op structuren I-18 en I-253. 77
Fig. 40. Coupe NM op structuren I-18 en I-253. 78
Fig. 41. Coupetekening NM van structuren I-18 en I-253 met aanduiding van de contexten. 78
Fig. 43. Coupetekening KL van structuren I-18 en I-253 met aanduiding van de contexten. 79
Fig. 42. Coupe KL op structuren I-18 en I-253. 79
Fig. 44. Zicht op grondplan B1 van structuur I-18. 80
Fig. 45. Grondplan C met aanduiding van de contexten, schaal 1/100. 81
Fig. 46. Zicht op structuren I-18 en I-253 op grondplan C. 81
Fig. 47. Grondplan en coupe op de 10de-eeuwse klokkengieterskuil (Davies & Ovenden, 1990, fig. 18). 82
Fig. 48. Grondplan en coupes op de 12de-eeuwse klokkengieterskuil (Davies & Ovenden, 1990, fig. 19). 84
Fig. 49. Het oud schepenhuis op de markt van Herzele. 86
Fig. 50. Gedigitaliseerd aardewerk uit context I-18, schaal 1/3. 86
Fig. 51. Staalname van structuur I-18 door Souad Ech-Chakrouni en collega's van het KMI Geofysisch Centrum in Dourbes. 87
Fig. 52. Zicht op structuur I-46 in profiel AZ. 88
Fig. 53. Profieltekening AZ met aanduiding van de contexten. 88
Fig. 54. Interpretatief plan van grondplan A met aanduiding van de het schepenhuis, de weg en de poel, schaal 1/200. 90
Fig. 55. Zicht op structuur I-46 op grondplan A. 91
Fig. 56. Zicht op structuur I-46 op grondplan C. 92
Fig. 57. Detail van structuur I-46 op grondplan C. 92
Fig. 58. Grondplan van het schepenhuis naar een tekening uit 1847 door A. Van Lokeren (copyright I. Van Der Kelen). 93
Fig. 59. Reconstructie van het schepenhuis o.b.v. de archeologische bevindingen van het proefsleuvenonderzoek en de opgraving, in combinatie met de tekening van I. Van Der Kelen, schaal 1/200). 94
Fig. 60. Zicht op structuur I-53 in profiel XB. 95
Fig. 61. Zicht op structuur I-53 op grondplan A. 96
Fig. 62. Profieltekening XB met aanduiding van de contexten. 97
Fig. 63. Zicht op structuur I-53 op grondplan B. 97
Fig. 64. Reconstructie van het verloop van structuur I-46 o.b.v. de archeologisch bevindingen van het onderzoek op de Markt en in Eiland, schaal 1/200. 98
Fig. 65. Zicht op structuur I-46 in profiel BY. 99

Fig. 66. Profieltekening BY met aanduiding van de contexten. 101
Fig. 67. Zicht op structuur I-9 op grondplan A. 101
Fig. 68. Zicht op structuur I-9 op grondplan B. 102
Fig. 69. Grondplan B van structuur I-9 met aanduiding van de contexten, schaal 1/100. 103
Fig. 70. Coupetekening ZO van structuur I-9 met aanduiding van de contexten. 104
Fig. 71. Coupetekening GK van structuur I-9 met aanduiding van de contexten. 104
Fig. 72. Coupe ZO op structuur I-9. 104
Fig. 73. Coupe GK op structuur I-9. 105
Fig. 74. Coupe ZO op structuur I-9. 106
Fig. 75. Coupe EF op contexten I-67, I-81, I-120 en I-121. 107
Fig. 76. Fragment van een pyrofoor uit context I-190. 109
Fig. 77. Fragment van een kom in *faïence* met "boerenbont"-versiering uit context I-190. 110
Fig. 78. Bodemfragment in *faïence fine* met stempel uit context I-190. 111
Fig. 79. Bodemfragment van een bord in *faïence fine* met stempel uit context I-31. 112
Fig. 80. Zicht op context I-208 in profiel XB. 113
Fig. 81. Grondplan A allesporenplan, schaal 1/200. 148
Fig. 82. Grondplan A interpretatief plan, schaal 1/200. 149
Fig. 83. Grondplan B allesporenplan, schaal 1/200. 150
Fig. 84. Grondplan B interpretatief plan, schaal 1/200. 151
Fig. 85. Grondplan B1 allesporenplan, schaal 1/50. 151
Fig. 86. Grondplan C allesporenplan, schaal 1/50. 152
Fig. 87. Grondplan C interpretatief plan, schaal 1/50. 152

CHRONOLOGIE

☐ Paleolithicum	☐ Oud	1.000.000/500.000 - 250.000 BP
	☐ Midden	250.000 - 38.000 BP
	☐ Jong	38.000 - 14.000 BP
	☐ Finaal	14.000 - 12.000 BP
☐ Mesolithicum	☐ Vroeg	ca. 9500 - 7700 BC
	☐ Midden	7700 - 7000/6500 BC
	☐ Laat	ca. 7000 - ca. 5000 BC
	☐ Finaal	ca. 5000 - ca. 4000 BC
☐ Neolithicum	☐ Vroeg	5300 - 4800 BC
	☐ Midden	4500 - 3500 BC
	☐ Laat	3500 - 3000 BC
	☐ Finaal	3000 - 2000 BC
☐ Bronstijd	☐ Vroege	2100/2000 - 1800/1750 BC
	☐ Midden A	1800/1750 - 1500 BC
	☐ Midden B	1500 - 1050 BC
	☐ Late	1050 - 800 BC
☐ IJzertijd	☐ Vroege	800 - 475/450 BC
	☐ Late	475/450 - 57 BC
☐ Romeinse Tijd	☐ Vroeg	56 BC - 100 AD
	☐ Midden	101 - 300 AD
	☐ Laat	301 - 400 AD
☒ Middeleeuwen	☐ Vroege / Frankisch	401 - 500 AD
	☐ Vroege / Merovingisch	501 - 750 AD
	☒ Vroege / Karolingisch	751 - 900 AD
	☒ Volle	901 - 1200 AD
	☒ Late	1201 - 1500 AD
☒ Postmiddeleeuwen	☒ Nieuwe Tijden	1501 - 1800 AD
	☒ Nieuwste Tijden	1801 - heden

KEYWORDS

Onderwerpen		Vondsten	Post-excavation onderzoek
☐ Landelijke context	☐ Voedselproductie	☐ Lithisch materiaal	☐ Gebruikssporenanalyse
☒ Stedelijke context	☐ Keramiekproductie	☒ Botmateriaal	☐ Materiaalstudie
	☒ Metallurgie	☒ Keramiek	☒ C14-datering
☐ Commercieel gebouw	☐ Artisanaat	☒ Staalname	☒ Archeomagnetisch
☐ Religieus gebouw		☒ Bouwmateriaal	☐ Dendrochronologisch
☒ Openbaar gebouw	☐ Begraving	☒ Metaal	☐ Optisch gestimuleerde luminescentie
☐ Militair gebouw	☐ Funeraire structuur	☒ Glas	☐ Biochemisch analytisch
		☒ Hout	☐ Fysico-chemisch analytisch
☐ Bewoning		☐ Kunststof	☐ Diatomeeën
☐ Woonhuis		☐ Textiel	☐ Palynologisch
☐ Villa		☒ Leder	☒ Zaden en vruchten
☐ Agrarisch gebouw		☒ Natuursteen	☐ Hout
		☐ Technisch aarde-werk	☐ Anthracologisch
☐ Agrarische structuur		☐ Touw	☒ Gewervelde diersoorten
☐ Haard			☐ Insecten en mijten
☒ Kuil			☐ Malacologisch
☒ Weg			☐ Bodemkundig
☐ Waterwinning			☐ Fysisch antropologisch
☒ Afwateringsgracht			☐ Geografisch
☐ Perceelsgracht			☐ Geomorfologisch
☐ Extractie			☐ Geologisch
			☐ Conservatie
☐ Megalithische structuur			☐ Restauratie

01 | DANKWOORD

UIT IN HOUTEM
3

1. DANKWOORD

Vooreerst willen we alle partners bij dit project bedanken voor de vlotte samenwerking: in de eerste plaats zijn dit de gemeente Sint-Lievens-Houtem en de gemeentelijke diensten, het agentschap Onroerend Erfgoed en de firma Lievens.

Koen De Groote (agentschap Onroerend Erfgoed) bedanken wij voor de hulp bij de determinatie van de klokkengieterskuilen en het aanleveren van referentiemateriaal. Verder gaat onze dank uit naar Maxime Poulain (heden postdoctoraal onderzoeker aan UGent, destijds collega archeoloog) voor zijn expertise en het uitgebreide onderzoek van het lusteraardewerk, hetgeen resulteerde in een uitzonderlijk artikel. Eveneens zijn we Annelies Claus (RAAP België) erkentelijk voor het diepgaande onderzoek van het skelet van de aap. Kristof Stichelmans willen we bedanken voor de metaaldetectie op het terrein en Dirk Wollaert voor zijn foto's van de vondsten.

Tenslotte willen we alle collega's en voormalige collega's bedanken voor het werk op het terrein, in het bijzonder Veronique Guillaume en Antonio Diaz-Arroyo.

02 | INLEIDING

2. INLEIDING

In 2008 diende de gemeente Sint-Lievens-Houtem een masterplan in bij de Vlaamse Overheid in functie van de herinrichting van het centrum van Sint-Lievens-Houtem. De heraanleg van het Marktplein stond hierin centraal. Dit gaf aanleiding tot de uitvoering van een archeologisch proefsleuvenonderzoek door SOLVA in de zomer van 2008. Vier sleuven, dwars op de lengterichting van het plein, verschaften een eerste blik in de ondergrond. Hierbij kwamen middeleeuwse en postmiddeleeuwse sporen aan het licht: kuilen, karrensporen, funderingen van het schepenhuis, poelen en een gracht. Op basis van dit onderzoek kreeg het masterplan zijn definitieve vorm en is in 2015 een stedenbouwkundige vergunning aangevraagd. De herinrichting van het Marktplein impliceerde rioleringswerken, een bufferbekken en een waterpartij. De aard van de werken en de resultaten van het archeologisch proefsleuvenonderzoek resulteerden in de afbakening van een archeologisch te onderzoeken zone in het oosten van het marktplein. Het archeologisch vervolgonderzoek is uitgevoerd door SOLVA in de lente van 2016.

In dit rapport krijgen de resultaten van het archeologische onderzoek hun neerslag. In eerste instantie geven we een topografische, landschappelijke en bodemkundige situering van de vindplaats. Vervolgens beschrijven we de informatie verworven aan de hand van de historische en cartografische bronnen en geven we een stand van zaken van het archeologisch onderzoek in de regio. Aanvullend staan we stil bij de onderzoeksopdracht, alsook bij de methodologie van het terreinwerk en de verwerking. Het leeuwendeel van dit rapport omvat de beschrijving van de resultaten van het archeologisch onderzoek. Hierbij focussen we, in chronologische volgorde, op de voornaamste contexten en structuren en werken we deze in detail uit. Alle vondsttekeningen opgenomen bij de onderzoeksresultaten zijn op schaal 1/3, tenzij anders vermeld. Gezien de beperkte oppervlakte van het opgravingsvlak (612,4 m2) is het niet evident verregaande conclusies te verbinden aan de archeologische vaststellingen. Belangrijk in de beschrijving van het archeologisch onderzoek is het aftoetsen van de resultaten van dit onderzoek ten opzichte van de informatie gekend uit de historische bronnen. Tenslotte besteden we aandacht aan de assessment en de basisanalyse van de vondsten en de stalen en voorzien we een samenvattend hoofdstuk. De bibliografie en de bijlagen sluiten dit rapport af.

03 | BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS

3. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS

3.1. VINDPLAATSGEGEVENS

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	
Opdrachtgever:	Gemeente Sint-Lievens-Houtem Marktplein 3 9520 Sint-Lievens-Houtem
Uitvoerder:	SOLVA, Intergemeentelijk samenwerkingsverband voor streekontwikkeling in Zuid-Oost-Vlaanderen Maatschappelijke zetel: Zuid III, Industrielaan 25B, 9320 Erembodegem Exploitatieadres: Gentsesteenweg 1B, 9520 Vlierzele
Vergunninghouder:	Sigrid Klinkenborg
Beheer en plaats opgravingsarchief:	SOLVA Dienst Archeologie Industrielaan 25B, 9320 Erembodegem
Beheer en plaats vondsten en stalen:	SOLVA Dienst Archeologie Industrielaan 25B, 9320 Erembodegem
Projectcode:	08-SLH-MP (2016/208)
Vindplaatsnaam:	Sint-Lievens-Houtem, Marktplein
Locatie:	Sint-Lievens-Houtem, Marktplein
Lambertcoördinaat 1:	X: 114125.7610; Y: 179038.2390
Lambertcoördinaat 2:	X: 114141.0610; Y: 179036.2080
Lambertcoördinaat 3:	X: 114137.9340; Y: 178999.7090
Lambertcoördinaat 4:	X: 114124.7630; Y: 179002.6190
Kadaster:	Afdeling 1, sectie A, openbaar domein
Termijn:	18 mei 2016 – 01 juli 2016

ONDERZOEKSOPDRACHT	
Verwijzing naar de bijzondere voorwaarden:	Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Sint-Lievens-Houtem, Marktplein
Omschrijving archeologische verwachtingen:	Zie 4.2.
Wetenschappelijke vraagstelling:	Zie 5.1.
Oorzaak voor de ingreep in de bodem:	Zie 2.
Eventuele randvoorwaarden:	Zie 5.2.

RAADPLEGING VAN SPECIALISTEN	
Omschrijving van de inbreng als hun advies werd ingewonnen bij substantiële staalname:	Archeomagnetisch onderzoek door het KMI te Dourbes o.l.v. Souad Ech-Chakrouni
Omschrijving van de inbreng als zij betrokken worden bij de conservatie:	/
Omschrijving van de algemene wetenschappelijke advisering door externe personen:	Koen De Groote & Maxime Poulain: determinatie aardewerk BIAX Consult: macrobotanische waardering

3.2. TOPOGRAFISCHE, LANDSCHAPPELIJKE, BODEMKUNDIGE SITUERING[1]

Sint-Lievens-Houtem is gelegen in het zuiden van de provincie Oost-Vlaanderen, tussen de Schelde en de Dender, aan de voet van de Vlaamse Ardennen (fig. 1). De gemeente wordt doorkruist door de gewestweg N462 (Wetteren-Westrem en Zottegem-Oombergen). Door de fusie van 1977 is het samengevoegd met Letterhoutem, Bavegem, Vlierzele, Zonnegem en het bosrijke deel van Oombergen (Cotthem). Het heeft een oppervlakte van 2666 ha en telt ca. 9000 inwoners. Het grenst ten noorden aan Wetteren en Lede, ten oosten aan Erpe-Mere, ten zuiden aan Herzele en Zottegem en ten westen aan Oosterzele.[2]

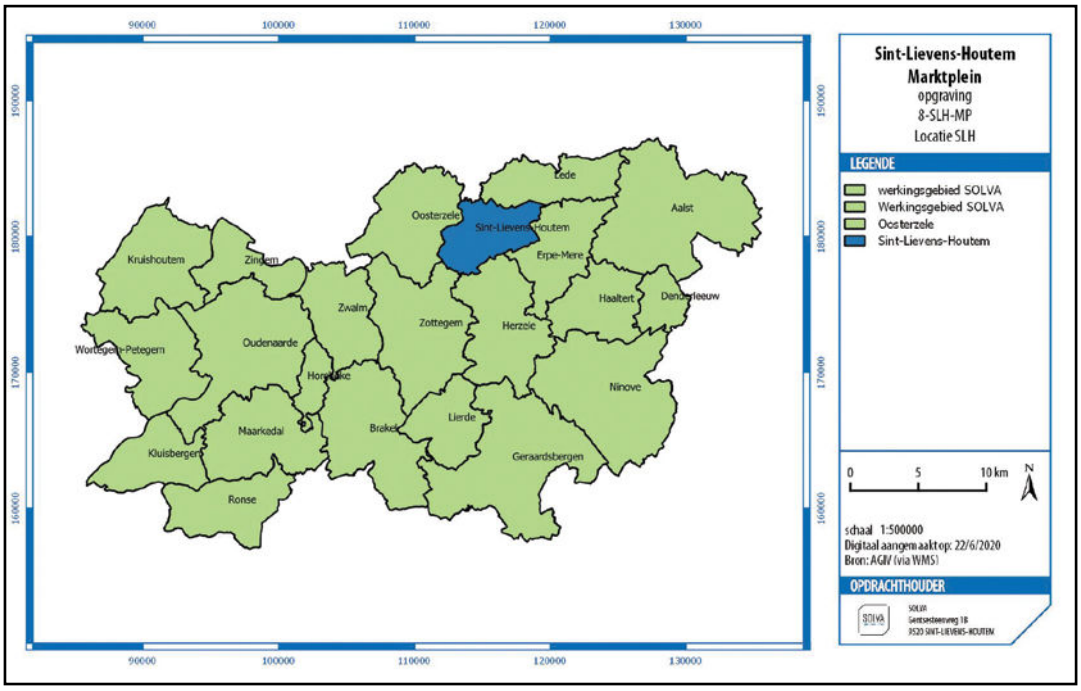

Fig. 1. Situering Sint-Lievens-Houtem; bron AGIV, digitaal aangemaakt op 22/06/2020.

De streek behoort tot de ecoregio van zuidwestelijke heuvelzone, meer bepaald het Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict.[3] De volledige oppervlakte van het Marktplein en onmiddellijke omgeving staat op de bodemkaart gekarteerd als bodemtype OB (bebouwde zones) (fig. 2). Rondom de dorpskern komen overwegend bodems voor van het type Aba (droge leembodem met textuur B horizont) en AcaO (Matig droge leembodem met textuur B horizont).[4]

Het omliggende landschap is gekenmerkt door een opeenvolging van, enerzijds grote open leemkouters op de hoge relatief vlakke delen en op de zachte hellingen van de ruggen, en anderzijds lage stroken zoals depressies en secundaire beekvalleien met tamelijk gesloten begroeiing.[5] Dit beeld is op de Ferrariskaart nog goed herkenbaar (fig. 3). Door intensieve bouw- en landbouwactiviteiten is dit beeld ondertussen sterk verdrongen.

1 Vanholme & Cherretté, 2008, 6-7.
2 Daels & De Dapper, 1997, 1-2.
3 Voor een definitie van de ecodistricten zie 'Een lijn door het landschap. Archeologie en het vTn-project 1997-1998', In 't Ven & De Clercq, 2005, 21-23.
4 Quartairgeologische kaart van België, Kaartblad 29 Kortrijk
5 Daels & De Dapper, 1997, 9.

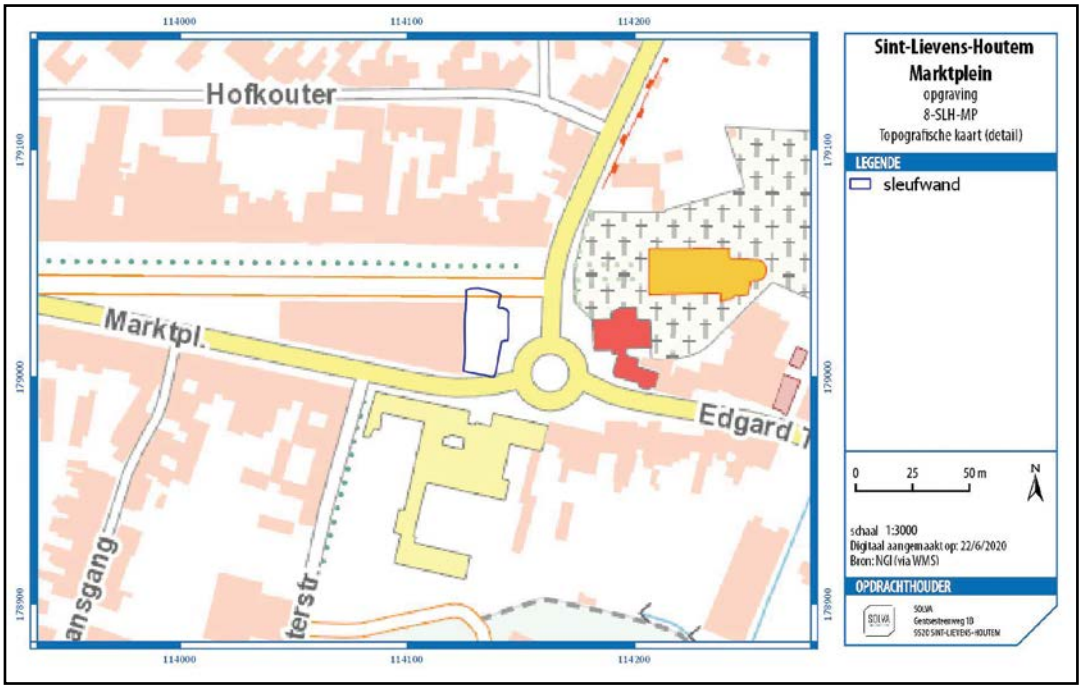

Fig. 2. Zone I geprojecteerd op de topografische kaart; bron NGI en SOLVA, digitaal aangemaakt op 22/06/2020.

Fig. 3. Zone I geprojecteerd op de kaart van Ferraris, (1771-1777) (mogelijk met afwijking op de georeferentie); bron AGIV en SOLVA, digitaal aangemaakt op 22/06/2020.

04 | ARCHEOLOGISCHE EN HISTORISCHE SITUERING

4. ARCHEOLOGISCHE EN HISTORISCHE SITUERING

4.1 HISTORISCHE SITUERING

4.1.1. Inleiding

Onder het luik 'historische situering' bespreken we een aantal historische aspecten die van belang zijn voor het begrip van de geschiedenis van Sint-Lievens-Houtem en voor de interpretatie van de resultaten van het archeologisch onderzoek op het Marktplein in het bijzonder. De volgende tekst is grotendeels overgenomen uit het rapport van het archeologisch vooronderzoek.[6]

4.1.2. Historische en cartografische omkadering

4.1.2.1. Oudste historische vermelding

De oudste historische vermelding van Sint-Lievens-Houtem, onder de noemer *Holtem* en *Holthem*, gaat terug tot 976. Een akte uit dat jaar vermeldt dat de heerlijke rechten van een deel van *Holthem* en *Velthem* door een zekere ridder Folgbert zijn afgestaan aan de Gentse Sint-Baafsabdij, in ruil voor een landgoed van deze abdij te *Noordwijk* en te *Idegem* in *Taxandria*. Aan de hand van de toponymie ('*hulta-*': bos, '*haima-*': woning)[7], neemt men aan dat er te *Holthem* een kleine Germaanse 'nederzetting' bestond die zich in een uitgestrekt bosgebied situeerde.[8]

Op het ogenblik dat de Gentse Sint-Baafsabdij in het bezit komt van het grootste deel van de grond, bestaat Sint-Lievens-Houtem overwegend uit bossen.[9] Naast de kerk, die reeds was opgericht, bevond zich een grote hoeve. Het bouwland van deze hoeve was geconcentreerd op de *Hofkouter*, onmiddellijk ten noorden van dit hof. Vanaf 976 begon men met de uitbouw van het domein.[10]

Pas na de 11de eeuw is de naam van de aldaar vereerde Heilige Livinus, verbonden met de oorspronkelijke naam *Holhem/Holthem*.[11]

4.1.2.2. Koutertoponymie

Ten noorden, oosten en zuidoosten van de *plaetse* (de oudere benaming voor het huidige Marktplein, cf. infra) vindt men een concentratie van koutertoponiemen. Ten westen en zuidwesten zijn voornamelijk veldtoponiemen gekend. Deze wijzen op latere ontginningen vanaf de 13de eeuw (tot en met de 19de eeuw).

In de 11de eeuw werd door het rooien van het bos ten oosten van de kerk, de *Meulenkouter* en de *Sint-Lievenskouter* aangelegd. Het aanleggen van deze kouters ging wellicht gepaard met het invoeren van het drieslagsysteem. Het bezit van de abdijhoeve op deze kouters bestond uit enkele zeer grote blokvormige percelen. De eigenlijke ontginning van de

6 Vanholme & Cherretté, 2008, 8-15.
7 Gysseling, 1960, 517.
8 Daels & De Dapper, 1997, 18.
9 Verhulst, 1992, 162.
10 Verhulst, 1992, 162.
11 Verhulst, 1992, 162.

westelijke helft van Sint-Lievens-Houtem begon echter pas op het einde van de 12de eeuw. Hier heeft men op systematische wijze verkaveld. Dit kan nog waargenomen worden in het breedstrokige perceleringspatroon. Op het ogenblik van deze ontginningen was rondom de eerste ontginningskernen reeds bewoning gefixeerd, zodat het bewoningspatroon hier minder systematisch is.[12]

Ten slotte is het zo dat niet alle woeste gronden in de westelijke helft van Sint-Lievens-Houtem in de 13de eeuw ontgonnen werden. In de 18de eeuw bestond de helft van het grondgebied van de gemeente nog uit bossen: voornamelijk ten zuiden van het dorp en in de noordwestelijke hoek van de gemeente. De grote blokpercelen, zoals te zien op de 19de-eeuwse kadasterkaarten, danken hieraan hun bestaan.[13]

4.1.2.3. Bedevaart en jaarmarkt

Sint-Lievens-Houtem had in de middeleeuwen een belangrijke bedevaart en jaarmarkt. De tweedaagse **bedevaart** van Gent naar Sint-Lievens-Houtem werd vanaf 1007 jaarlijks georganiseerd. Men herdacht hiermee het overbrengen van de relieken van de martelaar Sint-Lieven (ook Sint-Livinus genoemd) van het dorp naar de Sint-Baafsabdij, en dit naar aanleiding van perikelen tussen Boudewijn IV, Graaf van Vlaanderen, en keizer Hendrik II van Duitsland. De bedevaarttraditie werd in 1540 afgeschaft door Keizer Karel V. De bronnen vermelden 'onregelmatigheden en baldadigheden' als reden voor het opschorten van de bedevaart. Ondanks de afschaffing is Sint-Lievens-Houtem altijd een bedevaartsoord gebleven. Als aandenken aan het gebeuren in 1007 vindt men vandaag nog in het midden van het plein een zandstenen kruis terug. Dit dateert vermoedelijk uit de 15de eeuw.[14]

De typische **jaarmarkten** zouden volgens een aantal auteurs hun oorsprong vinden in de jaarlijkse bedevaart. In het zog van de jaarlijkse bedevaart zou zich een bloeiende handel ontwikkeld hebben. Marktkramers en veehandelaars profiteerden van de massale toestroom van bedevaarders om hun koopwaar en dieren aan de man te brengen. Vanaf wanneer ze precies werden georganiseerd, is echter niet duidelijk. Een stichtingsoorkonde is ons tot op heden niet bekend. De eerste schriftelijke bron dateert uit de 14de eeuw.[15] Het gaat om toltarieven opgesteld in 1339. Verder wordt aangenomen dat er twee jaarmarkten per jaar plaats vonden: één tijdens de zomer (29 juni) en één tijdens de winter (12 november). De winterjaarmarkt zou pas dateren van na de afschaffing van de bedevaart.[16]

4.1.2.4. Plaetse en/of dries?

De bedevaarten (en de later eruit voortvloeiende jaarmarkten?) zouden de reden zijn geweest om de oorspronkelijke 'dries' uit te breiden tot één grote gemeenschappelijke ruimte, die de naam '*plaetse*' kreeg en de nieuwe functie van marktplaats toebedeeld kreeg.[17] Thoen[18] merkt in dit verband op dat het dorpsplein te Sint-Lievens-Houtem niet met de naam 'dries' wordt aangeduid, maar wel met de naam '*plaetse*' (hij vergelijkt de situatie onder andere met het nabijgelegen Balegem). Hoewel beide termen (*plaetse* en dries) in de literatuur vaak met elkaar worden gelijkgesteld, lijken ze zowel qua vorm als qua functie geheel verschillend te zijn geweest. Het gaat in beide dorpen om wegverbredingen in de dorpskern, die niet de meer onregelmatige vorm van de dries hadden. Voor Sint-Lievens-Houtem stelt Thoen

12 Verhulst, 1992, 162 en 166.
13 Verhulst, 1992, 166.
14 Braekman, 1995, 252.
15 Van der Kelen, 1986.
16 Braekman, 1995; Braekman, 1997; Daels & De Dapper, 1997, 8.
17 Thoen, 1987, 21-22.
18 Thoen, 1987, 21-22.

dat de *plaetse* vrijwel zeker een commerciële functie had. De term 'Paardemarkt' wijst daar bijvoorbeeld op. Daarnaast zou het centrale deel van het plein gebruikt zijn voor de verkoop van ter plaatse geweven wollen lakens. Sint-Lievens-Houtem was namelijk één van de weinige dorpen in de omgeving van Gent dat, dankzij een privilege, de toelating had om het stedelijk monopolie van lakenproductie te doorbreken. Dat monopolie werd kort na 1300 door de steden toegeëigend. Het 'Sint-Lievens laken' bleef tot in de 15de eeuw bekend. Vóór de 14de eeuw moet de landelijke wolnijverheid belangrijk geweest zijn in gans de ruimere regio (regio van Oosterzele). Volgens Thoen kan hieruit ook worden afgeleid dat de schaapskudden er belangrijk waren, hetgeen van belang kan zijn geweest voor het ontstaan van driftwegen en sommige *greens*.[19] In verband met de oude driftwegen stelde men vast dat, een groot aantal in verband staat met de drie hoofdkouters enerzijds, en met de *plaetse* anderzijds (het huidige marktplein). Dit laat ook vermoeden dat de dries de voorloper was van de latere *plaetse*.[20]

In verband met de functie van het plein in de 18de eeuw wordt vermeld dat het dorpsplein één grote gemeenschappelijke graasweide was voor het vee van de grote hoeven, waarvan de poorten naar deze 'weide' gekeerd waren. In 1774 wordt ook een onderscheid gemaakt tussen een '*paardenmarkt*', een '*verckensmerct*' en een '*vette vercensmerct*'.[21]

4.1.2.5. Vijvers en grachten

Kort vóór 1354 zou een grote brand de dorpsplaats geteisterd hebben.[22] Blijkbaar werd het blussen toen sterk gehinderd door gebrek aan water in de onmiddellijke buurt. Op 7 mei 1354 verleende de proost van de Sint-Baafsabdij aan de schepenen van Houtem de toelating om op de '*place*' een waterput aan te leggen. Uit een archieftekst leidt Braekman af dat het ging om een rechthoekige put die omringd was door bomen en een houten afsluiting om ongevallen te vermijden. De vermelde auteur sluit niet uit dat de put later gebruikt werd om vis te kweken en zo één van de 'befaamde' vijvers van het dorpsplein werd. De brand die in het dorp gewoed had, moet volgens Braekman zeer ernstig geweest zijn aangezien daarvoor speciaal een waterput aangelegd werd. Over de brand zelf zijn verder geen andere gegevens bekend.

Dat er vroeger te Houtem een groot aantal vijvers zijn geweest, kan niet worden betwijfeld. Hoeveel er precies waren en waar ze zich bevonden, is echter de vraag. Het lijkt ook waarschijnlijk dat dit aantal in de loop der eeuwen gevarieerd heeft. Tot het begin van de 19de eeuw waren ze talrijk, waarna hun aantal geleidelijk aan afnam.[23]

Wat van belang is, zijn diegene die op de dorpsplaats zelf zouden gelegen hebben.[24] Een taaie traditie wil dat er een groot aantal vijvers op de dorpsplaats waren (onder andere de theorie van Duquet, die stelt dat de vijvers bijna de totale oppervlakte van het plein zouden hebben ingenomen[25]). Een historische tekst uit 1517 (een passage in een register van de lenen van de Sint-Baafsabdij) vermeldt inderdaad twee visputten of -vijvers:

"*twee wateringhen ende putten om visschen up te voedene, ligghende te Sinte Lievens Hautem op de plaetse, deen in dandre eendre gracht, heetende de Veste, ende duerlijt van watre om te visschen alst noot zijnde ende men visschen wille, heetende de Toortsgracht,*

19 Synoniem voor 'pleingehucht'.
20 Thoen, 1987, 21-22.
21 Braekman, 1997
22 Braekman, 1995, 246.
23 Braekman, 1995, 256-257.
24 Voor een overzicht van de andere vijvers in Sint-Lievens-Houtem verwijzen we naar de verschillende publicaties van Braekman en Van der Kelen.
25 zie o.a. Braekman, 1997.

(welke wateringhen) metter vesten tsamen, groot zijn omtrent een dachwant ..."[26].

Deze twee vijvers, de '*Veste*' en de '*Toortsgracht*', zijn door de Sint-Baafsabdij aangekocht van Janne Miggherode op 4 februari 1517. Samen zouden ze één dagwand groot zijn. Dat komt neer op 3074,56 m2. Dit is de enigste bron die de vijvers duidelijk op de dorpsplaats lokaliseert (cf. supra). Volgens Braekman mag aangenomen worden dat er op de dorpsplaats

Fig. 4. Kaart Land van Aalst door De kaart van Jacques Horenbault (1596): vijver.

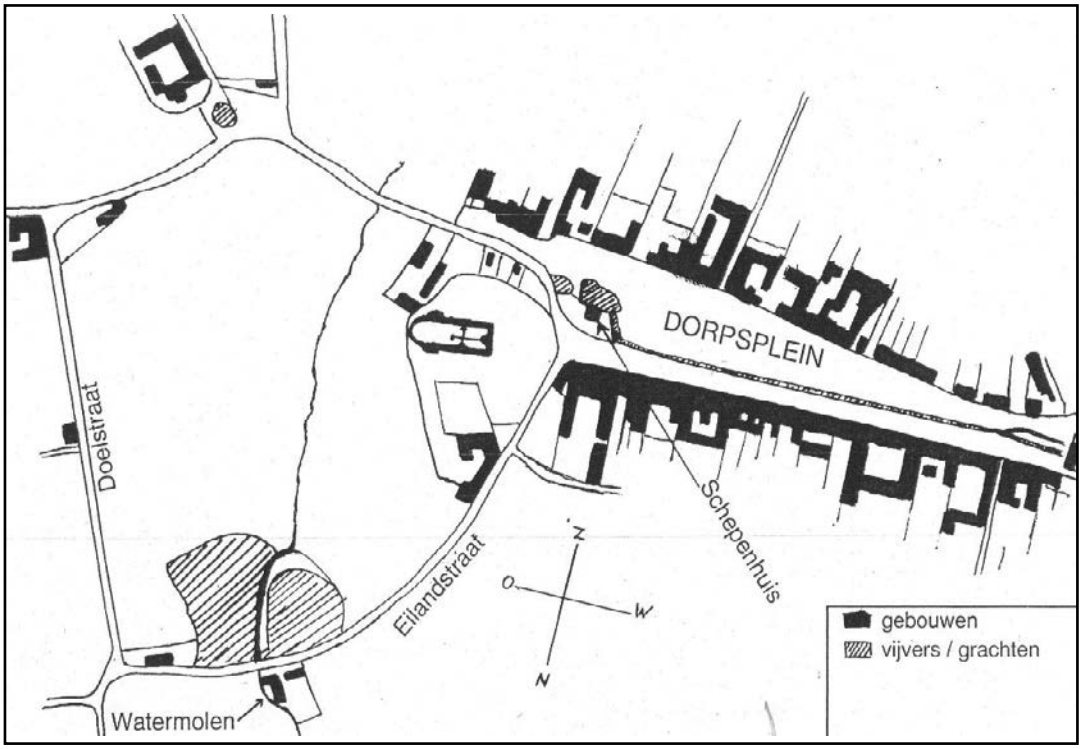

Fig. 5. Kadastraal plan uit 1812 (Braekman, 1995, 258): lange gracht, twee vijvers, schepenhuisje, twee 'verbindingsgrachten'.

26 Braekman, 1995, 257.

eeuwenlang twee vijvers geweest zijn. Beide waren op het laagste gedeelte van het plein gelegen. Daarvan getuigen nu nog enkele historische kaarten: Jacques Horenbault (fig. 4), Ferraris (fig. 3), de kadasterkaart van 1812 (fig. 5), Carnewal (fig. 6), Popp (fig. 7) en de Atlas der Buurtwegen (fig. 8).

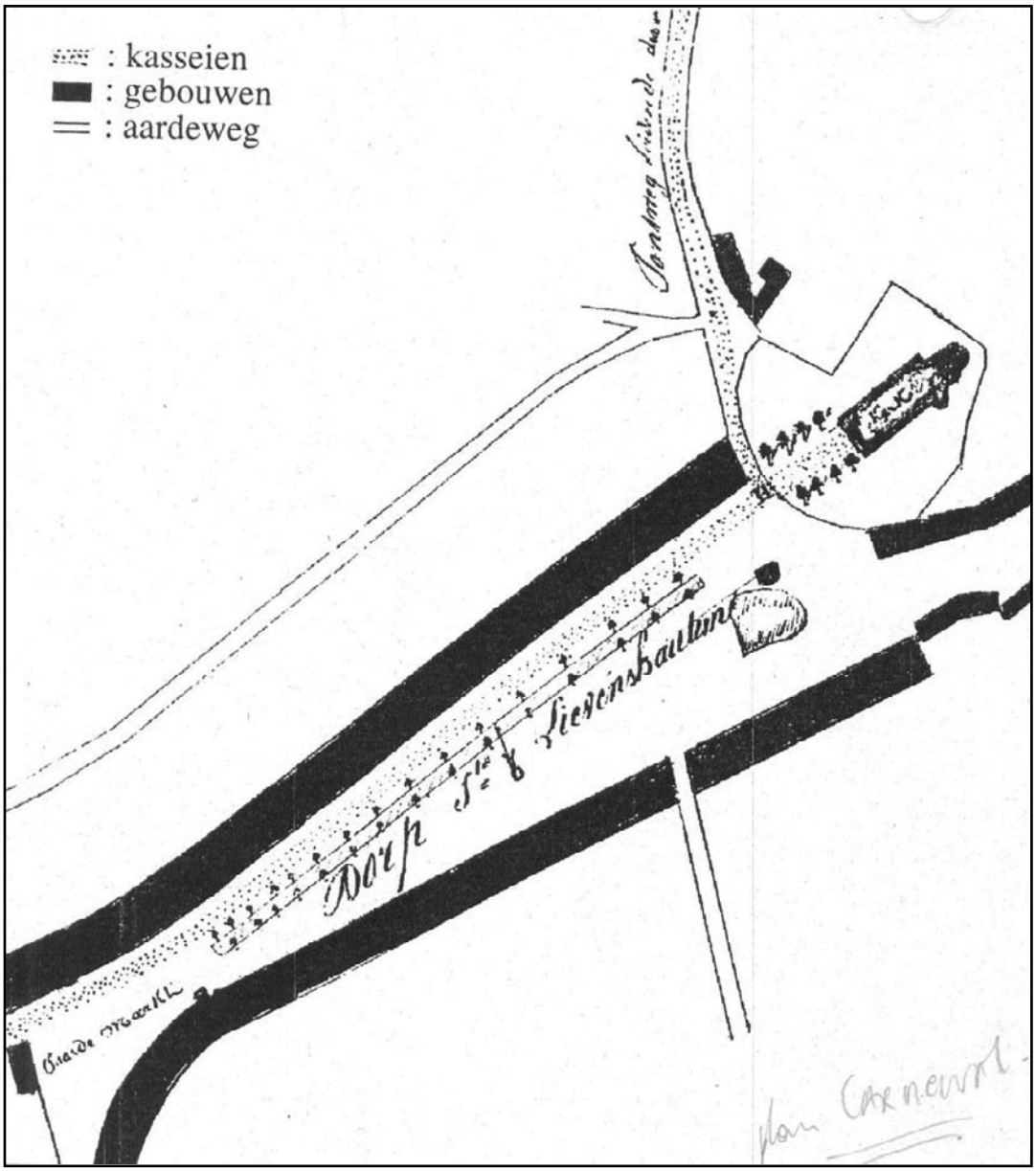

Fig. 6. Plan uit 1830 opgesteld door landmeter P.Fr. Carnewal (Braekman, 1997, p. 62) (het noorden is naar boven gericht): lange gracht – al gedeeltelijk gedicht, tussen twee rijen bomen, poel en schepenhuis.

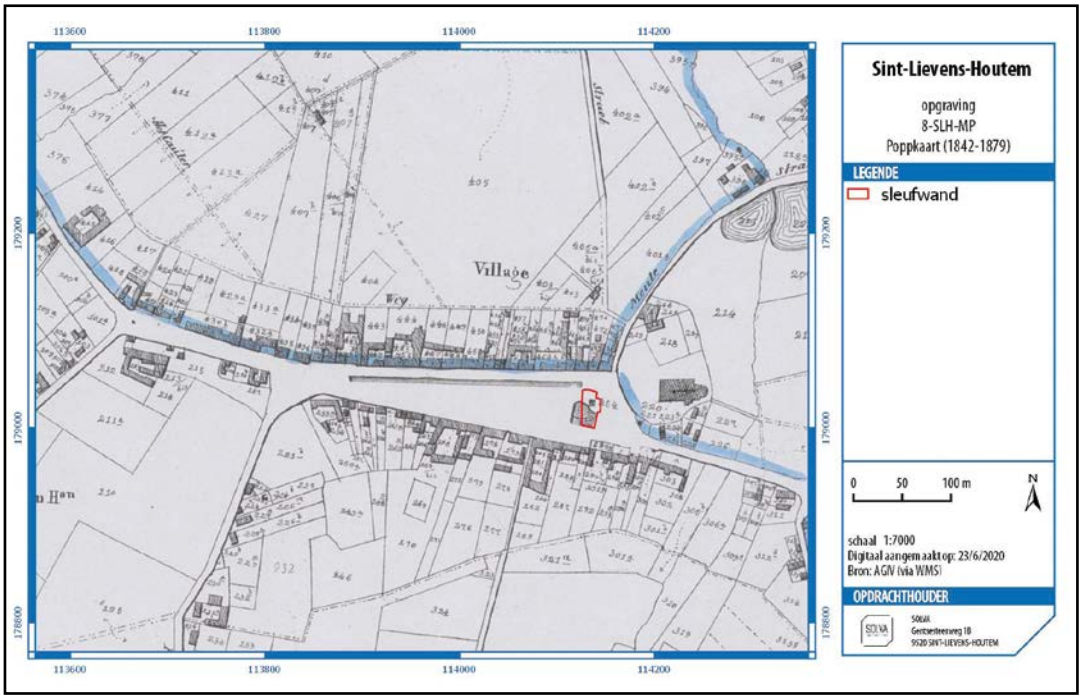

Fig. 7. Zone I geprojecteerd op de kaart van Popp (1842-1879); bron AGIV en SOLVA, digitaal aangemaakt op 23/06/2020: lange gracht – al deels verdwenen, poel en schepenhuis.

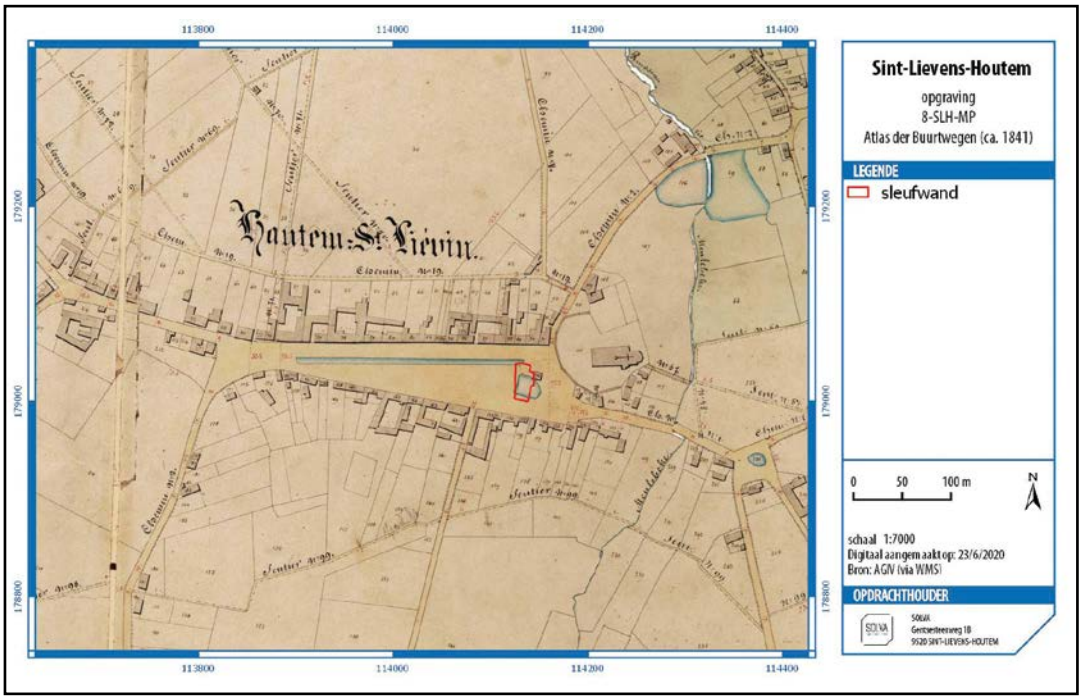

Fig. 8. Zone I geprojecteerd op de Atlas der Buurtwegen (1842-1845); bron AGIV en SOLVA, digitaal aangemaakt op 23/06/2020: lange gracht – al deels verdwenen, poel en schepenhuis.

Naast het aantal vijvers en hun lokalisatie bestaat ook enige discussie over de termen '*veste*' en '*toortsgracht*' die in de tekst van 1517 gebruikt worden (o.a. uiteenlopende interpretaties van Duquet, Van der Kelen en Braekman). Hier vermelden we enkel de versie van Braekman.[27] De '*Veste*' is volgens de auteur de aanduiding voor de verbindingsgracht. Dit is vermoedelijk ook de gracht die vers water aanvoerde. De '*Toortsgracht*' zou dan een afvoergracht zijn, die functioneerde als een afloop of overloop waarlangs men, door het openen van een schuif, de vijvers kon laten leeglopen.

27 Braekman, 1997.

Ten slotte is er ook nog een verschil in de manier waarop de vijvers op de historische kaarten worden voorgesteld. Er is namelijk soms slechts één vijver getekend. Braekman verklaart dit door het feit dat de twee vijvers dicht bijeen lagen en daardoor soms als één grote vijver werden afgebeeld.

De twee vijvers op het plein worden in de tekst "*putten om visschen up te voedene*" genoemd. Men kweekte er dus vis in die wellicht bestemd was voor consumptie in de Sint-Baafsabdij van Gent. De vele vastendagen en de jaarlijkse vleesloze vastenperiode resulteerde bij de monniken in het verplicht verbruik van grote hoeveelheden vis. Braekman deed onderzoek naar het aanleggen van visputten in de 16de eeuw en stelde vast dat de opbouw van de twee putten, de aanvoer- en afvoergracht, zoals beschreven in de tekst van 1517, samen met de landschappelijke en geo-topografische gegevens, overeenkomen met wat voor die periode gebruikelijk was.

Wanneer later de vijvers niet langer als visputten werden gebruikt (hun initiële functie), verminderden ze geleidelijk aan in omvang. Doordat ze niet meer geregeld gekuist werden, slibden ze stilaan dicht. Van de twee vijvers bleef er met de tijd nog maar één over (wellicht diegene die het laagst gelegen was). Pas op het einde van de 19de eeuw verdween het laatste restant ervan. Deze werd toen 'Paardenput' genoemd en werd als drinkpoel voor paarden gebruikt.

Braeckman veronderstelt tevens dat tussen 1812 en 1830 de lange toevoergracht ondergronds werd gebracht. Toen het gemeentebestuur in 1859 het dorpsplein wilde saneren en heraanleggen, werd de lange toevoergracht vervangen door een gemetselde ondergrondse riolering en werden de 62 lindebomen, die volgens de notulen van de gemeenteraad rond de '*fossées à combler*' stonden, verkocht. Ten slotte, niet oninteressant, is de veronderstelling van Braekman dat de huidige, dichtst bij de kerk gesitueerde rij kastanjebomen ongeveer staat waar eens de gracht en de dubbele rij lindebomen zich bevonden.[28]

In 1858 zou men met het dempen van de visvijvers begonnen zijn. Ook de 'paardenput' zou deels gedempt zijn met steenpuin van het voormalige Schepenhuis, dat ook gelegen was op de dorpsplaats (cf. infra). Dit zou resulteren in een brede, stofferige (zomer) en modderige (winter) weg. In 1910 is het plein vervolgens ongeveer 0,75 m opgehoogd en zijn er wegen en voetpaden aangelegd.[29] Er zou tijdens die werkzaamheden ook een gemetselde riool aangelegd worden. Hiervan beweert men in sommige teksten dat deze zich vermoedelijk op de plaats van de 'vroegere verbindingsgracht' bevindt.[30] Dit lijkt ons echter vreemd en onduidelijk aangezien deze gracht al eerder, in 1859 (cf. supra), 'ondergronds gebracht werd'. We vermoeden dat men met 'verbindingsgracht' de lange toevoergracht bedoelt. Het plein bleef tot ver in de twintigste eeuw (1970) een grasplein om uiteindelijk verhard te worden.[31]

Van der Kelen[32] wijst ten slotte ook nog op het bestaan van een grote waterpoel op de hoek van de Paardenmarkt en het Hoeksken in 1900. De overloop zou langs een open gracht terechtkomen in een grote gemetste riool, die nu nog altijd onder het dorpsplein van Houtem doorloopt in de richting van de kerk, om aldaar af te draaien naar de Edgar Tinelstraat en zo uit te monden in de Cotthembeek (Molenbeek). Ten zuiden, achter de huizen van de Paardenmarkt, loopt nog steeds een open gracht die verbonden is met de riool op het Marktplein.

28 Braekman, 1995; Braekman, 1997.
29 De reden waarom het plein opgehoogd is, wordt nergens vermeld.
30 Daels & De Dapper, 1997.
31 Daels & De Dapper, 1997, 21.
32 Van der Kelen, Vesten, s.d.; Duquet, 1976.

4.1.2.6. Schepenhuis en 't Calf

Op het dorpsplein situeerde zich ook een schepenhuis in de buurt van de twee vijvers. Het gebouw staat op meerdere kaarten aangeduid, o.a. de kadasterkaart van 1812 (fig. 5), Carnewal (fig. 6), Popp (fig. 7), de Atlas der Buurtwegen (fig. 8) en de kaart van Vandermaelen (fig. 9). Uit historische bronnen weet men dat het schepenhuis gebouwd werd tijdens de ambtsperiode van A. Triest, bisschop van Gent (1662-1657), waarschijnlijk omstreeks 1640.

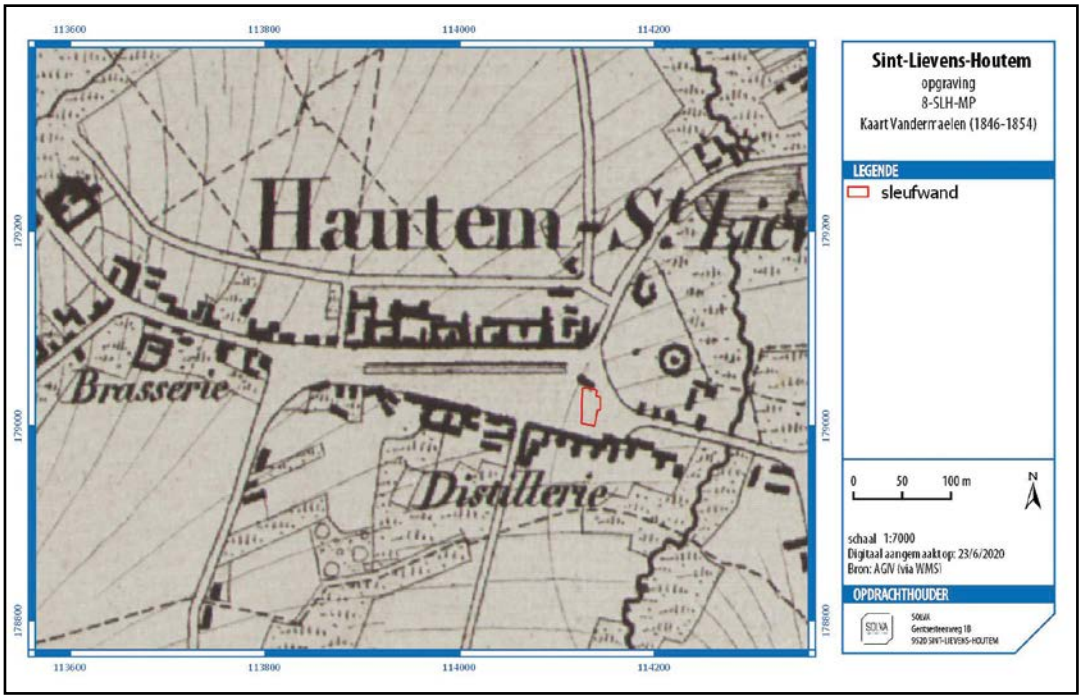

Fig. 9. Zone I geprojecteerd op de Kaart van Vandermaelen (1846-1854); bron AGIV en SOLVA, digitaal aangemaakt op 23/06/2020.

Op basis van een schets door A. Van Lokeren uit 1847[33] (fig. 10) maakte Van der Kelen een reconstructietekening van het gebouw, alsook een plattegrond, waarbij de afmetingen 7 op 7 meter bedragen (fig. 11). In de buurt van dit gebouwtje stond tevens een schandpaal. Deze schandpaal werd opgericht in 1541 door de abt van Sint-Baafs, met toestemming van Karel V.[34]

Uit een verslag van de gemeenteraadszitting in 1855 weet men dat er een voorstel tot slopen van het schepenhuis werd ingediend. Het gebouw stond toen blijkbaar al in ruïne.[35] Ondanks de vraag werden de laatste zichtbare restanten van het schepenhuis pas effectief in 1895 afgebroken. Dat blijkt ook uit een aquarel van het dorpsplein (gemaakt door Mr. Verbruggen in 1882 of 1889) waarop het schepenhuisje te zien is, weliswaar in ruïne. Uit het verslag van 1855 kunnen we ook afleiden dat het gebouw een kelder had en tot dan als gevangenis gebruikt werd (meestal gedurende de grote markten). Verder zou het schepenhuis in de 19de eeuw ook even als voorlopig onderwijslokaal gefunctioneerd hebben.

Een gelijkaardig schepenhuisje, gekend in Lessenbos, geeft een goede impressie van hoe het schepenhuis te Sint-Lievens-Houtem er moet hebben uit gezien (fig. 11).[36]

Langs dezelfde zijde van het plein wordt ook *'t Calf* gesitueerd. Dit was een groot houten gebouw dat op de dorpsplaats recht tegenover de kerk gestaan zou hebben.[37] Het gebouw werd voor verschillende zaken gebruikt, maar functioneerde hoofdzakelijk als gildenhuis. De

33 Duquet, 1976, 18.
34 Duquet, 1976, 17.
35 Daels & De Dapper, 1997, 13.
36 Met dank aan Van der Kelen voor de informatie.
37 Daels & De Dapper, 1997, 13.

Fig. 10. Schepenhuisje naar een schets van A. Van Lokeren (Duquet 1976, 18).

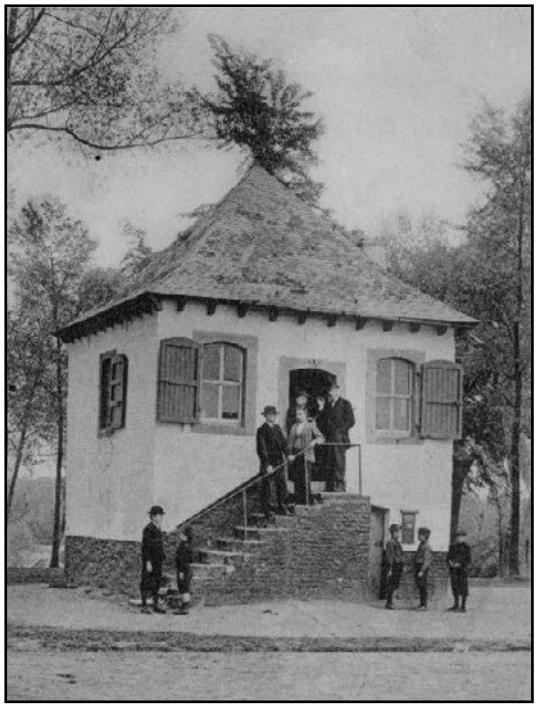

Fig. 11. Schepenhuisje Lessenbos (met dank aan I. Van der Kelen).

gemeente heeft het na 1540 ook gebruikt als vergaderzaal voor de schepenen en wellicht ook voor de zittingen van de vierschaar. In het begin van de 17de eeuw bevond het zich in vervallen toestand, waardoor men beslist zou hebben om het schepenhuisje op te trekken. Aan de hand van oude kaarten meent Duquet dat *'t Calf* en het schepenhuis nog een tijd samen op het plein stonden. Enkele jaren na de bouw van het schepenhuisje werd *'t Calf* ten slotte gesloopt.[38]

4.2. ARCHEOLOGISCHE SITUERING

Hieronder geven we een beknopt chronologisch overzicht van het reeds uitgevoerde archeologisch en/of bouwhistorisch onderzoek te Sint-Lievens-Houtem.

Ter voorbereiding van verbeteringswerken aan de Sint-Lievenskapel, ten zuiden van de kerk van Sint-Lievens-Houtem, is in 1988 door de *Nationale Dienst voor Opgravingen* archeologisch onderzoek uitgevoerd (Koen De Groote en Dirk Callebaut). De opgraving vond plaats in de noordelijk gelegen spiltrapruimte, de Sint-Lievenstombe en de zuidelijk gelegen Sint-Lievenskapel en spiltrapruimte. Hierbij wou men onder meer inzicht verkrijgen in de afmetingen van de vroegere Romaanse kerk (lengte en breedte). De oudste occupatiesporen (loopvlakken, greppels, paalsporen en kuilen) zijn aan de hand van het aardewerk in de vroege middeleeuwen te dateren.[39]

In 1997 zijn restauratiewerken, met onder andere onderzoek naar oude muurschilderingen, uitgevoerd in de kerk (onder andere in de Sint-Livinuskapel). Bepaalde zones werden ook opgegraven.[40]

Naar aanleiding van een nieuwbouwproject, vond in 2001 op de hoek van de Schoolstraat en het Marktplein een noodonderzoek plaats. De oudste sporen die men aantrof, waren gerelateerd aan een cultuurlaag uit de 13de eeuw. Deze werd doorsneden door enkele kuilen

38 Deze gegevens zijn verkregen via Van der Kelen en zijn afkomstig van een niet gespecificeerde publicatie van Duquet. Het is ons derhalve niet bekend welke kaarten de auteur precies bedoelt.
39 Callebaut & De Groote, 1988; Callebaut & De Groote, 1989.
40 VandenBorre, 1997, Van Eenhooge, 1997.

met asresten en verbrande leemresten, die wellicht dateren uit de 14de eeuw. Daarnaast zijn ook een leemwinningskuil en een tonwaterput uit de 14de eeuw gedocumenteerd. Het onderzoek is uitgevoerd door het toenmalige Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (I.A.P.), in samenwerking met de provincie Oost-Vlaanderen (Koen De Groote, Jan Moens, Wim De Clercq en Johan Deschieter).[41]

Bij werken ter voorbereiding van de Livinusfeesten stootte men in 2007, ter hoogte van het huidige kerkportaal, op Balegemse stenen.[42]

In 2011 voerde SOLVA archeologisch onderzoek uit in de straat Eiland, dewelke uitgeeft op de noordoostelijke hoek van de markt.[43] Op amper tien meter van de opgraving op het Marktplein troffen de archeologen een beperkt aantal sporen uit de postmiddeleeuwse periode aan. Het meest opvallende spoor was een kasseiweg, die een groot aantal vondsten opleverde. Andere sporen waren grachten, greppels en kuilen.

41 De Groote, Moens & De Clercq, 2001.
42 www.archeonet.be (23 mei 2007)
43 Klinkenborg et al. 2013.

05 | ONDERZOEKSOPDRACHT

5. ONDERZOEKSOPDRACHT

5.1. VRAAGSTELLING

Naar aanleiding van de heraanleg van het Marktplein en de rioleringswerken, met de constructie van een bufferbekken, ter hoogte van het Marktplein in Sint-Lievens-Houtem, adviseerde het agentschap Onroerend Erfgoed een **archeologische opgraving**. Het advies en bijhorende zonering is door het agentschap Onroerend Erfgoed vastgesteld in "Bijzondere Voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Sint-Lievens-Houtem, Marktplein".

De historische en cartografische bronnen, en het vooronderzoek op de markt wezen op het archeologisch potentieel van het Marktplein.[44] Op basis van de resultaten van het vooronderzoek is geweten dat vooral de werken met diepere ingrepen het archeologisch bodemarchief zullen verstoren (fig. 12).[45] Meer concreet gaat het om de locaties waar het bufferbekken, de aangrenzende waterpartij, de overstortconstructie en de riolering zijn ingeplant (fig. 13).

Zoals geformuleerd in de bijzondere voorwaarden zijn volgende vraagstellingen voor het archeologisch onderzoek van kracht:

Wat is de aard, omvang, datering en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?

Hoe is de opbouw van de chronologie van de aanwezige archeologische resten?

Wat is de relatie tussen de historische panden op de markt en het aanwezig archeologisch erfgoed?

Zijn er sporen en structuren aanwezig? Zo ja, wat is hun onderlinge samenhang? Wat is de betekenis/functie van de structuren? Welke tafonomische processen hebben een rol gespeeld in de totstandkoming en gebruik van de structuur?

Kunnen eventuele brandkuilen meer informatie verschaffen over de aard van de gebouwen op de markt?

Welke specifieke activiteiten hebben in het onderzoeksgebied plaatsgevonden? Wat zijn de materiële aanwijzingen hiervoor? Passen deze in de historische context van de locatie?

Levert het organische en anorganische vondstmateriaal nieuwe inzichten inzake ontstaans- en bewoningsgeschiedenis van de site, eventueel ook over de materiële cultuur?

Uit welke periode dateren de vondsten? Kan er een functionele interpretatie aan gegeven worden?

Wat is de datering en samenstelling van de aangetroffen ophogingslagen?

Hoe kaderen de resultaten van dit onderzoek binnen onze kennis van de stadsgeschiedenis/stadsontwikkeling van Sint-Lievens-Houtem en hoe staan ze in relatie tot de gekende resultaten uit eerder archeologisch (voor)onderzoek of gekende historische gegevens?

Is er sprake van 1 of meerdere ophogingspakketten? Welke datering kunnen deze krijgen?

5.2. RANDVOORWAARDEN

De bijzondere voorwaarden bevinden zich in bijlage.

44 Vanholme & Cherretté, 2008, 8-15.
45 Vanholme & Cherretté, 2008, 38-42.

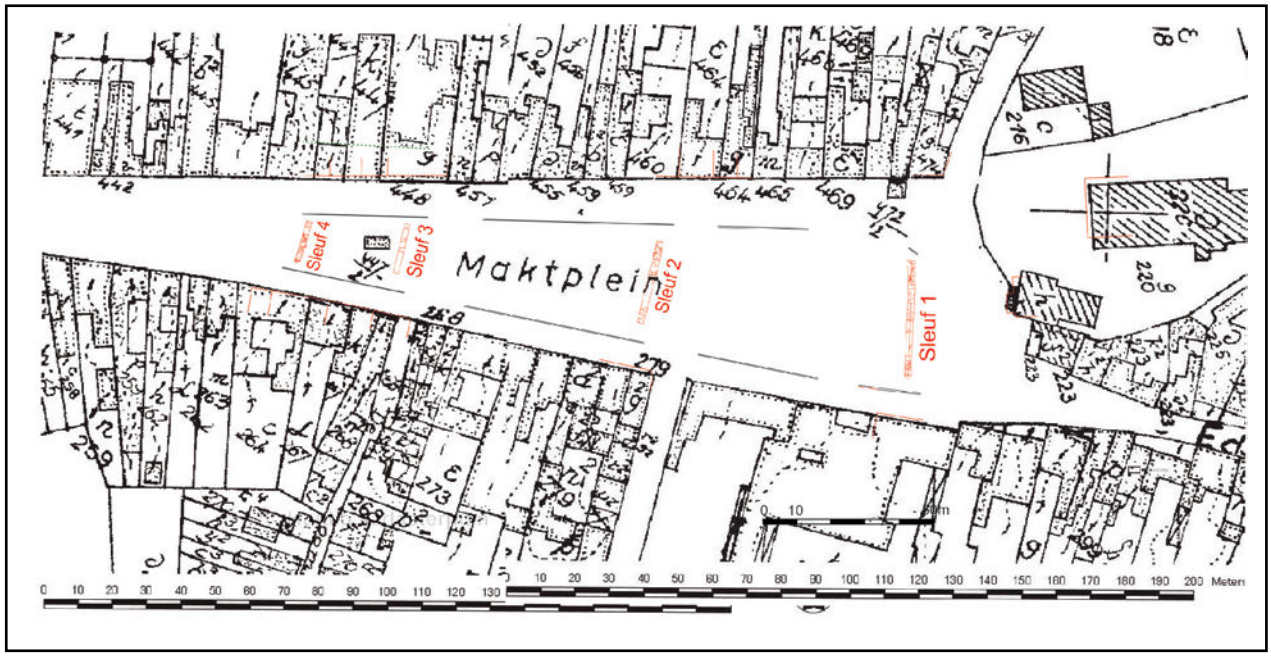

Fig. 12. Kadasterkaart met aanduiding van de locatie van de vier proefsleuven.

Fig. 13. Kadasterkaart met aanduiding van de locatie van de geplande werken.

06 | WERKWIJZE EN OPGRAVINGSSTRATEGIE

6. WERKWIJZE EN OPGRAVINGSSTRATEGIE

6.1. METHODOLOGIE TERREINWERK

Op het terrein, is na het verwijderen van de pleinbedekking, verdiept met een kraan naar het eerste archeologisch relevante niveau, onder begeleiding van een archeoloog. Dit eerste vlak, grondplan A, is manueel opgeschaafd en gefotografeerd, de archeologische sporen afgebakend, beschreven en topografisch ingemeten. In het noorden van het terrein kwamen vooral kuilen, uitgegraven in de moederbodem, aan het licht. In het zuiden, ruim 2/3 van het vlak, tekenden zich grote homogene pakketten af, die aan de noordelijke rand een curve vertoonden. Deze lagen maken deel uit van een groot spoor dat verder strekt dan de grenzen van het opgravingsvlak. Het betreft hoogst waarschijnlijk één van de gedempte vijvers, zoals aangegeven in de historische bronnen en -kaarten.

Alle sporen zijn gecoupeerd, met als doel de aard en datering ervan te kunnen bepalen. De coupes zijn gefotografeerd, ingetekend en beschreven. De sporen in het noorden van het vlak zijn gecoupeerd met de hand. De tweede helften van de kleinere sporen zijn uitgehaald en gecontroleerd op vondsten met de hand. De tweede helften van de grotere sporen zijn uitgehaald en gecontroleerd op vondsten met een kleine graafmachine van ca. 3 ton en dit onder begeleiding van een archeoloog. De vijver is gecoupeerd door middel van twee sleuven, haaks op elkaar, met een noord-zuid en een oost-west oriëntatie. Deze zijn machinaal gegraven door een graafmachine met een kraanbak van 2,2m breed, eveneens onder toezicht van een archeoloog.

Alle vondsten kregen een identificatienummer. Bij de verwerking zijn alle spoorbeschrijvingen, plannen, foto's, vondstbeschrijvingen en -behandelingen ingevoerd in de archeologiedatabank van SOLVA.[46]

6.2. METHODOLOGIE VERWERKING

Het gebruik van gestandaardiseerde fiches en een gestandaardiseerde nummering van de sporen - en alles wat daarmee samenhangt (foto's, plannen, vondsten) - heeft niet alleen te maken met het stroomlijnen van de registratie op het veld, maar ook met de verwerking van deze gegevens tijdens de rapportage.

De Dienst Archeologie van SOLVA heeft in de loop van 2009 de ontwikkeling van een databank geïnitieerd. Haar doel is het kunnen zowel invoeren en opslaan, als raadplegen en beheren van alle gegevens - velddata en externe informatie - in één systeem. Daarenboven is het de opzet om met de databank overzichtelijke lijsten te kunnen genereren, die als bijlagen kunnen dienen in de rapporten. Deze databank is geen star gegeven, maar een 'ongoing' project, te meer nu ook de stap is gezet naar een volledig digitale registratie op het terrein.

De absolute basis van de databank, de kleinste atomaire eenheid als het ware, is het spoor. Deze kleinste eenheid valt uiteen in acht types: 'laag', 'muur', 'vloer', 'skelet', 'hout', 'vondst', 'vertical feature interface' of 'VFI' en 'horizontal feature interface' of 'HFI'. Voor elk type spoor

46 De archeologiedatabank van SOLVA omvat alle informatie die op terrein ingezameld wordt (spoorfiches, plannen, foto's,…) alsook de vondsten. Op basis van deze basisinformatie worden tevens contexten en structuren gecreëerd, alsook diverse bijlagen (rapporten, rapport natuurwetenschappelijk onderzoek…). De databank beheert zodoende alle opgravingsdata ingezameld op projecten die door SOLVA worden uitgevoerd. Ze is te allen tijde te consulteren op de bureaus van SOLVA.

bestaat één gestandaardiseerde fiche in de databank. Aan deze kleinste eenheid wordt alles gekoppeld: tekeningen, foto's én vondsten. Bovendien worden op dit niveau de eerste relaties gelegd tussen de sporen onderling: een spoor 'is recenter', 'is ouder', 'gelijktijdig met' of 'hetzelfde als' een ander spoor.

Op een tweede niveau in de databank staan de contexten. Contexten groeperen één of meerdere sporen. Elke context krijgt een individueel nummer, namelijk het nummer van het eerste spoor dat tot deze context behoort. Het is evenwel zo dat niet elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een context. Verstoringen en 'negatieve sporen', sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een context gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau. De tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan een spoor worden door de databank automatisch verbonden aan de context waartoe ze behoren. Vanuit dit contextniveau kan men dus makkelijk navigeren in de verschillende sporen van die context en waaraan de vondsten, tekeningen en foto's verbonden zijn. Op dit niveau laat de databank eveneens toe chronologische/stratigrafische relaties te leggen tussen de contexten onderling.

Het derde niveau in de databank bevat de structuren. Structuren groeperen op hun beurt één of meerdere contexten. Ook zij krijgen een individueel nummer, met name het eerste contextnummer dat tot deze structuur behoort. Indien bijvoorbeeld een gebouwplattegrond (structuurniveau) is vastgesteld, bestaande uit verschillende paalsporen (contextniveau), dan zal deze gebouwplattegrond het nummer dragen van een context (een paalspoor) die deel uitmaakt van deze structuur. Elk paalspoor (contextniveau) kan op zijn beurt bestaan uit een paalkern (spoorniveau) en een insteek (spoorniveau). Opnieuw is het zo dat niet elke context tot een structuur hoeft te behoren. De databank groepeert onder een structuur telkens de tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan de contexten die deel uitmaken van de structuur. Opnieuw is vanuit het structuurniveau gemakkelijk te navigeren tussen de verschillende contexten die ertoe behoren en zo, verder afdalend, uiteindelijk tussen de verschillende sporen. Op dit niveau kunnen eveneens chronologische/stratigrafische relaties gelegd worden tussen structuren.

Het zijn de contextnummers en, indien gegroepeerd onder een structuur, de structuurnummers die verder in de tekst de leidraad vormen. Voor de volledigheid geven we nog mee dat er thesauruslijsten zijn opgesteld die duidelijk definiëren welke archeologische gehelen als context dan wel als structuur geïnterpreteerd worden.

Wat de vondsten en de staalnames betreft, wensen we mee te geven dat de databank een uitgebreide mogelijkheid tot determinatie en datering voorziet. Beide gebeuren zoals vermeld op het spoorniveau. Hieraan zijn de verschillende inventarisnummers van de vondsten gekoppeld. Bij het ingeven van de vondsten wordt 'automatisch' een datering gegenereerd, maar deze kan manueel overschreven worden. Dit geldt op spoor-, context- en structuurniveau. De databank laat eveneens toe de vondstgegevens te bevragen en te exporteren naar Excel. Bovendien kan voor elke vondst een logboek van de verschillende behandelingen aangemaakt worden.

De databank bevat tot slot alle relevante documenten met betrekking tot een project in een map 'bijlagen': rapport, plannen, overzichtsfoto's, rapporten natuurwetenschappelijk onderzoek, ...

6.3. MOTIVATIE VAN DE SELECTIE VAN MATERIAAL EN STAALNAME

Op het terrein is geen selectie gemaakt in het verzamelen van vondsten. Alle vondsten zijn per spoor, per materiaalcategorie verzameld, geïnventariseerd, behandeld en ingevoerd in de databank.

Inzake de staalnames op het terrein zijn onder meer stalen van houtskool genomen met het oog op 14C-dateringen, en dit voornamelijk van de kuilen in het noorden van het vlak. Voor een aantal van deze kuilen zijn bodemstalen verzameld enerzijds om uit te zeven met het oog op vondstrecuperatie en anderzijds om nat te bewaren met het oog op een eventuele waardering/analyse van macroresten.

Mortelstalen zijn genomen van de funderingen van het schepenhuisje.

De oven in het noordoosten van het terrein is onderzocht en bemonsterd in samenwerking met het KMI in Dourbes. De staalnames omvatten houtskool en te zeven of nat te bewaren bodemstalen.

De lagen die tot de demping van de vijver behoren zijn eveneens bemonsterd. Zowel houtskool als bodemstalen om te zeven of nat te bewaren, zijn verzameld.

07 | BESCHRIJVING VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

08 SLM MP
2015 / 208
ZONE 1
GPL C
S POOR
PROFIL
COUPE

7. BESCHRIJVING VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

In de volgende paragrafen beschrijven we de resultaten van het archeologisch onderzoek. We focussen hierbij op een aantal contexten en structuren (fig. 14). We bespreken deze chronologisch en gaan dieper in, enerzijds op hun functie en anderzijds op hun vondstmateriaal en datering. De geselecteerde contexten en structuren overkoepelen de middeleeuwse en postmiddeleeuwse periode; oudere sporen zijn niet aangetroffen. Gezien de beperkte oppervlakte van het opgravingsvlak is het belangrijk voor ogen te houden dat meerdere contexten en structuren slechts gedeeltelijk zijn geregistreerd; vaak zijn ze deel van een groter geheel.

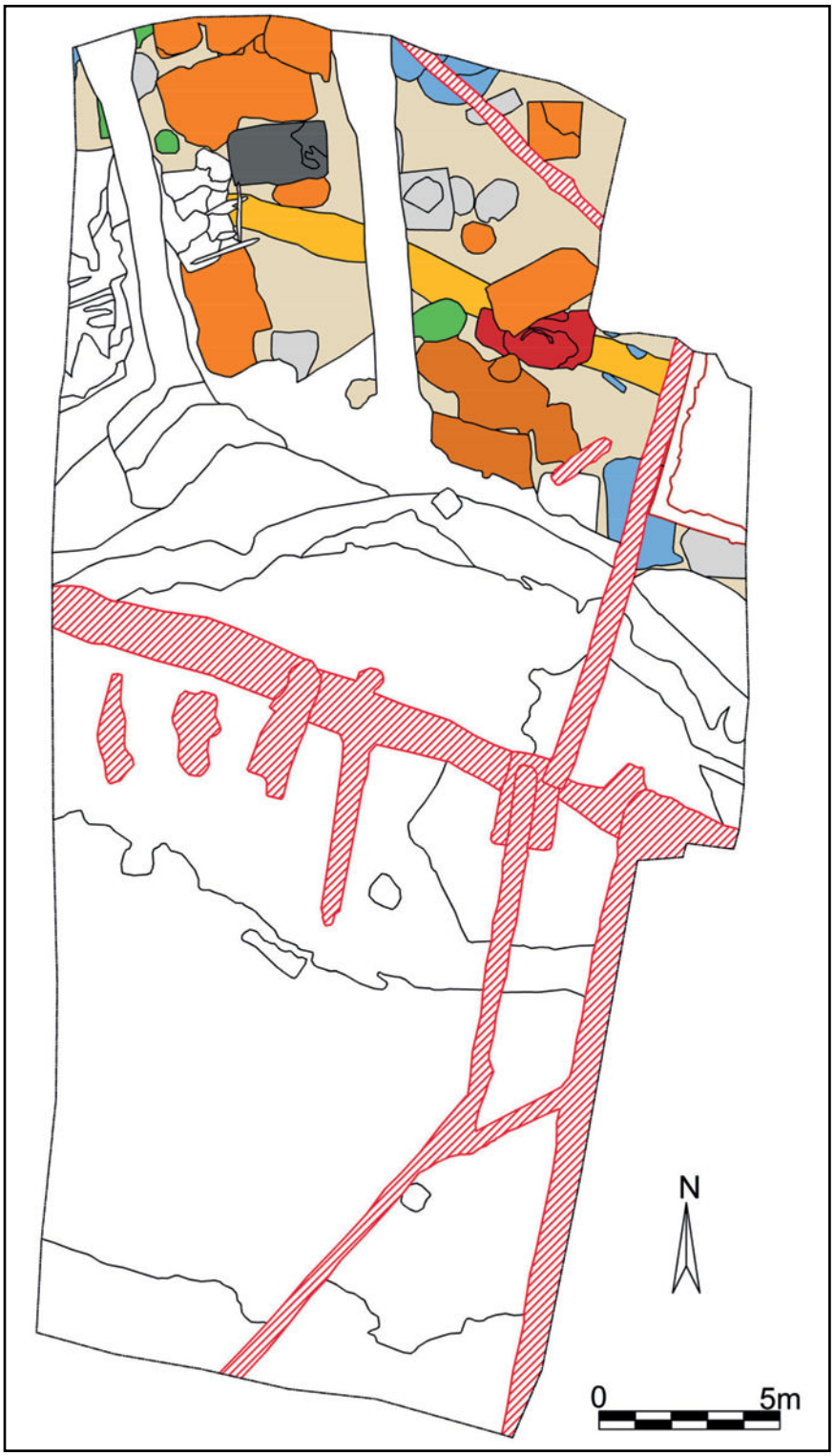

Fig. 14. Grondplan A met aanduiding van de relevante contexten en structuren, schaal 1/200.

7.1. GRACHT

7.1.1. Beschrijving en interpretatie

Op het terrein merken we één gracht op die van het noordwesten naar het zuidoosten loopt (fig. 14: aangeduid in het geel, en fig. 16). Deze gracht, context I-16, is consequent oversneden door andere sporen en kunnen we beschouwen als het oudste vastgestelde spoor. De aard van de vulling is uitgeloogd en homogeen grijs, duidelijk anders dan de vulling van de recentere sporen (fig. 15). Mogelijk tekenden we de gracht ook op als context I-250 in profiel XB (fig. 60 & 61). Dit is echter niet te verifiëren aangezien de gracht, op grondplan A, is oversneden door het wegtracé, structuur I-53 (cf.infra: 7.5.).

Fig. 15. Coupe AB op context I-16.

Hoewel we deze greppel niet kunnen linken aan andere sporen binnen het opgravingsvlak, is ze, als oudste spoor, van belang. Eerder archeologisch onderzoek in 1988[47] bracht namelijk sporen aan het licht uit de vroege middeleeuwen Deze bewoningssporen zijn vermoedelijk in verband te brengen met een hoeve waarvan de *Hofkouter* zich ten noordwesten van de Sint-Michielskerk bevond (cf. supra: 4.1.2.). Mogelijk is de greppel, context I-16, in deze periode te plaatsen als een vroege of vroegste afbakening van bewoning rond de kerk van Sint-Lievens-Houtem.

7.1.2. Vondsten en datering

Het weinige aardewerk omvat slechts drie wandscherven en geeft ons voor dit spoor bijgevolg een algemene datering in de middeleeuwen (1125-1600). Een meer specifieke datering is echter relevant. Het geeft niet alleen zicht op de vroegste aanwezigheid op het plein, maar ook op de aanvang van de activiteit die aanleiding gaf tot de grote hoeveelheid kuilen (cf. infra: 7.2.). Bijgevolg is ingezet op een 14C-datering op houtskool, met als resultaat een datering (met 95,4% zekerheid) tussen 1040AD en 1240AD.[48]

47 Callebaut & De Groote, 1988; Callebaut & De Groote, 1989.
48 Bijlage 1. RICH-27566 (08-SLH-MP-47): 868±24BP.

7.2. KUILEN

7.2.1. Beschrijving en interpretatie

Het noordelijk gedeelte van het opgravingsvlak vertoont een grote concentratie kuilen (fig. 14 en 16). Meer specifiek gaat het om 48 contexten. Dicht op elkaar en zonder duidelijke organisatie, oversnijden ze elkaar en worden ze oversneden door andere recentere sporen. In doorsnede kunnen we de kuilen grosso modo onderbrengen in twee types: enerzijds eerder ondiepe, onregelmatige kuilen met een heterogene vulling (fig. 17) en anderzijds eerder diepe, regelmatige (vierkante tot rechthoekige) kuilen met een heterogene vulling, soms rijk aan verbrande leem (fig. 18).

Fig. 16. Zicht op de kuilen in het noorden van het vlak, grondplan A.

Fig. 17. Coupe EF op context I-30.

Het profiel BY (fig. 66), of de noordelijke sleufwand van het opgravingsvlak, toont aan dat verder noordwaarts nog meer kuilen aanwezig zijn. Ook de resultaten van het archeologisch proefsleuvenonderzoek geven een gelijkaardig beeld. Zo zijn in drie proefsleuven, ten oosten (proefsleuf 1) en ten westen (proefsleuven 2 en 4) van het opgravingsvlak, gelijkaardige kuilen aangetroffen (fig. 12). Hun voorkomen in proefsleuf 4, in het uiterste westen van de markt, geeft aan dat het plein in zijn geheel benut werd voor allerlei activiteiten.[49] De densiteit en de spreiding van de kuilen in het noorden van het opgravingsvlak, en het feit dat enkele kuilen oversneden zijn door de poel, structuur I-9 (cf. infra: 7.6.), laat eveneens vermoeden dat dergelijke kuilen oorspronkelijk ook te vinden waren in de zuidelijke helft van het terrein. Voor zover hier aanwezig, heeft de aanleg van de poel, de oudere en ondiepere sporen vergraven.

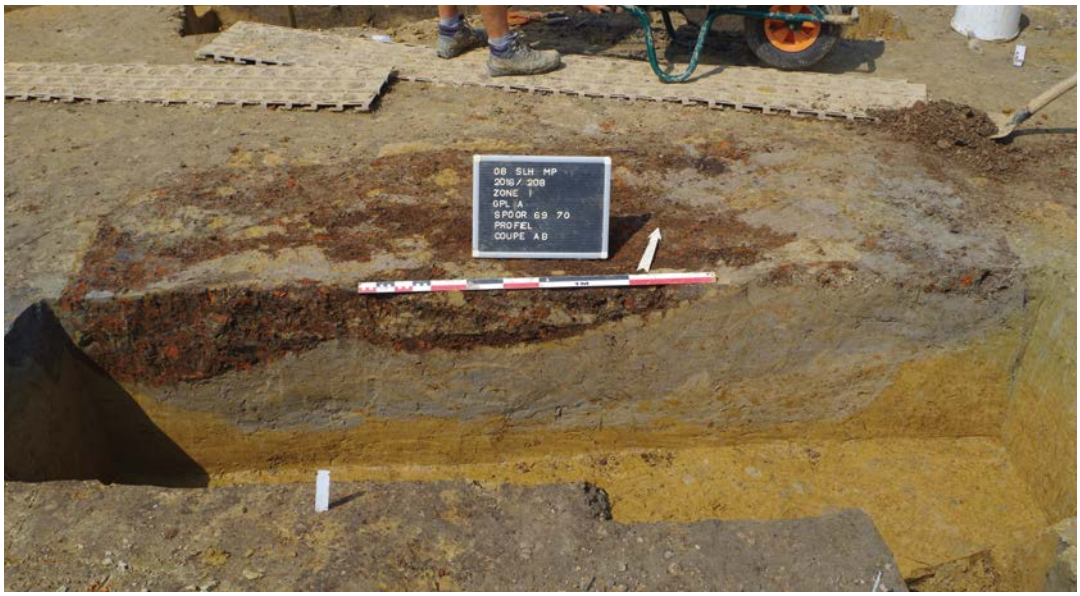

Fig. 18. Coupe AB op context I-69.

Het vondstmateriaal uit de kuilen is schaars, waardoor niet alle kuilen te dateren zijn. Voor zover aardewerk voorhanden is, resulteert dit in een brede of meer specifieke datering (cf. infra: vondsten datering). In het algemeen zijn de dateringen onder te brengen in de late- en/of postmiddeleeuwen. Historisch gezien, situeren de kuilen zich in de periode dat Sint-Lievens-Houtem gekend was als bedevaartsoord (1007-1540)[50], eveneens de periode dat, naar aanleiding van deze bedevaarten, de traditie van jaarmarkten zich ontwikkelde (1339-heden). Na de afschaffing van de bedevaart in 1540, bleven de jaarmarkten een vaste traditie en dit tot op heden.[51]

Hoewel we zouden kunnen veronderstellen dat de aanwezigheid van de kuilen op de markt in verband te brengen is met de bedevaarten en jaarmarkten, geven hun vulling en vondsten ons geen eenduidig inzicht in hun bestaansreden. In het rapport van het proefsleuvenonderzoek worden ze geduid als afvalkuilen, opgevulde leemwinningskuilen en zogenaamde 'brandkuilen' of kuilen met brandafval. Deze laatste interpretatie is in verband te brengen met het brandgevaar waarmee Sint-Lievens-Houtem te maken had in de late middeleeuwen (cf. supra: 4.1.2.). Zo vermelden historische bronnen een grote brand in 1354, dewelke mogelijk de aanleiding was tot de aanleg van de eerste publieke waterput, en later de vijver(s).[52]

49 Vanholme & Cherretté, 2008.
50 Braekman, 1995, 252.
51 Braekman, 1995; Braekman, 1997; Daels & De Dapper, 1997, 8.
52 Vanholme & Cherretté, 2008, 10-11, 39.

Met betrekking tot de kuilen verwijzen we naar de opgraving op de markt van Nederbrakel, eveneens gekend voor zijn jaarmarkten. Hier zijn eveneens talrijke kuilen aangetroffen, met een gelijkaardig uitzicht en gelijkaardige dateringen.[53] Om inzicht te krijgen in hun inhoud, en zo in hun functie, zijn de macroresten uit twee laat- tot postmiddeleeuwse kuilen onderzocht. Dit verschafte waardevolle informatie over de verschillende componenten afval in de kuilen (mest, huishoudelijk afval, tuinafval, cultuurgewassen), en dus ook over wat werd geteeld rond Brakel en verhandeld op de markt. In navolging hiervan zijn voor Sint-Lievens-Houtem – Marktplein eveneens twee kuilen, contexten I-42 (1600-1800) en I-71 (1325-1600) geselecteerd voor een waardering van de macroresten (bijlage 9). Het staal uit context I-71 toonde zich bijzonder rijk aan botanisch materiaal, met resten van cultuurgewassen en van wilde soorten. De wilde soorten wijzen op vegetatie in menselijke nabijheid én op vegetatie van oevers en moerassen. De sterke vertegenwoordiging van deze laatste categorie is opvallend omwille van de historisch gekende aanwezigheid van poelen op de markt (cf. supra: 4.1.2.) en de feitelijke nabijheid van kuil, context I-71, tot de poel, structuur I-9 (cf. infra. 7.6.). Uit de macrobotanische waardering van dit staal blijkt duidelijk dat een verdere analyse waardevolle informatie kan verschaffen over de vegetatie rond de kuil én over wat men verhandelde of consumeerde op het marktplein.

7.2.2. Vondsten en datering

Voor 32 van de 48 kuilen is aardewerk voorhanden (tabel 1) (fig. 14: niet gedateerde kuilen aangeduid in het blauw). Dit resulteert in uiteenlopende dateringen, van algemeen in de middeleeuwen of in de postmiddeleeuwen, tot meer specifiek in de late middeleeuwen, op de overgang van de late- naar de postmiddeleeuwen, de Nieuwe Tijd of Nieuwste Tijd. Hoewel de meeste kuilen weinig tot geen vondsten opleverden, springen enkele contexten er uit. We bespreken deze in detail.

TABEL 1: OVERZICHT PER CHRONOLOGISCHE GROEP, VAN DE HOEVEELHEID AARDEWERK PER TECHNISCHE GROEP

Periode / Technische groepen	middel-eewen	late middel-eeuwen	late-, postmiddel-eeuwen	Nieuwe Tijd	post-middel-eeuwen	Nieuwste Tijd	Eindtotaal
Grijs / lokaal gedraaid	52	69	68	53	3	1	**246**
Rood / vroeg rood			1	1			**2**
Rood / lokaal gedraaid	19	39	58	40	19	7	**182**
Aardewerk in lichtoranje klei			2				**2**
Maasland (Andenne)	1						**1**
Lusterwaar			1				**1**
Steengoed met engobe/zoutglazuur (Langerwehe, Raeren, Frechen, Keulen)	3	4	8	18	11	10	**54**
Steengoed Siegburg	5	4	4				**13**
Steengoed type Westerwald					1		**1**
Faïence fine			1			3	**4**
Majolica				2			**2**
Pijpaarde			1	2	1		**4**
Eindtotaal	**80**	**116**	**144**	**116**	**35**	**21**	**512**

53 Mondelinge mededeling C. Clement.

7.2.2.1. Middeleeuwen

Elf kuilen zijn algemeen en ruim gedateerd in de middeleeuwen (fig. 14: aangeduid in het lichtgrijs) (tabel 2).

TABEL 2: DE HOEVEELHEID AARDEWERK PER TECHNISCHE GROEP - 1050AD – 1600AD

Technische groepen \ Contexten	I-14	I-228	I-60	I-5	I-10	I-12	I-13	I-227	I-49	I-56	I-78	**Totaal**
Grijs / lokaal gedraaid	4	1	4	8	20	1			11	3		**52**
Rood / lokaal gedraaid			4	1	9				3	1	1	**19**
Maasland (Andenne)				1								**1**
Steengoed met engobe/zoutglazuur (Langerwehe, Raeren, Frechen, Keulen)						1	1	1				**3**
Steengoed Siegburg				2	1				1	1		**5**
Eindtotaal	**4**	**1**	**8**	**12**	**30**	**2**	**1**	**1**	**15**	**5**	**1**	**80**

De meeste contexten bevatten, in een variërende hoeveelheid en samenstelling, slechts wandscherven middeleeuws grijs lokaal gedraaid aardewerk, rood lokaal gedraaid aardewerk en/of steengoed met engobe/zoutglazuur: meer bepaald contexten I-10, I-12, I-13, I-14, I-49, I-56, I-60, I-78, I-143, I-227, I-228.

In context I-5 vinden we tevens een wandscherf Maaslands aardewerk[54], de rand van een kogelpot in grijs lokaal gedraaid aardewerk[55] en twee wandscherven Siegburgsteengoed[56], wat een heterogeen ensemble en de brede datering geeft.

Context I-56 valt op een tweede grondplan uiteen in twee contexten, enerzijds een kuil, context I-130 (cf. infra: Nieuwste Tijd), en anderzijds een deel van de weg, context I-55 (cf. infra:7.5.). De datering van de context I-56 op grondplan A komt echter niet overeen met deze van de beide contexten op grondplan B.

7.2.2.2. Late Middeleeuwen

Drie contexten kunnen we situeren in de late middeleeuwen (fig. 14: aangeduid in het donkergrijs) (tabel 3).

TABEL 3: DE HOEVEELHEID AARDEWERK PER TECHNISCHE GROEP - 1200AD – 1500AD

Technische groepen \ Contexten	I-143	I-138	I-69	**Totaal**
Grijs / lokaal gedraaid	5	12	52	**69**
Rood / lokaal gedraaid		9	30	**39**
Steengoed met engobe/zoutglazuur (Langerwehe, Raeren, Frechen, Keulen)		3	1	**4**
Steengoed Siegburg			4	**4**
Eindtotaal	**5**	**24**	**87**	**116**

54 De Groote, 2014, 337-346: te dateren tussen de 10de en de 13de eeuw.
55 De Groote, 2014, 196-222, tabel 30 randtype 29B: 12de en 13de eeuw.
56 De Groote, 2014, 365-378. In het pottenbakkerscentrum Siegburg start de productie van protosteengoed reeds in de 12de eeuw. De productie van volledige gesinterd steengoed vangt aan in de 14de eeuw. Naar het einde van de 15de eeuw moet het steengoed uit Siegburg aan belang inboeten ten voordele van het steengoed uit Raeren en Aken. Steengoed als aardewerkvorm dient in die periode vooral tot het maken van drink- en schenkgerei.

Context I-69 (fig. 18) is één van de rijkere contexten. Een component grijs lokaal gedraaid aardewerk bevat diagnostische scherven van een grape[57] (fig. 19:1), kannen/kruiken[58] (fig. 19:2-4) en een teil[59] (fig. 19:5). Een deel rood lokaal gedraaid aardewerk omvat een bodem en randscherven van een vetvanger met sliblijnversiering[60] (fig. 19:6-8). Weinig steengoed met engobe/zoutglazuur is aangevuld door Siegburgsteengoed, waaronder één scherf van een bodem van een drinknap (fig. 19:9) en één scherf van een hals met draairibbels van een kan/kruik.[61] Het homogene geheel met meerdere diagnostische scherven geeft een nauwkeurige datering tussen 1325 en 1400.

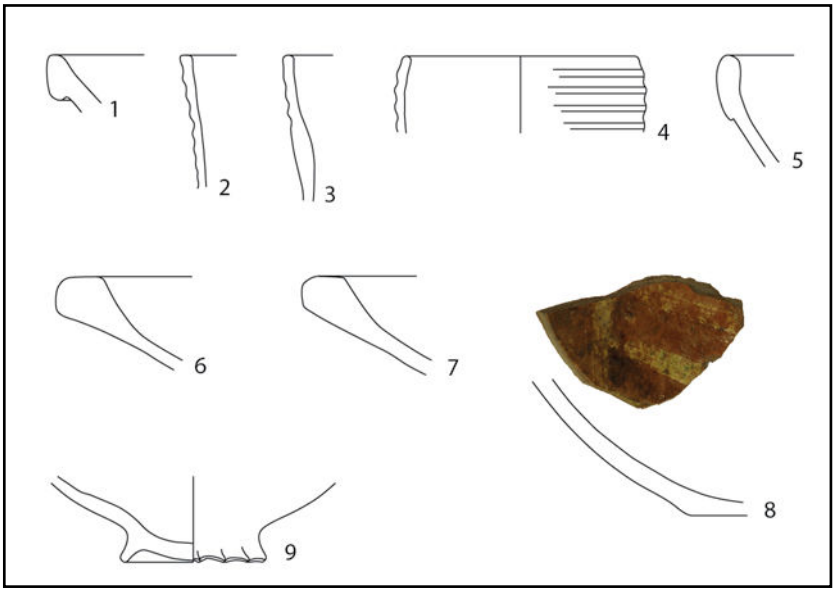

Fig. 19. Aardewerk uit context I-69.

Context I-138 (fig. 20) bevat naast grijs lokaal gedraaid aardewerk, met twee randen van kannen/kruiken[62], en rood lokaal gedraaid aardewerk, met het fragment van een vetvanger[63], ook scherven van steengoed met engobe/zoutglazuur, onder meer van een drinkkan.[64] Dit resulteert in een datering in de 14de en 15de eeuw.

Context I-143 (fig. 20) is gedateerd in de 13de en 14de eeuw en dit omwille van een vlakke gedraaide bodem in grijs lokaal gedraaid aardewerk.[65]

57 De Groote, 2018, 102-106. De grape verschijnt in het tweede kwart van de 14de eeuw en is en is uitgevoerd in grijs en rood lokaal gedraaid aardewerk. De Groote, 2014, 164. De grape is vanaf de 14de eeuw in belangrijke mate aanwezig. Haar vormgeving, zoals gevormd in de late 14de - midden 15de eeuw, blijft nagenoeg ongewijzigd in de tweede helft van de 15de en eerste helft van de 16de eeuw.
58 De Groote, 2014, 170-180, 296-299. De vorm in grijs aardewerk ontstaan in de late 12de eeuw, parallel met de met de vorm in vroeg-rood aardewerk. Het vormtype blijft zowel in rood als in grijs aardewerk in gebruik t.e.m. de 16de eeuw. Vanaf de 15de eeuw lijkt de kruik in rood aardewerk als vorm zich apart te ontwikkelen.
59 De Groote, 2014, 260-266, tabel 57 randtype 56A, 296-299. Het vroegste voorkomen van de teil in grijs en rood aardewerk situeert zich in de 13de eeuw. Vanaf de 14de eeuw neemt de vorm toe in belang en in aantal. Ze blijven in gebruik in de 15de en 16de eeuw, met kenmerkende bandvormige rand. Randtype L56A komt voor in contexten met datering 1300-1375.
60 De Groote, 2014, 274-275, 302. De vetvanger gaat terug tot de vroeg 13de en mogelijk reeds late 12de eeuw. De vorm is doorgaans enkel in rood aardewerk gemaakt. Ze is terug te vinden tot in de eerste helft van de 16de eeuw, met een diepe, smalle vorm met afgeronde hoeken in de 14de eeuw en grote, hoekige vorm met één of twee geulen aan de korte zijde in de 15de eeuw.
61 De Groote, 2014, 368-376. De drinknap in Siegburgsteengoed is een populaire vorm in de late middeleeuwen. Ze verschijnt waarschijnlijk voor het eerst in het tweede kwart van de 14de eeuw en blijf aanwezig tot de eerste helft van de 16de eeuw. De kan/kruik vorm in Siegburgsteengoed komt voor vanaf de 14de eeuw en blijft in gebruik tot de eerste helft van de 16de eeuw, maar verliest in de loop van de 15de eeuw aan belang ten voordele van deze geproduceerd in Raeren en Aken.
62 De Groote, 2014, 170-182, tabel 19 randtype L71A en randtype L130E: 13de eeuw (L71A) en 1250-1550 (L130E).
63 De Groote, 2014, 274-275, 302. De vetvanger gaat terug tot de vroeg 13de en mogelijk reeds late 12de eeuw. De vorm is doorgaans enkel in rood aardewerk gemaakt. Ze is terug te vinden tot in de eerste helft van de 16de eeuw, met een diepe, smalle vorm met afgeronde hoeken in de 14de eeuw en grote, hoekige vorm met één of twee geulen aan de korte zijde in de 15de eeuw.
64 De Groote, 2014, 368-376. De drinkkan in steengoed is populair vanaf de late 15de tot het midden van de 16de eeuw. De steengoedproductie in Raeren en Aken heeft wat betreft het drinkgerei tegen het einde van de 15de eeuw het monopolie in handen. De doorbraak van steengoed in het algemeen gaat terug tot de tweede helft van de 13de eeuw, met een breed gebruik vanaf de 14de eeuw.
65 De Groote, 2014, 176.

Fig. 20. Coupe CD op contexten I-138 en I-143.

7.2.2.3. Late-, postmiddeleeuwen

Negen contexten plaatsen we op de overgang van de late- naar de postmiddeleeuwen (fig. 14: aangeduid in het oranje) (tabel 4). Hoewel het doorgaans gaat om weinig materiaal, vallen bepaalde contexten onder deze groep; hetzij omwille van de brede datering van bepaalde aardewerkgroepen- en -vormen, hetzij omwille van hun relatie tot andere contexten: meer bepaald contexten I-3, I-15, I-68, I-72, I-73 en I-75. De overige contexten, I-17, I-59 en I-71, zijn beter gedateerd. We bespreken hun vondsten in detail.

TABEL 4: DE HOEVEELHEID AARDEWERK PER TECHNISCHE GROEP - 1325AD – 1600AD

	Contexten									
Technische groepen	I-15	I-68	I-71	I-72	I-73	I-75	I-17	I-59	I-3	**Totaal**
Grijs / lokaal gedraaid	1	3	7		1	3	22	16	15	**68**
Rood / vroeg rood							1			**1**
Rood / lokaal gedraaid	1	13	4	6	4		13	5	12	**68**
Aardewerk in lichtoranje klei								1	1	**2**
Lusterwaar			1							**1**
Steengoed met engobe/zoutglazuur (Langerwehe, Raeren, Frechen, Keulen)		7					1			**8**
Steengoed Siegburg			1	1			1		1	**4**
Faïence fine									1	**1**
Pijpaarde		1								**1**
Eindtotaal	**2**	**24**	**13**	**7**	**5**	**3**	**38**	**22**	**30**	**144**

In context I-15 (fig. 21) vinden we de bandvormig rand van een kan/kruik in grijs lokaal gedraaid aardewerk[66] en de rand van een grape, met aanzet van een oor, in rood lokaal gedraaid aardewerk.[67] Context I-68 bevat weinig aardewerk en enkel wandscherven, maar is op basis van zijn recentere relatie tot I-69 niet ouder dan 1325. Ook context I-75 krijgt door zijn recentere relatie tot context I-73 een *terminus post quem* in 1400.

66 De Groote, 2018, 109-115, tabel 10 type A134: 1125-1325 en 1350-1425.
67 De Groote, 2018, 102-106. De grape verschijnt in het tweede kwart van de 14de eeuw en is uitgevoerd in grijs en rood lokaal gedraaid aardewerk. De Groote, 2014, 164. De grape is vanaf de 14de eeuw in belangrijke mate aanwezig. Haar vormgeving, zoals gevormd in de late 14de - midden 15de eeuw, blijft nagenoeg ongewijzigd in de tweede helft van de 15de en eerste helft van de 16de eeuw.

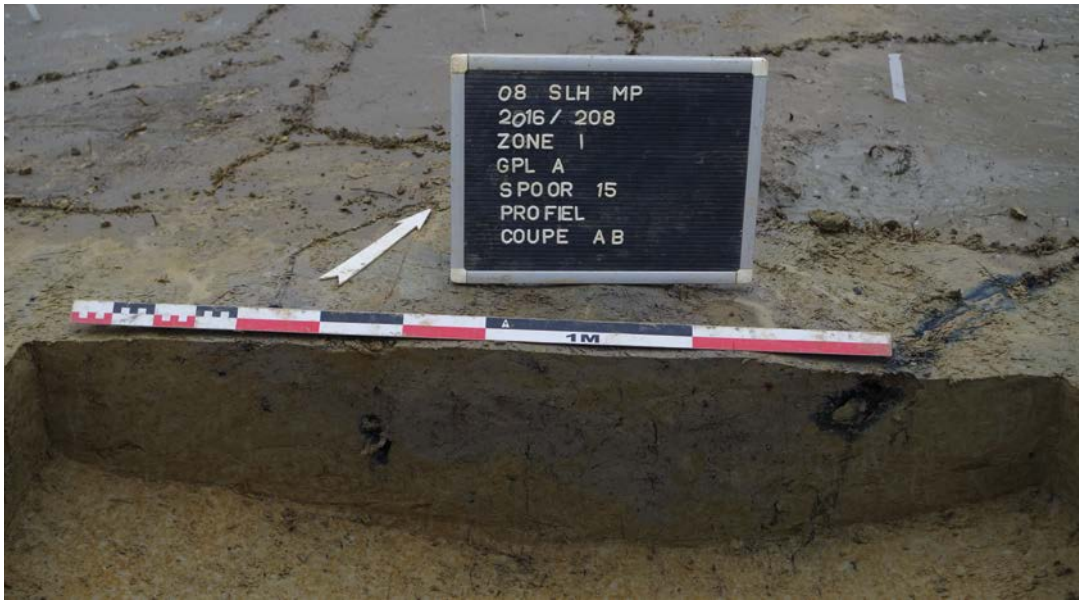

Fig. 21. Coupe AB op context I-15.

Contexten I-72 en I-73 (fig. 22) zijn te dateren in de 15de en 16de eeuw. Voor context I-72 is weinig rood lokaal gedraaid aardewerk, onder meer van een grape[68] en een papkom met sliblaag en koperhoudende glazuur[69], en Siegburgsteengoed[70] voorhanden. Context I-73 leverde naast wandscherven in rood lokaal gedraaid aardewerk, ook een rand met aanzet van een oor van een kan/kruik in grijs lokaal gedraaid aardewerk op.[71]

Fig. 22. Coupe GF op contexten I-72 en I-73.

68 De Groote, 2018, 102-106. De grape verschijnt in het tweede kwart van de 14de eeuw en is uitgevoerd in grijs en rood lokaal gedraaid aardewerk. De Groote, 2014, 164. De grape is vanaf de 14de eeuw in belangrijke mate aanwezig. Haar vorm met kortere hals en meer bolvormig lichaam, die oorsprong heeft in de late 14de - midden 15de eeuw, blijft nagenoeg ongewijzigd in de tweede helft van de 15de en eerste helft van de 16de eeuw.
69 De Groote, 2014, 222-223, 229. De papkom als vorm ontwikkelt zich in de loop van de 15de eeuw. De klein vorm is meer verwant me de teil dan met de vorm, maar had een functie als tafelgerei.
70 De Groote, 2014, 365-378: In het pottenbakkerscentrum Siegburg start de productie van protosteengoed reeds in de 12de eeuw. De productie van volledige gesinterd steengoed vangt aan in de 14de eeuw. Naar het einde van de 15de eeuw moet het steengoed uit Siegburg aan belang inboeten ten voordele van het steengoed uit Raeren en Aken. Steengoed als aardewerkvorm dient in die periode vooral tot het maken van drink- en schenkgerei.
71 De Groote, 2014, 170-175, 180: de kan/kruik als vormsoort verschijnt in de late 12de eeuw.

Context I-3 (fig. 23) heeft een gelijk aandeel middeleeuws grijs en rood lokaal gedraaid aardewerk, met scherven van een grape[72] en kan/kruik,[73] naast een klein aandeel Siegburgsteengoed.

Fig. 23. Coupe AB op context I-3.

Kuil, context I-71, verdient bijzondere aandacht (fig. 24 en 25). Gelegen in het noordwesten van het vlak, is de kuil door middel van twee kwadrantcoupes in doorsnede bekeken. Deze toonden een diepe kuil met meerdere, heterogene homogene lagen. Enkel de onderste laag was eerder humeus, met veel takjes en twijgjes. Tijdens de verwerking van het aardewerk, was het mogelijk enkele wandscherven grijs lokaal gedraaid aardewerk, een gedraaide standring (fig. 26:1), de poot van een grape en de rand van een kan/kruik met sliblijndecoratie (fig. 26:2) in rood lokaal gedraaid aardewerk en een drinknap in Siegburgsteengoed (fig. 26:3) te identificeren. Naast de opgesomde vondsten, kwam tenslotte bij het determineren van het aardewerk een bijzonder wandscherf aan het licht: de scherf toonde een opvallende florale versiering en een blinkende glazuur (fig. 26:4). Collega en aardewerkspecialist Maxime Poulain kon de scherf identificeren als onderdeel van een kan of kruik gemaakt in een mal in lusterwaar, waarschijnlijk geproduceerd in het midden- of de tweede helft van de 12de eeuw in Al-Andalus, Spanje. In deze periode was Spanje onder de heerschappij van de Almohaden, een Berberse dynastie, oorspronkelijk afkomstig uit de Maghreb. De scherf is de eerste vondst van dergelijk aardewerk in een archeologische context in Noord-West-Europa. Dergelijk lusteraardewerk, vervaardigd in een mal, is bovendien te beschouwen als zeldzaam en luxueus. De scherf is een uitzonderlijke bron van informatie als het gaat over Islamitisch aardewerk als importwaar, in die zin dat het getuigt van de relaties tussen het Islamitische Westen en Noord-West-Europa in de middeleeuwen.

Een artikel van Maxime Poulain en Wim De Clercq geeft invulling aan de oorsprong, het traject en de vindplaats van dat scherf, alsook aan de betekenis die hierin vervat zit m.b.t. het toenemende aantal Islamitische vondsten in Europa (bijlage 2).[74] De kan/kruik in lusterwaar waarvan de scherf afkomstig is, is immers geproduceerd in de 12de eeuw in Andalusië, maar gevonden in een afvalcontext in Sint-Lievens-Houtem, gedateerd tussen het tweede kwart

72 De Groote, 2018, 102-106. De grape verschijnt in het tweede kwart van de 14de eeuw en is uitgevoerd in grijs en rood lokaal gedraaid aardewerk. De Groote, 2014, 164. De grape is vanaf de 14de eeuw in belangrijke mate aanwezig. Haar vorm met kortere hals en meer bolvormig lichaam, die oorsprong heeft in de late 14de - midden 15de eeuw, blijft nagenoeg ongewijzigd in de tweede helft van de 15de en eerste helft van de 16de eeuw.
73 De Groote, 2014, 170-175, 180: de kan/kruik als vormsoort verschijnt in de late 12de eeuw.
74 Poulain & De Clercq, 2018.

van de 14de eeuw en de vroege 15de eeuw. Dit getuigt van de lange reis en van de lange levensduur van de kan/kruik in kwestie. Zoals beschreven in de historische situering van Sint-Lievens-Houtem (cf. supra: 4.1.2.), geven de historische bronnen ons inzicht in de oorsprong van de jaarlijkse bedevaart van Gent naar Sint-Lievens-Houtem tussen 1007 en 1540, en het ontstaan van de jaarmarkten. Het is duidelijk dat Sint-Lievens-Houtem zowel een belangrijk bedevaartsoord, als een belangrijk commercieel centrum was tijdens de 11de tot 15de eeuw. Maxim Poulain stelt dat de kan/kruik in zijn traject waarschijnlijk een seculiere oorsprong had als handelswaar, vooraleer in een Christelijke context te functioneren, namelijk dat van de bedevaart. Waarom en hoe de scherf van de kan/kruik uiteindelijk in de kuil, context I-71, belandde, blijft evenwel een open vraag.

Fig. 24. Coupe AB op context I-71 deel 1.

Fig. 25. Coupe AB op context I-71 deel 2.

Tien liter nat staal uit de onderste laag van de kuil is gewaardeerd op macroresten (bijlage 9). Dit met het oog op het nader bepalen van de functie van de kuilen. Dit staal blijkt bijzonder rijk te zijn aan botanische macroresten en leent zich tot een verdere analyse. Zo wijzen bepaalde sterk vertegenwoordigde macroresten op vegetatie van oevers en moerassen. Dit kan mogelijk in verband gebracht worden met de aanwezigheid van één of meerdere poelen op het marktplein (cf. infra 7.6.). Naast informatie over de vegetatie rond de kuil, kan een analyse van de macroresten ook bijdragen tot het achterhalen van wat op het marktplein is verhandeld en geconsumeerd. Aanvullend op het macrobotanische onderzoek, kan ook een pollenonderzoek van hetzelfde staal uit deze context, aanvullende informatie geven.

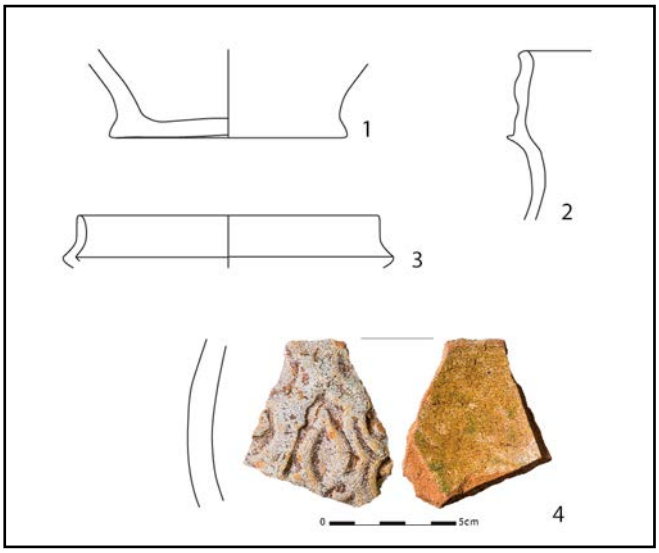

Fig. 26. Aardewerk uit context I-71.

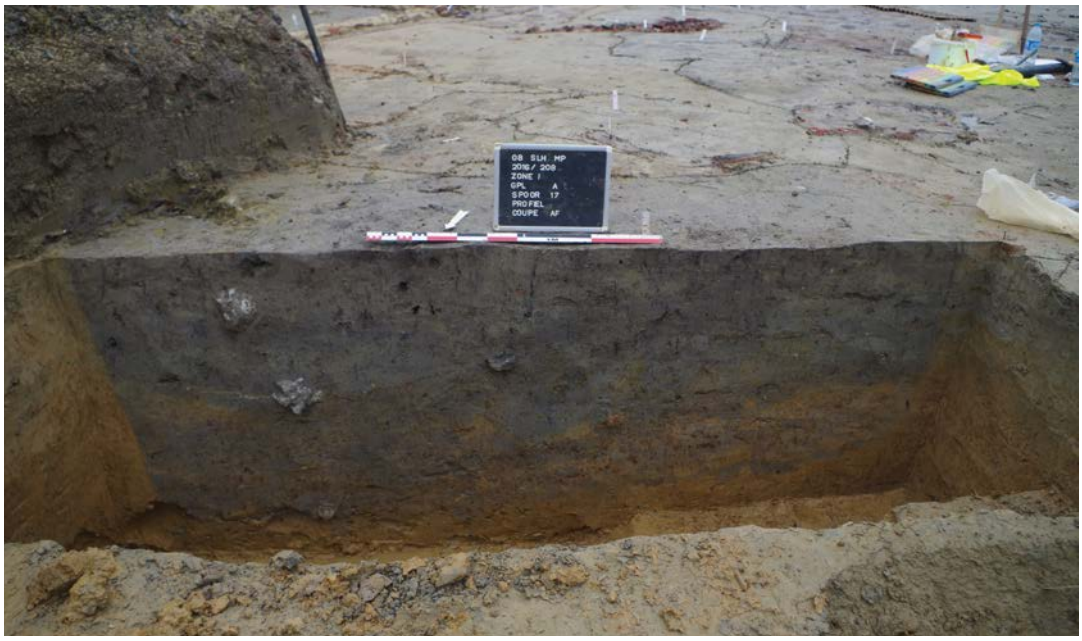

Fig. 27. Coupe AF op context I-17.

Tenslotte bespreken we context I-17 (fig. 27). Deze kuil leverde eveneens meer, en meer diagnostisch aardewerk op, wat een nauwere datering in de 14de en 15de eeuw toelaat. Bovendien oversnijdt de kuil duidelijk de ovenstructuren I-18 en I-253 (fig. 41) (cf. infra: 7.3.). Het aardewerk omvat een vrij groot aandeel grijs lokaal gedraaid aardewerk, naast een kleiner aandeel rood lokaal gedraaid aardewerk en weinig steengoed met engobe/zoutglazuur en Siegburgsteengoed. Het rood lokaal gedraaid aardewerk omvat de beroete rand van een steelkom[75] (fig. 28) en het fragment van een vetvanger.[76] Deze datering is, rekening houdend met de relatieve chronologie, echter in strijd met de archeomagnetische, postmiddeleeuwse datering van de ovens.

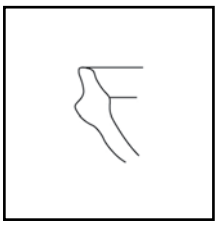

Fig. 28. Aardewerk uit context I-17, schaal 1/3.

7.2.2.4. Postmiddeleeuwen

Vijf kuilen krijgen een datering tussen 1500 en 1940 of 1600 en 1940 (fig. 14: aangeduid in het groen) (tabel 5). Het gaat om contexten V-27, I-57, I-66, I-77 en I-231. Hun ruime datering berust op de aanwezigheid van wandscherven postmiddeleeuwse rood lokaal gedraaid aardewerk en steengoed met engobe/zoutglazuur. Voor context V-27 is dit aangevuld met grijs lokaal gedraaid aardewerk en pijpaarde.

TABEL 5: DE HOEVEELHEID AARDEWERK PER TECHNISCHE GROEP - 1500AD – 1940AD

	Contexten					
Technische groepen	I-57	I-66	I-77	I-231	I-27	**Totaal**
Grijs / lokaal gedraaid					3	**3**
Rood / lokaal gedraaid	3	5	2		9	**19**
Steengoed met engobe/zoutglazuur (Langerwehe, Raeren, Frechen, Keulen)		6		1	4	**11**
Steengoed type Westerwald				1		**1**
Pijpaarde					1	**1**
Eindtotaal	**3**	**11**	**2**	**2**	**17**	**35**

75 De Groote, 2018, 140-142, tabel 18 type A71B: 1450/1500.
76 De Groote, 2014, 274-275, 302. De vetvanger gaat terug tot de vroeg 13de en mogelijk reeds late 12de eeuw. De vorm is doorgaans enkel in rood aardewerk gemaakt. Ze is terug te vinden tot in de eerste helft van de 16de eeuw; in de 14de eeuw met een diepe, smalle vorm met afgeronde hoeken en in de 15de eeuw als grote, hoekige vorm met één of twee geulen aan de korte zijde.

7.2.2.5. Nieuwe Tijd

Twee kuilen, contexten I-23 en I-30, zijn in deze periode gedateerd op basis van hun aardewerk (fig. 14: aangeduid in het bruin) (tabel 6). Kuil, context I-42, leverde laatmiddeleeuws aardewerk op (tabel 6), maar kreeg een recentere datering in de Nieuwe Tijd o.b.v. 14C-onderzoek.

TABEL 6: DE HOEVEELHEID AARDEWERK PER TECHNISCHE GROEP - 1500AD – 1800AD

	Contexten			
Technische groepen	I-30	I-23	I-42	**Totaal**
Grijs / lokaal gedraaid	7	13	33	**53**
Rood / vroeg rood			1	**1**
Rood / lokaal gedraaid	5	35		**40**
Steengoed met engobe/zoutglazuur (Langerwehe, Raeren, Frechen, Keulen)	1	15	2	**18**
Majolica		2		**2**
Pijpaarde		1	1	**2**
Eindtotaal	**13**	**66**	**37**	**116**

Contexten I-23 (fig. 29) en I-30 (fig. 17) bevatten beiden een aandeel middeleeuws grijs lokaal gedraaid aardewerk. Dit materiaal is echter beschouwd als residueel en niet meegenomen in de datering. Voor context I-23 is de datering in de 17de eeuw gebaseerd op het steengoed met engobe/zoutglazuur (fig. 30) en het majolica, in combinatie met vrij veel postmiddeleeuws rood lokaal gedraaid aardewerk, met diagnostische scherven van een bloempot, grape, teil en vergiet, en pijpaarde.

Fig. 29. Coupe AB op contexten I-23 en I-27.

Context I-42 ligt geprangd tussen de kuil, context I-23, de riool, context I-9 (cf. infra: 7.6.) en de poel, context I-3 (cf. infra: 7.6.). In doorsnede is de kuil regelmatig uitgegraven, met twee duidelijke pakketten, het bovenste zeer rijk aan brokken verbrande leem (fig. 31). Met uitzondering van het fragment van een pijpje, is het aardewerk uit deze kuil middeleeuws: voornamelijk wandscherven grijs lokaal gedraaid aardewerk in combinatie met weinig vroeg-

Fig. 30. Fragment van een kan/kruik in steengoed met engobe/zoutglazuur met medaillon.

rood aardewerk[77] en steengoed met engobe/zoutglazuur. De datering o.b.v. het aardewerk tussen 1300 en 1550 is echter in strijd met de recentere relatie tot de kuil, context I-23, gedateerd in de 17de eeuw. Het is dan ook meer dan waarschijnlijk dat het aardewerk in kuil I-42 volledig bestaat uit verspit materiaal.

Fig. 31. Coupe MN op context I-42.

77 De Groote, 2014, 107. Vroeg rood verschijnt in het midden van de 12de eeuw; het aandeel van deze technische groep neemt sterk af in de 13de eeuw, parallel met de opkomst van het rood aardewerk, om ten slotte volledig te verdwijnen tegen de 14de eeuw.

In de kuil, context I-42, is in de bovenste laag een concentratie van klein dierlijk botmateriaal aangetroffen. Op het terrein is dit geïnterpreteerd als vermoedelijk afkomstig van een kat. Op dat moment zijn de beenderen in hun geheel in een emmer verzameld. Pas in 2018, wanneer de basisverwerking van de opgraving is aangevat, is dit bot op de zeef gewassen (maaswijdte 0,5 mm). In functie van een assessment van het dierlijk bot, is dit bot, samen met het overige dierlijk botmateriaal, bekeken door Annelies Claus van RAAP (bijlage 3 & 4). De determinatie van het individu bracht een uitzonderlijke vondst aan het licht: het botmateriaal (n=162) behoort toe aan een meerkatachtige, een onderfamilie van de Oude Wereldapen (fig. 32).[78] Deze uitzonderlijke, unieke vondst gaf aanleiding tot aanvullend, meer gedetailleerd onderzoek: enerzijds de verdere identificatie van het dier door RAAP, en anderzijds 14C-dateringen op het bot door KIK. De verdere studie door RAAP (bijlage 5), waarbij de referentiecollectie van het KBIN is geconsulteerd, wees uit dat het gaat om het quasi volledig bewaarde skelet van een vrouwelijke aap. De morfologische overeenkomsten wijzen in de richting van een resusaap of *Macaca mulatta*, of in meerdere mate van een Java-aap of *Macaca fascicularis*. In beide gevallen heeft de aap haar oorsprong in Azië. Op basis van de groei van de lange beenderen en het gebit is de leeftijd van het aapje geschat op ongeveer vier jaar. Naar bepaling van het geslacht toe, zijn de permanente hoektanden indicatief. De beenderen van het aapje vertonen meerdere afwijkingen. Een breuk in een dijbeen met vergroeiing tot gevolg, misvorming van een opperarmbeen en de gedeeltelijke amputatie van de staart getuigen van een weinig rooskleurig leven.[79]

Fig. 32. Skelet van de aap (copyright RAAP België).

De resultaten van twee 14C-dateringen van het bot zijn gecombineerd en leverden, met 95,4 % zekerheid, een datering op tussen 1660AD en 1810AD (bijlage 6).[80] Deze datering is echter in strijd met de datering o.b.v. het aardewerk; een gelijkaardige discrepantie blijkt uit de relatieve chronologie tussen contexten I-23 en I-42, versus hun datering o.b.v. het aardewerk. Mogelijke verklaringen voor de tegenstrijdige dateringen zijn, enerzijds het aardewerk uit I-42 als residueel te beschouwen, of anderzijds het aapje als intrusief beschouwen, waarbij het niet in de vulling van de kuil, maar in een aparte kuil (die niet is opgemerkt op terrein) is begraven.

78 Bijlage 3.
79 Bijlage 5.
80 Bijlage 6. RICH-27652 : 155±24BP en RICH-27652.2.1 : 187+/-25BP, geven samen R_Combine _R_Com : 170±17BP.

De archeologische vondst van een resusaap of Java-aap in Europa, in een archeologische context, is hoe dan ook uniek en zonder meer bijzonder. De vraag stelt zich vooral hoe een aap, met een natuurlijk verspreidingsgebied in Azië, terecht kwam in een postmiddeleeuwse kuil op het markplein van Sint-Lievens-Houtem. Historische bronnen geven aan dat vanaf de 15de eeuw steeds meer exotische dieren via transport over zee hun weg vonden naar Europa. Aanvankelijk voorbehouden voor koningen, prinsen en geestelijken, werd het houden van exotische dieren en apen ook populair bij edelen en handelaars. Gezien de geschiedenis van de bedevaarten en jaarmarkten in Sint-Lievens-Houtem, is het niet onwaarschijnlijk dat het aapje in het gezelschap van *gypten* of *zigeuners* of andere reizende gezelschappen ook op de markt van Sint-Lievens-Houtem voor het nodige vertier heeft gezorgd.[81]

Voor context I-42 vermelden we tenslotte dat het bovenste pakket bijzonder rijk was aan grote brokken verbrande leem (fig. 33). De brokken vertonen een kromming, hebben een gladde en ruwe kant en zijn verschraald met organisch materiaal. Mogelijk kunnen de brokken als 'huttenleem' geïnterpreteerd worden.

Fig. 33. Fragmenten verbrande leem uit context I-42.

Uit het bovenste pakket is een tien liter nat staal verzameld dat gewaardeerd is macroresten (bijlage 9). Dit met het oog op het nader bepalen van de functie van de kuilen. De resultaten van de waardering geven echter aan dat het staal niet geschikt is voor verdere analyse.

7.2.2.6. Nieuwste Tijd

Slechts één kuil, context I-130, is 19de-eeuws (fig. 14: aangeduid in het donkerrood). Naast postmiddeleeuws grijs lokaal gedraaid aardewerk, rood lokaal gedraaid aardewerk, met twee fragmenten van een kachelpan/kom en steengoed met engobe/zoutglazuur, zijn drie scherven van een bord in *faïence fine* bepalend voor deze datering.

81 Bijlage 4.

7.2.2.7. Samenvatting

De **dateringen** van de kuilen zijn in eerste instantie doorgaans vrij breed en in tweede instantie uiteenlopend. Voor zover het mogelijk is om bepaalde kuilen, aan de hand van het **aardewerk**, meer nauwkeurig te dateren, stellen we vast dat de dateringen de periode van de late middeleeuwen tot de Nieuwste Tijd overspannen. De kuilen lijken qua vorm en vulling opgesplitst te kunnen worden in twee types, maar deze tweedeling uit zich niet in de dateringen.

In het algemeen sluit de relatieve chronologie van de kuilen, in relatie tot de andere contexten en structuren, aan bij de dateringen o.b.v. het aardewerk. Zo zijn enkele kuilen oversneden door het gebouw - structuur I-46 (1640-1895 n. Chr.) (cf. infra: 7.4.), de weg - structuur I-53 (1500-1940 n. Chr.) (cf. infra: 7.5.), en de poel en de hiermee geassocieerde grachten - structuur I-9 (1800-1910 n. Chr.) (cf. infra: 7.6.).

Het proefsleuvenonderzoek bracht eveneens meerdere gelijkaardige kuilen aan het licht. Het zijn de oudste sporen aangetroffen tijdens dit vooronderzoek. Ze worden op basis van de aardewerkvondsten gedateerd in de late middeleeuwen of meer specifiek in de 14de eeuw.[82]

Om meer zicht te krijgen op de aard van de vulling en de **functie** van de vele kuilen op de markt van Sint-Lievens-Houtem (cf. 7.2.), is een assessment van het dierlijk bot (bijlage 3 en 3bis) en de macrobotanische waardering van twee nat bewaarde zeefstalen uitgevoerd (10 liter) (bijlage 8):

De **assessment van het dierlijk botmateriaal** wees op een matige tot slechte bewaring en een hoge fragmentatiegraad. Dit kan het gevolg zijn van de bodemgesteldheid, maar ook van depositionele factoren. Heel wat botten vertoonden namelijk groene algenresten en een zwarte aanslag van magnesiumoxide. “De verweerde botten kunnen een tijd aan het loopoppervlak gelegen hebben vooraleer deze in de bodem terecht kwamen. De zwarte aanslag van magnesiumoxide en groene algenresten op heel wat botten uit enkele verschillende contexten wijzen mogelijk op een (oorspronkelijk) vochtige omgeving. Een bijkomende aanwijzing hiervoor zijn de knaagsporen van carnivoren vastgesteld op enkele botresten. Tenslotte wijzen kapsporen en enkele zaag- en schaafsporen op de bijdrage van de mens tot de fragmentatie van het bot. Deze bewerkingssporen wijzen erop dat het wellicht voornamelijk ging om consumptieresten uit het verleden.”[83]

De **macrobotanische waardering** van 2 x 10 liter staal, uit een laat- en een postmiddeleeuwse kuil (contexten I-71 en I-42), gaf voor één van beide kuilen een positief resultaat (context I-71). Bepaalde sterk vertegenwoordigde macroresten wijzen op vegetatie van oevers en moerassen. Dit kan mogelijk in verband gebracht worden met de aanwezigheid van één of meerdere poelen op het marktplein. Een verdere analyse van de macroresten kan informatie verschaffen over de vegetatie rond de kuil, alsook over wat op het marktplein is verhandeld en geconsumeerd. Bovendien zou een pollenonderzoek van hetzelfde staal uit deze context, aanvullende informatie kunnen geven.

82 Vanholme & Cherretté, 2008, 22, 26-27, 31-32,39.
83 Bijlage 3, 6.

7.3. OVENS

7.3.1. Beschrijving en interpretatie

Bij de aanleg van het eerste grondplan kwam, in het noordoosten van het opgravingsvlak, een kuil met sporen van verbrande leem aan het licht (fig. 14: aangeduid in het rood). Ter hoogte van dit spoor is een tweede grondplan aangelegd om beter zicht te krijgen op de aard van de verbrande leem. Op dit grondplan B werd duidelijk dat het ging om een ovenstructuur, en is verondersteld dat de verbrande leem restanten zijn van een ovenwand of -koepel, zoals gekend bij pottenbakkersovens. Het onderzoek van deze structuur is uitgesteld tot op het einde van de opgraving en gebeurde in samenwerking met Souad Ech-Chakrouni en collega's van het KMI Geofysisch Centrum in Dourbes; dit in het kader van staalnames i.f.v. een archeomagnetische datering van de ovenstructuur. Een combinatie van verschillende grondplannen (A, B, B1 en C) en coupes gaven inzicht in de opbouw van de structuur. Zo konden niet één, maar twee ovens worden vastgesteld: één beter en één minder goed bewaarde oven, respectievelijk structuur I-18 en structuur I-253. Bovendien is gebleken dat we hier niet met pottenbakkersovens, maar wel met "klokkengieterskuilen" te maken hebben. Parallellen in andere archeologische contexten zijn aangetroffen in België, maar ook in het Verenigd Koninkrijk (cf. infra).

De beter bewaarde oven, structuur I-18, is samengesteld uit drie contexten; structuur I-253, bestaat slechts uit één context. Op het tweede vlak, grondplan B (fig. 34 & 35), zijn van de beter bewaarde ovenstructuur I-18, de restanten van een mal in leem (context I-21) en van een vloer in geglazuurde tegels (context I-163) opgetekend. Aan weerszijden hiervan bevindt zich een stookput of -plaats, rijk aan brokken verbrande leem (context I-18). Beide stookplaatsen zijn verbonden door een centraal stookkanaal. Het restant van de opstaande muur of koepel, de bijhorende vloer, het stookkanaal en -putten zijn aangelegd in een bredere kuil, waarin meerdere brokken kalkzandsteen zijn gevonden (context I-18). Opvallend is een concentratie grote en vlakke kalkzandstenen ten noordoosten van het restant van de mal. Deze zijn eventueel te interpreteren als het restant van een muur, opgetrokken rond de mal (context I-21), of als het restant van een vloer waarop een mal rustte (bij structuur I-253) (cf. infra). Vanop grondplan B zijn foto's genomen i.f.v. een 3D registratie en de creatie van een orthogonaal beeld (fig. 36).

Fig. 34. Zicht op structuren I-18 en I-253 op grondplan B.

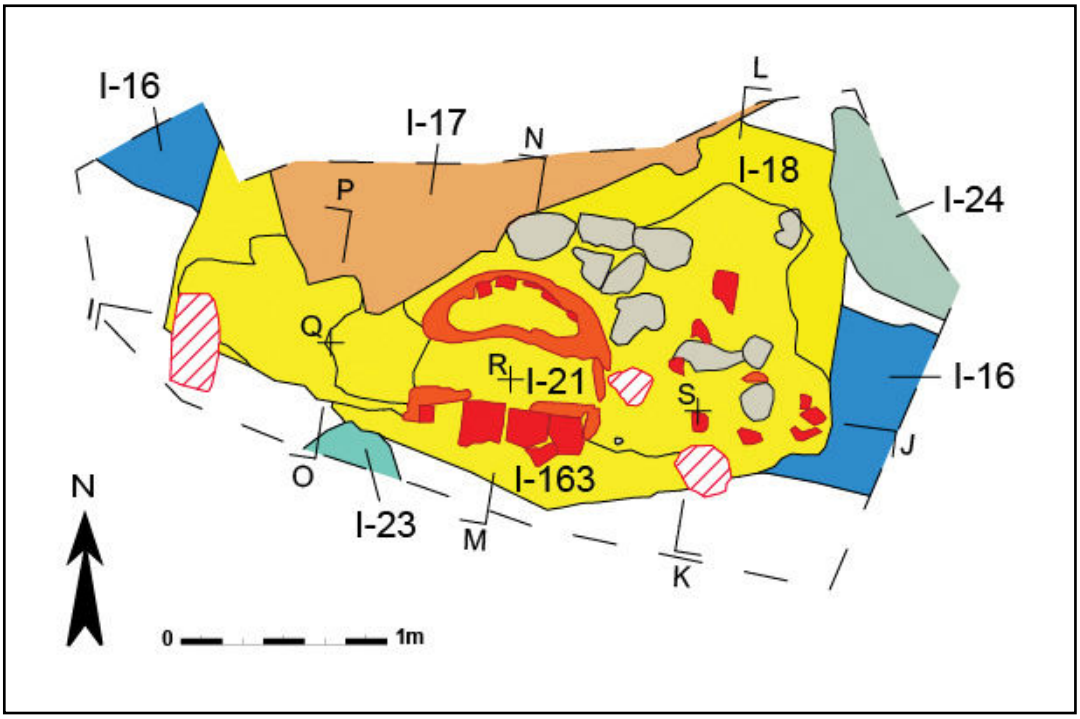

Fig. 35. Grondplan B met aanduiding van de contexten, schaal 1/100.

Fig. 36. Orthogonaal beeld van grondplan B.

Vanop grondplan B zijn één coupe in de lengte (coupe IJ) (fig. 37 en 38) en drie coupes in de breedte (PO, NM en KL) (fig. 39-43) uitgezet. De centrale breedte-coupe NM bracht de tweede, minder goed bewaarde ovenstructuur I-253 aan het licht. Deze oven is grotendeels vergraven door de kuil, context I-17 (cf. supra: 7.2.). Enkel het centrale stookkanaal, context I-253, bleef bewaard.

Fig. 37. Coupe IJ op structuur I-18.

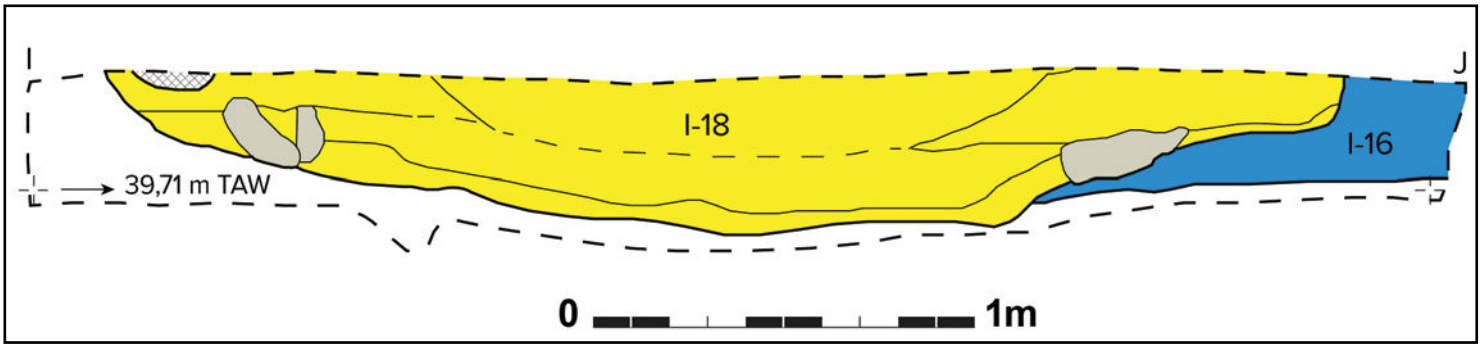

Fig. 38. Coupeteking IJ van structuur I-18 met aanduiding van de contexten.

Fig. 39. Coupe PO op structuren I-18 en I-253.

Fig. 40. Coupe NM op structuren I-18 en I-253.

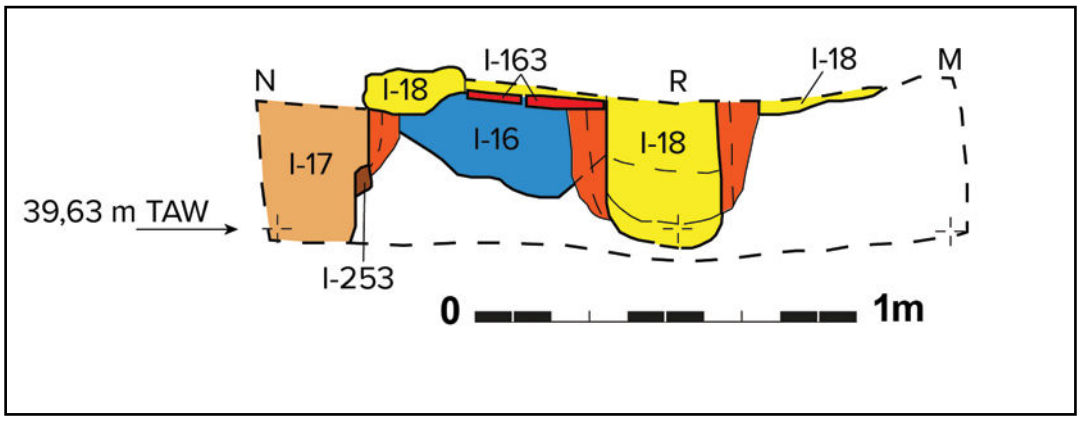

Fig. 41. Coupetekening NM van structuren I-18 en I-253 met aanduiding van de contexten.

Fig. 42. Coupe KL op structuren I-18 en I-253.

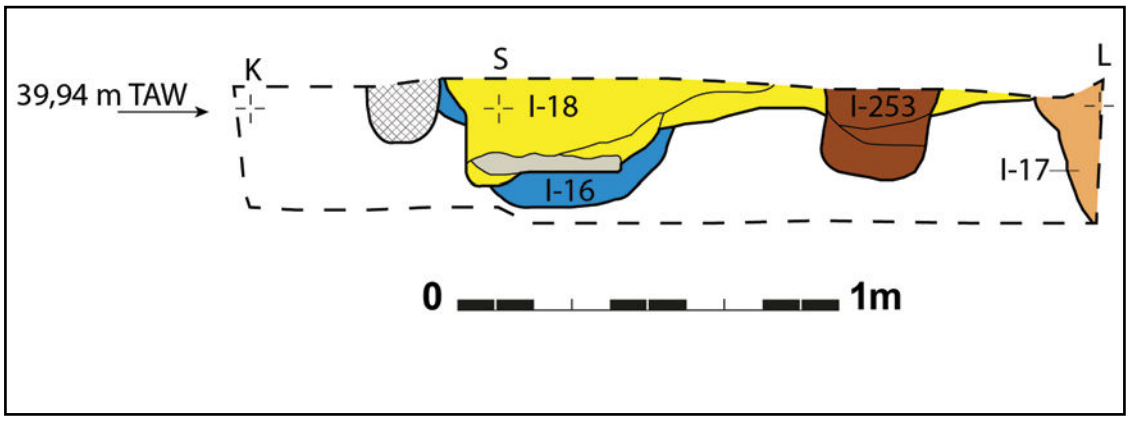

Fig. 43. Coupetekening KL van structuren I-18 en I-253 met aanduiding van de contexten.

De vier coupes zijn gerealiseerd door middel van kwadranten, waarbinnen stelselmatig is verdiept. Hierbij is een tussentijds grondplan (B1) en een derde grondplan (C) ingemeten. Het grondplan B1 is een aanvulling, enerzijds van de vloertegels en anderzijds van de kalkzandsteenbrokken (fig. 44). Het grondplan C liet toe de centrale stookkanalen van zowel structuur I-18 als structuur I-253 te registreren (fig. 45). Dit toonde aan in welke mate de moederbodem aan weerszijden van de stookkanalen, door de verhitting verkleurd en verhard is (fig. 46).

Fig. 44. Zicht op grondplan B1 van structuur I-18.

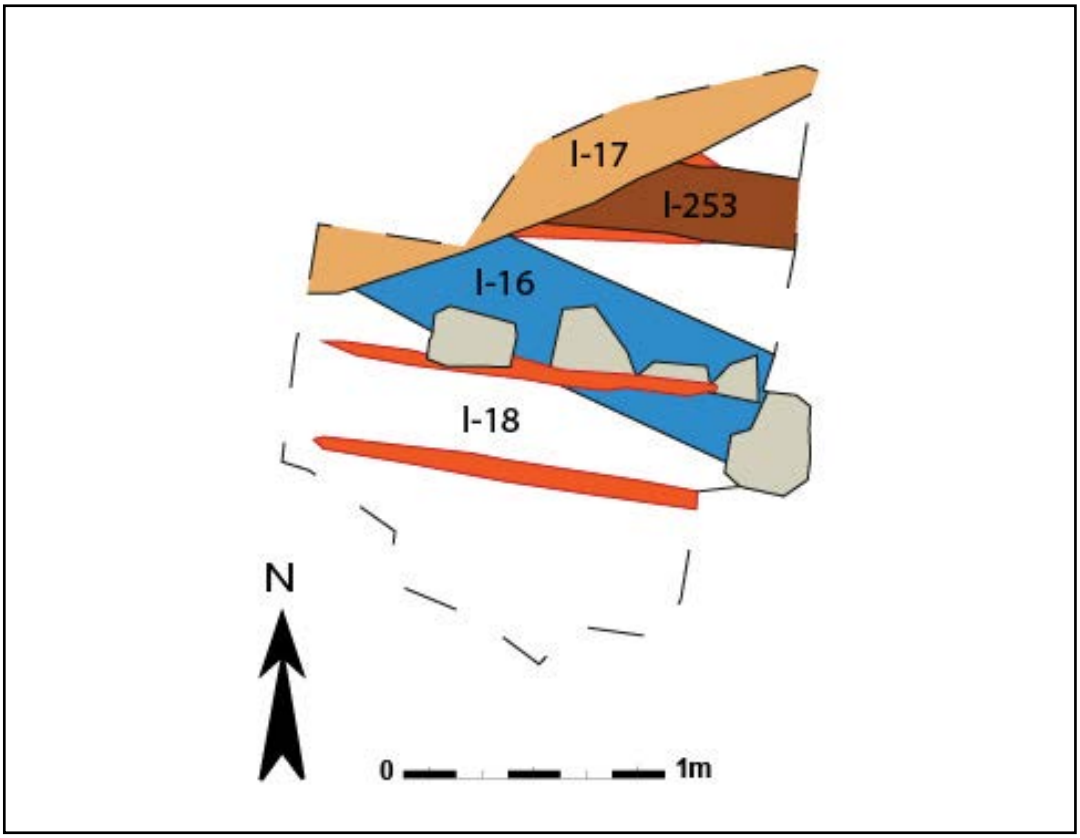

Fig. 45. Grondplan C met aanduiding van de contexten, schaal 1/100.

Fig. 46. Zicht op structuren I-18 en I-253 op grondplan C.

Naar constructie en gebruik toe, kunnen we de meeste informatie afleiden uit structuur I-18. De mal, context I-21, is slechts fragmentarisch bewaard, maar was oorspronkelijk cirkelvormig, met een diameter van ongeveer 1 meter, en opgetrokken in leem. De vloer binnen de mal en aan weerszijden van het stookkanaal, bestaat uit geglazuurde tegels, vermoedelijk gerecupereerd. Geen enkele tegel was volledig bewaard. Hoewel deze oven twee stookputten heeft, aan weerszijden van de mal, kende de oven slechts één gebruik. Aan de hand van de coupe in de lengte van de structuur (coupe IJ), kan geen fasering vastgesteld voor de twee stookputten in relatie tot het stookkanaal (fig. 37 & 38). De klokkengieterskuil is in zijn geheel, na de afbraak van de mal en de muur, gedempt. Ovenstructuren I-18 en I-253 blijken bovendien aangelegd in een gemeenschappelijke kuil. We kunnen dus stellen dat beide ovens gelijktijdig functioneerden.

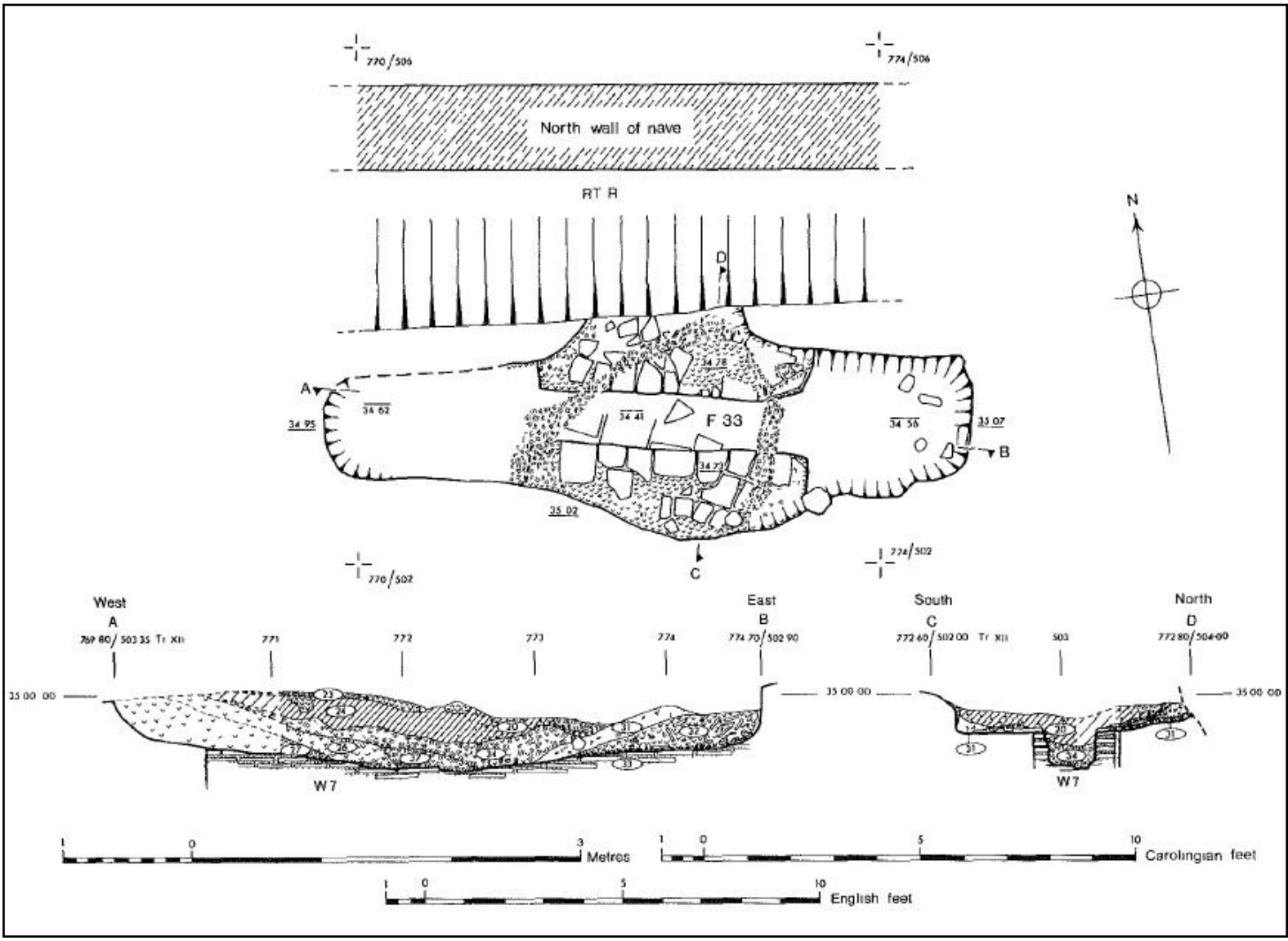

Fig. 47. Grondplan en coupe op de 10de-eeuwse klokkengieterskuil (Davies & Ovenden, 1990, fig. 18).

Het was mogelijk de structuren in Sint-Lievens-Houtem te identificeren als “klokkengieters-kuilen” op basis van gelijkaardige structuren in andere archeologische contexten. Voor België verwijzen we enerzijds naar de resten van twee postmiddeleeuwse klokkengieterskuilen in Oudenaarde[84], en anderzijds naar de resten van elf postmiddeleeuwse “klokkenvormen” in

84 Ameels et al., 2009, 81.

vier gietputten in Wervik (17de en 18de eeuw).[85] Een grotere overeenkomst zien we echter met vier middeleeuwse klokkengieterskuilen ("*bell casting pit*") opgegraven in Winchester, Groot Brittannië (10de, 12de en 13de eeuw).[86] De beter bewaarde structuur I-18 uit Sint-Lievens-Houtem vertoont bijzonder veel gelijkenissen met de exemplaren uit Winchester, gedateerd in de 10de en 12de eeuw (fig. 47 en 48). Dergelijke structuren zijn specifiek gebruikt voor de realisatie van bronzen klokken.

Het artikel dat deze archeologische structuren beschrijft, verschaft de nodige inzichten in de constructie en het gebruik van dergelijke kuilen. Hierbij wordt verwezen naar twee historische bronnen die gedetailleerde informatie verschaffen over het proces van het klokgieten: *De Diversis Artibus* van Theophilus (1110 – 1140) en Biringuccio (1540). Deze auteurs behandelen respectievelijk de "verloren-was-techniek" (*lost wax technique*) en de "leem-patroon-methode" (*loam pattern method*). Het proces, zoals omschreven door Theophilus bestaat in essentie uit drie stappen:

1. Het maken van de mal
2. Het verhitten van de mal
3. Het gieten van de klok

Het maken van de mal betekent in eerste instantie het opbouwen van de kern uit klei (*core*), meer bepaald de vorm van de binnenkant van de klok. Vervolgens wordt deze kern belegd met meerdere lagen was, tot de gewenste vorm en dikte van de klok was bereikt. Hierna wordt een uitwendige laag van klei aangebracht (*cope*). Uit de beschrijving van Theopilus blijkt dat, in deze periode, de kern een volle constructie was, opgebouwd rond een horizontale as of spil. Pas na het vormen van de volledige mal, wordt de kern gedeeltelijk uitgehold, en dit om een lichtere mal te kunnen verplaatsen naar een speciale kuil met een stenen fundering. De mal in zijn geheel is gepositioneerd boven een stookkanaal, dat tussen deze stenen fundering loopt. Vervolgens wordt dichtbij de mal, een bakstenen muur gebouwd rond de mal. Vuur wordt aangestoken, niet alleen in het stookkanaal, maar ook in de ruimte tussen de muur en de mal. Als dusdanig kan de mal bakken en kan de was tussen de kern en de buitenste laag smelten en weglopen. Tijdens dit proces wordt de bronzen legering voorbereid in een open smeltkroes. Tegelijkertijd wordt het vuur rond de mal verwijderd en de put gevuld met aarde of klei. Vervolgens wordt het brons boven in de mal gegoten. Van zodra het metaal gestold was, wordt de mal uit de put gehaald en de kern verder uitgehold. Dit voorkomt dat de klok barst door het krimpen van het metaal tijdens het stollingsproces. Wanneer het gietsel voldoende is afgekoeld, worden de kern en de buitenste laag van de mal volledig verwijderd.

De geschreven neerslag van Biringuccio verschaft nog meer details over dit proces, en geeft blijk van enkele variaties:

- Naarmate de klokken groter worden, worden de mallen geconstrueerd in de putten, waar ook de klok wordt gegoten

- De mal draait niet meer rond zijn as, maar wordt stationair opgebouwd

- De kostprijs van bijenwas zorgt er voor dat, in de plaats van was, fijne leem wordt gebruikt om de vorm van de klok op te bouwen rond de kern. Nadat de buitenste laag van de mal is opgedroogd, wordt deze opgeheven, de leemlaag verwijderd en de buitenste laag terug geplaatst

- De kern wordt voor een groot deel opgebouwd uit losse stukken baksteen, waardoor de kern een stuk lichter wordt en niet meer deels dient uitgebroken.

85 Bradt, 2009, 95-96.
86 Met dank aan K. De Groote: Davies & Ovenden, 1990.

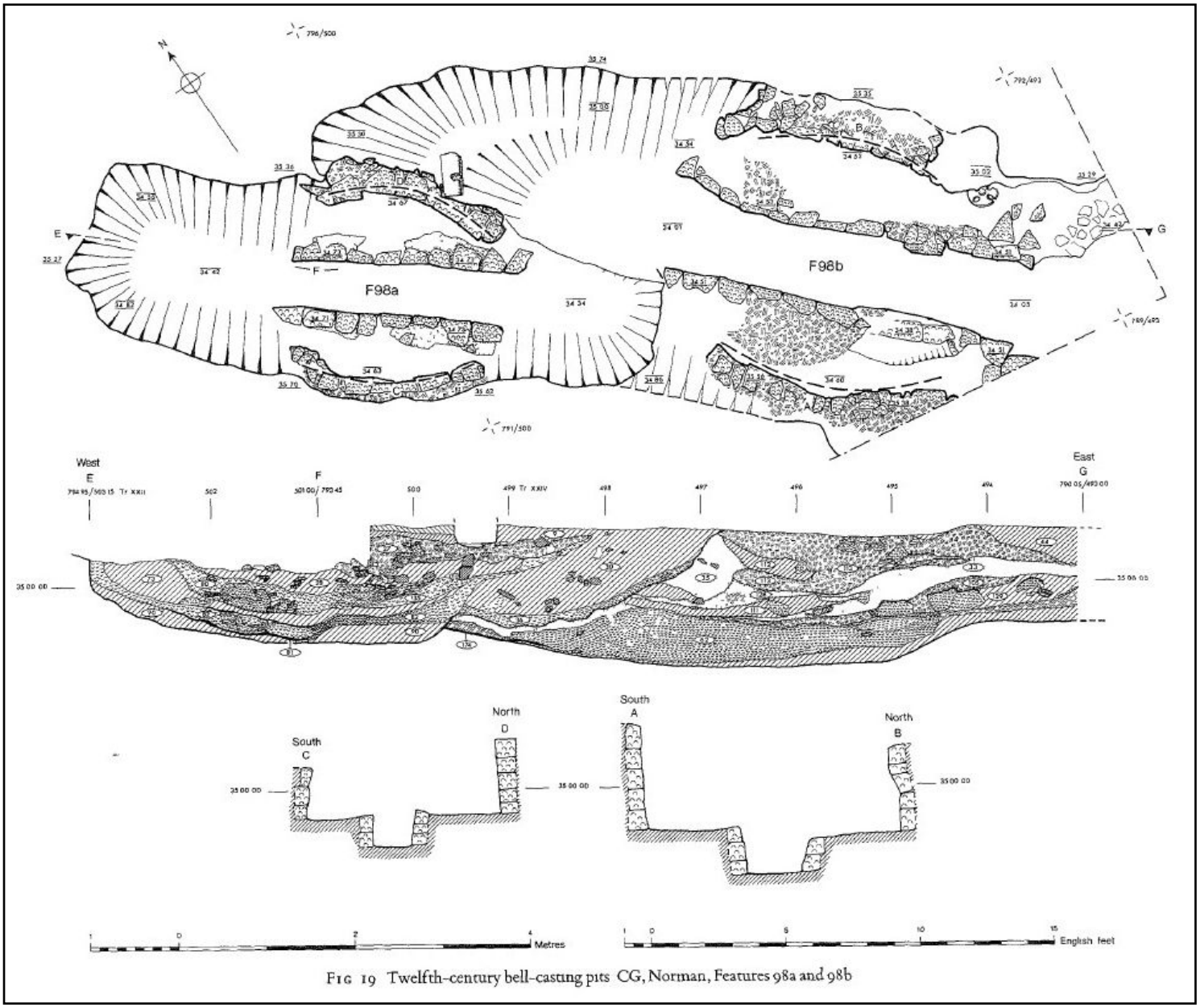

Fig. 48. Grondplan en coupes op de 12de-eeuwse klokkengieterskuil (Davies & Ovenden, 1990, fig. 19).

De klokkenovens van de site in Winchester vormen een mooie toetssteen voor deze geschreven informatie over het klokgietproces. Zo blijken de archeologische vaststellingen bijzonder goed overeen te komen met de historische bronnen. In vergelijking met de 10de - en 12de-eeuwse voorbeelden uit Winchster, vertonen de structuren in Sint-Lievens-Houtem overeenkomsten maar ook verschillen, zowel in grondplan als in doorsnede (fig. 47 & 48). Zo vertoont structuur I-18 eveneens twee stookputten aan weerszijden van een centraal stookkanaal, alsook de resten van een vloer van hergebruikte tegels. Dergelijke tegels zijn, in de voorbeelden uit Winchester, echter ook gebruikt langs de wanden en op de vloer van het stookkanaal, alsook ter constructie van een ovenmuur rond de mal. In de lengte-coupe op structuur I-18 zien we enerzijds een duidelijke lens, rijk aan houtskool, en anderzijds pakketten rijk aan brokken verbrande leem. Eerstgenoemde laag is gelieerd aan het stookproces. Laatstgenoemde is te associëren met de opgave en demping van de kuil. De brokken verbrande leem komen vooral voor in de vulling van de stookputten en in de gemeenschappelijk kuil, waarin ook ovenstructuur I-253 is aangelegd. De verbrande leem is danig gefragmenteerd, dat ze op het eerste zicht niet lijken te behoren tot een mal. Naast

brokken verbrande leem, leveren deze lagen ook fragmenten metaal en aardewerk op. Zo ook in Winchester. Treffend is ook dat, voor beide sites geen sporen van een smeltkroes of van een oven voor het smelten van het metaal zijn gevonden. In tegenstelling tot de putten in Winchester, vinden we in de opgavenlagen geen duidelijk brokstukken van een mal. Wel treffen we vele brokken kalkzandsteen aan. Mogelijk verklaringen hiervoor zijn de aard van de basisconstructie waarop de mal rust, de aard van de muur opgebouwd rond de mal, óf de aard van de kern van de mal. De beschrijving van Theopilus indachtig, zijn de kalkzandstenen mogelijk in verband te brengen, enerzijds met de muur opgetrokken rond de mal, om vuur te kunnen stoken, of anderzijds met de fundering aangebracht in de put, ter ondersteuning van de mal. In dit opzicht zouden de stenen bij structuur I-253 horen, en niet bij structuur I-18, waarvoor tegels zijn hergebruikt. De derde verklaring houdt rekening met de beschrijving van de Biringuccio. Mogelijk zijn de kernen van de mallen van de klokken in Sint-Lievens-Houtem reeds niet meer volledig opgebouwd in klei, maar deels uit natuursteen (i.p.v. de beschreven bakstenen).

De afwezigheid van fragmenten van mallen, maakt dat we niet kunnen bepalen welke techniek is gehanteerd: de verloren-was-techniek of de leem-patroon-methode. Wel kunnen we stellen dat beide structuren in Sint-Lievens-Houtem met zekerheid dienden tot het bakken van mallen van klokken en het gieten van klokken. De afwezigheid van ovenresten waarin het brons werd gesmolten, hoeft niet te verbazen. De bronnen geven aan dat veelal een open, draagbare haard werd gebruikt. Deze bevond zich bovengronds, in tegenstelling tot de mal die ingegraven was. Het metaal werd ter plekke gesmolten en, hetzij door middel van draagbare smeltkroezen, hetzij via een direct kanaal, in de mal gegoten. Dergelijke constructies laten na hun ontmanteling weinig sporen na in de ondergrond.

Tenslotte stelt zich de vraag waarom we net hier de restanten van twee klokovens aantreffen? In welke context dienden de klokken te functioneren? De grote afstand van de ovens tot de kerk van Sint-Lievens-Houtem (ruim 43 meter), doet vermoeden dat de structuren niet dienden tot het maken van klokken voor de kerk. De klokkengieterskuil ligt echter wel in de directe nabijheid van funderingen van een gebouw (ca. 2 m) (fig. 14), meer bepaald het schepenhuis (cf. infra: 7.4.). Dit voormalige schepenhuis is gekend aan de hand van historische bronnen (cf. supra: 4.1.2.). Zo is geweten dat het schepenhuis gesitueerd was op het dorpsplein aan de kant van de kerk en dat het waarschijnlijk opgetrokken is in 1640. Hoe het er dan uit zag, is echter niet beschreven. Een tekening, op basis van een schets uit 1847, beeldt het schepenhuis af met een puntdak. Dit schepenhuis kende bovendien een voorganger, *'t Calf*: een groot houten gebouw dat op de dorpsplaats, tegenover de kerk stond (cf. supra: 4.1.2.).[87] Aanvankelijk functioneerde het als gildenhuis, maar na 1540 werd het ook gebruikt als vergaderzaal voor de schepenen. De bouwvallige staat waarin het gebouw verkeerde, gaf in het begin van de 17de eeuw aanleiding tot de bouw van het schepenhuis. Verondersteld wordt dat beide gebouwen nog gedurende een bepaalde periode samen op het dorpsplein hebben gestaan, vooraleer *'t Calf* is gesloopt.[88] Dergelijke schepenhuizen zijn tot op heden nog bewaard in dorpen en steden. Een zoekopdracht in de inventaris van het Vlaamse onroerend erfgoed levert 77 resultaten op. Wat opvalt, is dat enkele hiervan op hun dak een klokkentoren dragen. Binnen het werkingsgebied van SOLVA en op ca. 5 km van Sint-Lievens-Houtem, verwijzen we naar het schepenhuis van Herzele (fig. 49).[89] Naar analogie met hedendaags voorbeelden van schepenhuizen mét klokkentoren, is het niet uit te sluiten dat het schepenhuis, of zijn voorganger *'t Calf*, in Sint-Lievens-Houtem oorspronkelijk een klokkentoren had.

87 Daels & De Dapper, 1997, 3.
88 Deze gegevens zijn verkregen via Van der Kelen en zijn afkomstig van een niet gespecificeerde publicatie van Duquet.
89 http://www.herzeleinbeeld.be/Fotos/Bezienswaardigheden/bezienswaardigheden.html

Fig. 49. Het oud schepenhuis op de markt van Herzele.

Zowel de dateringen van de ovenstructuren op basis van het aardewerk, de 14C-dateringen op houtskool (cf. infra) en de relatieve chronologie, als de parallel met de middeleeuwse structuren uit Winchester, laat ons toe te suggereren dat de klokkenovens eerder middeleeuws dan postmiddeleeuws zijn. In deze veronderstelling kunnen we het gieten van klokken niet in verband brengen met het schepenhuis, maar wel met zijn voorloper, *'t Calf*.

7.3.2. Vondsten en datering

De vulling van het stookkanaal en de kuil waarin de ovens zijn opgetrokken, meer bepaald context I-18, leverde uiteenlopend materiaal op: aardewerk, dierlijk bot, bouwmateriaal, glas, metaal en natuursteen.

Het aardewerk bestaat voornamelijk uit grijs lokaal aardewerk, met de rand van een kogelpot[90], en grijs lokaal gedraaid aardewerk, met eveneens de rand van een kogelpot (fig. 50), samen met weinig rood lokaal gedraaid aardewerk. Meerdere scherven zijn licht verbrand.

Naast de aardewerkvondsten, is het hergebruik van platte daktegels in de ovenstructuur, indicatief om deze structuur ten vroegste in tweede helft van de 12de eeuw te dateren. Het aardewerk in zijn geheel, met o.a. de sikkelvormige rand van een kogelpot[91], en de aanwezigheid van daktegels laten een datering van de context tussen 1150 en 1325 toe. Uit context I-253 van structuur I-253 zijn slechts twee wandscherven grijs lokaal gedraaid aardewerk verzameld. We gaan omwille van hun ligging, naast elkaar en in dezelfde kuil, er van uit dat beide ovens samen hebben gefunctioneerd.

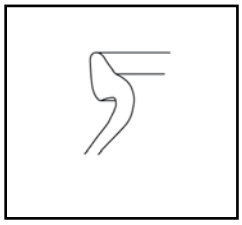

Fig. 50. Gedigitaliseerd aardewerk uit context I-18, schaal 1/3.

Een aanvulling op dat datering van de structuren o.b.v. het vondstmateriaal, is de informatie

90 De Groote, 2014, 197 tabel 30 randtype L1: 9de t.e.m. 3de kwart van de 13de eeuw.
91 De Groote, 2018, 120-121, tabel 12 type A239: 1225/1275

die we halen uit de relatieve chronologie. De ovenstructuren oversnijden enerzijds zelf de gracht, context I-16, gedateerd tussen 1040 en 1240 (cf. supra: 7.1.). Anderzijds worden ze oversneden door twee nabijgelegen kuilen, contexten I-17 en I-23 (cf. infra). Beide contexten dateren in de late middeleeuwen, respectievelijk 1450-1550 en 1600-1700.

In overleg met het agentschap Onroerend Erfgoed, heeft SOLVA contact opgenomen met de KMI-afdeling in Dourbes ter uitvoering van een archeomagnetische datering op de best bewaarde oven (zoals gesteld, was op dat moment de aanwezigheid van de minder goed bewaarde oven nog niet geweten) (fig. 51). Dit leverde drie mogelijke dateringen op, met een waarschijnlijkheid van 95%: 616 - 203 v. Chr., 540 – 914 n. Chr. en 1579 – 1671 n. Chr. (bijlage 7). De oudste datering is met zekerheid uit te sluiten. De twee jongere dateringen sluiten niet aan bij wat de vondsten aangaven, maar omwille van de ondergrens vanaf de tweede helft van de 12de eeuw o.b.v. het vondstmateriaal, lijkt de meest recente datering van kracht. Deze postmiddeleeuwse datering gaat hand in hand met de datering van het schepenhuis op basis van de geschreven bronnen en de parallellen in België, maar is in strijd met de datering o.b.v. het aardewerk en met de relatieve chronologie, althans wat context I-17 betreft.

Fig. 51. Staalname van structuur I-18 door Souad Ech-Chakrouni en collega's van het KMI Geofysisch Centrum in Dourbes.

Omwille van deze contradictorische dateringen zijn, in aanvulling op de archeomagnetische datering, drie 14C-dateringen uitgevoerd: twee dateringen voor structuur I-18 en één voor structuur I-253. Voor structuur I-18 gebeurde een eerste analyse op een houtskoolstaal, afkomstig uit de houtskoollens in het stookkanaal (spoor I-207, context I-18, in coupe IJ; zie fig. 37 en 38: de onderste laag). Dit levert, met een zekerheid van 95,4%, een datering tussen 1040AD en 1220AD op.[92] Aanvullend is een datering gedaan op houtskool afkomstig uit het zeefresidu van de houtskoollens: 1165AD en 1260AD (met een zekerheid van 95,4%).[93] Het gemiddelde van beide dateringen kan berekend worden, met als resultaat een datering tussen 1155AD en 1220AD (met een zekerheid van 95,4%).[94] De datering op een houtskoolstaal uit het stookkanaal van structuur I-253 (spoor I-254, context I-253, in coupe KL; zie fig. 42 en 43: de tweede laag) sluit hier bij aan: 1120AD – 1280AD (met een zekerheid

92 Bijlage 1. RICH-27558 (08-SLH-MP-151) : 894±24BP.
93 Bijlage 1. RICH-28422 (08-SLH-MP-184) : 831±23BP.
94 Mededeling per mail, M. Boudin, KIK

van 95,4%).[95] Rekening houdend met de relatieve chronologie, waarbij de ovens recenter zijn dan de gracht context I-16 (cf. supra: 7.1: 1040AD en 1240AD[96]), de associatie met 't Calf en de archeologische parallellen in Winchester, is in onze opinie een datering in de tweede helft van de 12de eeuw of de 13de eeuw van kracht. Een verklaring voor het significante verschil met de datering o.b.v. het archeomagnetische onderzoek is het "oud-hout-effect" dat kan gelden voor de 14C-dateringen.

We kunnen concluderen dat de resultaten o.b.v. de 14C-dateringen, aansluiten bij de datering op basis van het aardewerk en de relatieve chronologie, maar afwijken van de dateringen op basis van het archeomagnetisch onderzoek. In tegenstelling tot de resultaten van het 14C-onderzoek, is de postmiddeleeuwse datering op basis van het archeomagnetisch onderzoek wel in strijd met de relatieve chronologie. Een voor de hand liggende verklaring voor deze uiteenlopende dateringen is er niet.

7.4. GEBOUW

7.4.1. Beschrijving en interpretatie

Gebouwstructuur I-46 is samengesteld uit vier contexten: de muur, context I-46, de insteek van de muur, context I-155, een vloer, context I-171, en de opmaaklaag van deze vloer, context I-172 (fig. 52, 53).

Fig. 52. Zicht op structuur I-46 in profiel AZ.

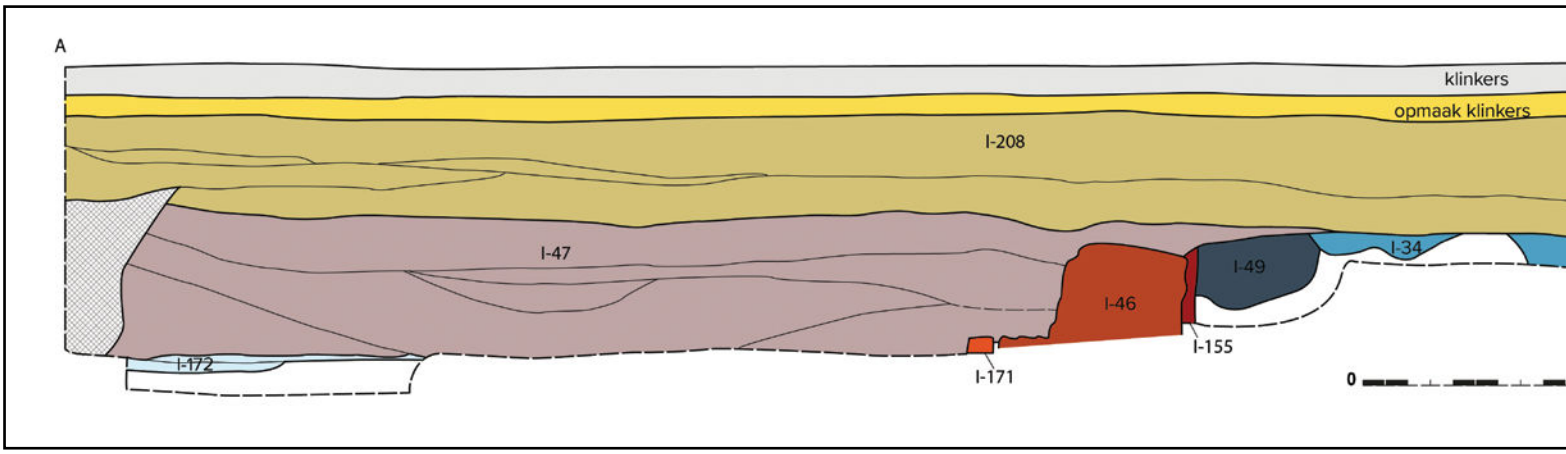

Fig. 53. Profieltekening AZ met aanduiding van de contexten.

95 Bijlage 1. RICH-27559 (08-SLH-MP-152) : 773±24BP.
96 Bijlage 1. RICH-27566 (08-SLH-MP-47): 868±24BP.

Bij de aanleg van grondplan A kwamen in het noordoosten van het vlak, de funderingen van een gebouw aan het licht (fig. 54, 55). Opgetrokken in kalkzandsteen, baksteen en kalkmortel, beschrijven de funderingen een rechte hoek met noordoost-zuidwestelijke oriëntatie: 4,7 m op 2,7 m. Tezamen vertegenwoordigen ze de zuidwestelijke hoek van een gebouw dat zich grotendeels buiten de grenzen van het vlak bevindt. Binnen de funderingen zijn op grondplan A enkel puinpakketten opgetekend. Bij het verdiepen naar een tweede grondplan, ca. 20 cm, bleven dezelfde puinpakketten aanwezig (onderdeel van context I-47, de opgave van het gebouw). Pas bij het verdiepen naar een grondplan C (ca. 20 cm) is het restant van een vloerniveau en de bijhorende opmaaklagen aangetroffen (39,54 m TAW) (fig. 56). Voor zover bewaard, bleek de vloer samengesteld uit volledige bakstenen en fragmenten ervan, met een zuidoost-noordwest oriëntatie, en afgeboord door een rij volledige bakstenen, die noordoost-zuidwest was georiënteerd (fig. 57). De vloer ligt ca. 1,2 m onder het huidige marktniveau. Vermoedelijk hebben we hier te maken met het kelderniveau. De funderingen zelf zijn ruim 1 meter diep bewaard en bevinden zich ca. 80 cm onder de huidige markt (fig. 52).

Tijdens het proefsleuvenonderzoek in 2008 zijn eveneens funderingen opgetekend in de proefsleuf 1, ca. 5,5 m ten oosten van het opgravingsvlak (fig. 12).[97] Hoewel sterk verstoord, kon toch de buitenkant van de noordoostelijke hoek van het gebouw opgetekend worden. In coupe is de muur slechts 10 tot max. 60 cm bewaard.

Op basis van de historisch bronnen, zowel de geschreven bronnen als de kaarten, kunnen we met zekerheid deze structuur interpreteren als de restanten van het “schepenhuis”. Zoals beschreven in het historische luik (cf. supra: 4.1.2.) is dit het gebouw afgebeeld op een kadasterkaart van 1812 (fig. 5), de kaart van Carnewal (fig. 6), de Poppkaart (fig. 7), de Atlas der Buurtwegen (fig. 8) en de kaart van Vandermaelen (fig. 9). De historische bronnen leren ons dat het schepenhuis gebouwd is tijdens de ambtsperiode van A. Triest, bisschop van Gent (1662-1657), naar alle waarschijnlijkheid in 1640. Een schets van A. Van Lokeren uit 1847[98] (fig. 10) vormde de basis voor een reconstructietekening van het gebouw door I. Van der Kelen (fig. 11). Naast de reconstructietekening van het gebouw in opstand, tekende I. Van der Kelen eveneens een grondplan van het gebouw (fig. 58). Het resultaat is een vierkante gebouwplattegrond van 7,7 m op 7,7 m, binnen de muren, en 8,3 op 8,3 m, buiten de muren. De historische bronnen geven tevens aan wanneer het schepenhuis ophield te bestaan. Het verslag van de gemeenteraadszitting in 1855 beschrijft het voorstel tot het slopen van het schepenhuis. Rond die periode verkeerde het gebouw reeds in een bouwvallige situatie.[99]

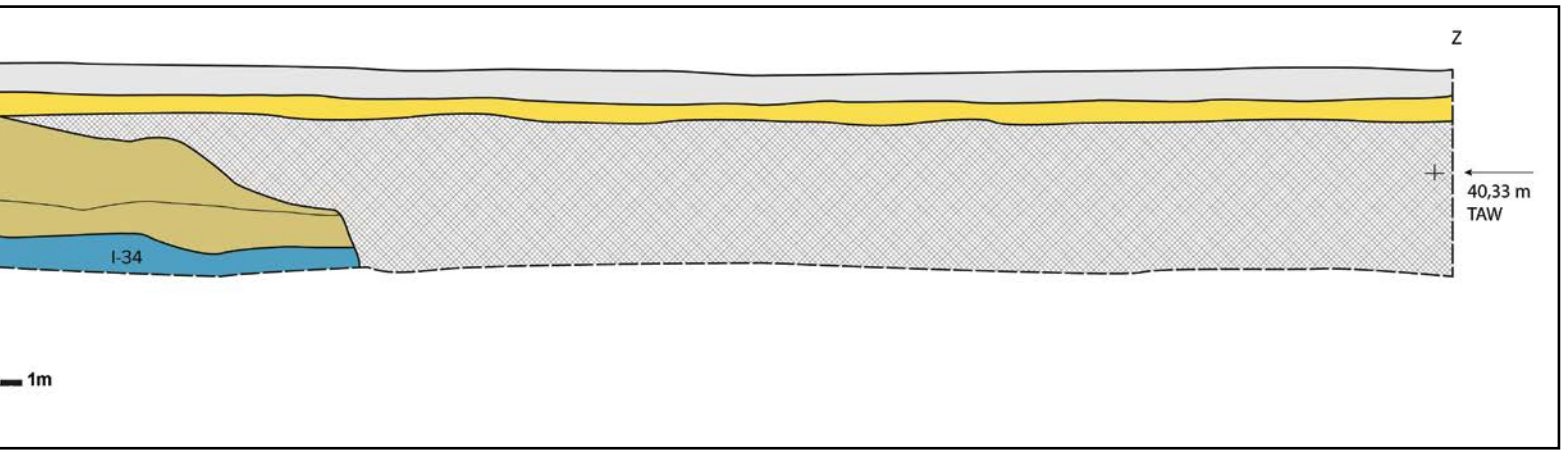

97 Vanholme & Cherretté, 2008.
98 Duquet, 1976, 18.
99 Daels & De Dapper, 1997, 13.

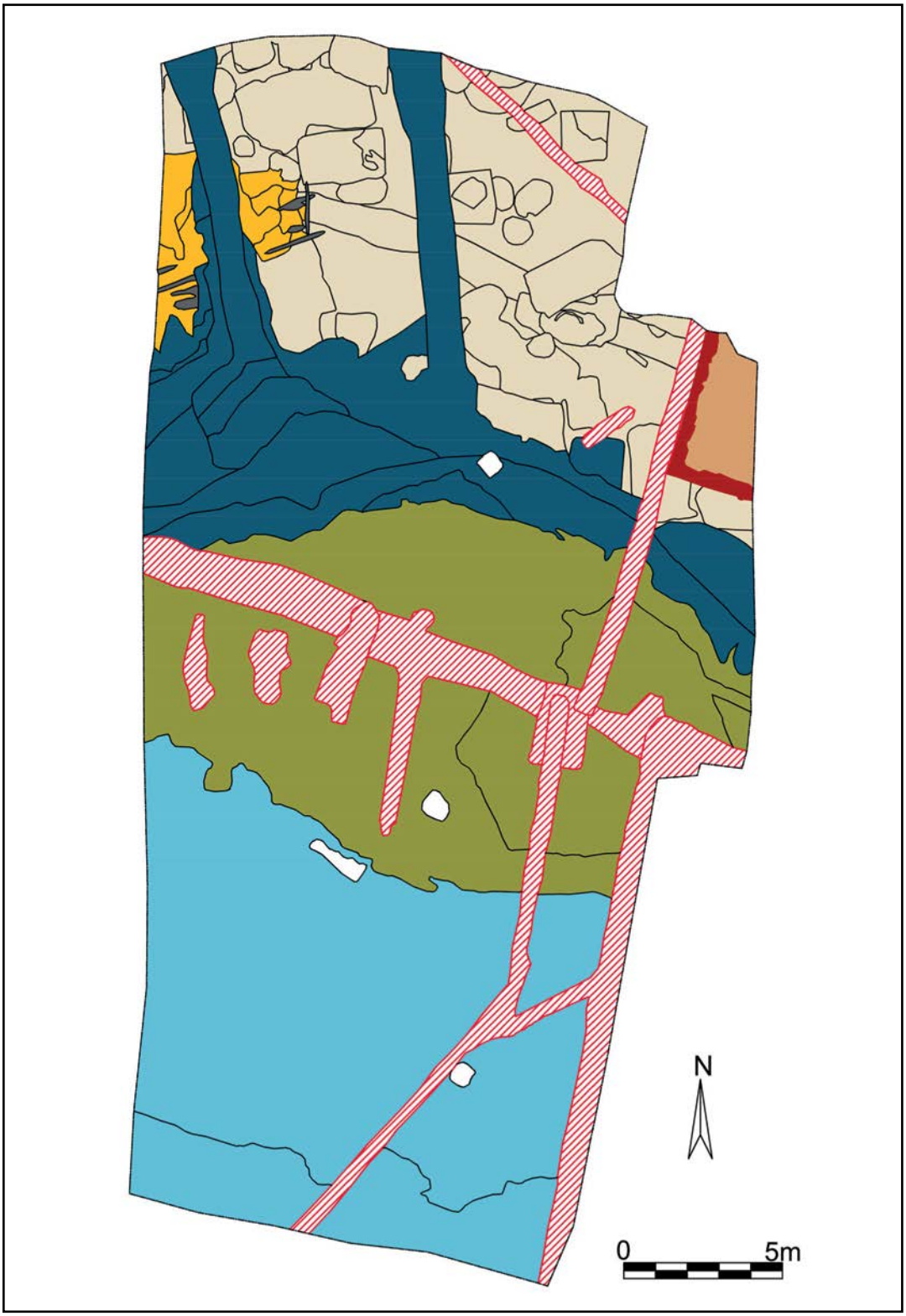

Fig. 54. Interpretatief plan van grondplan A met aanduiding van de het schepenhuis, de weg en de poel, schaal 1/200.

Fig. 55. Zicht op structuur I-46 op grondplan A.

Fig. 56. Zicht op structuur I-46 op grondplan C.

Fig. 57. Detail van structuur I-46 op grondplan C.

Het feitelijk afbreken van de laatste zichtbare restanten van het schepenhuis gebeurde uiteindelijk pas in 1895. Uit het verslag van 1855 kunnen we ook afleiden dat het gebouw een kelder had en tot dan als gevangenis gebruikt werd.

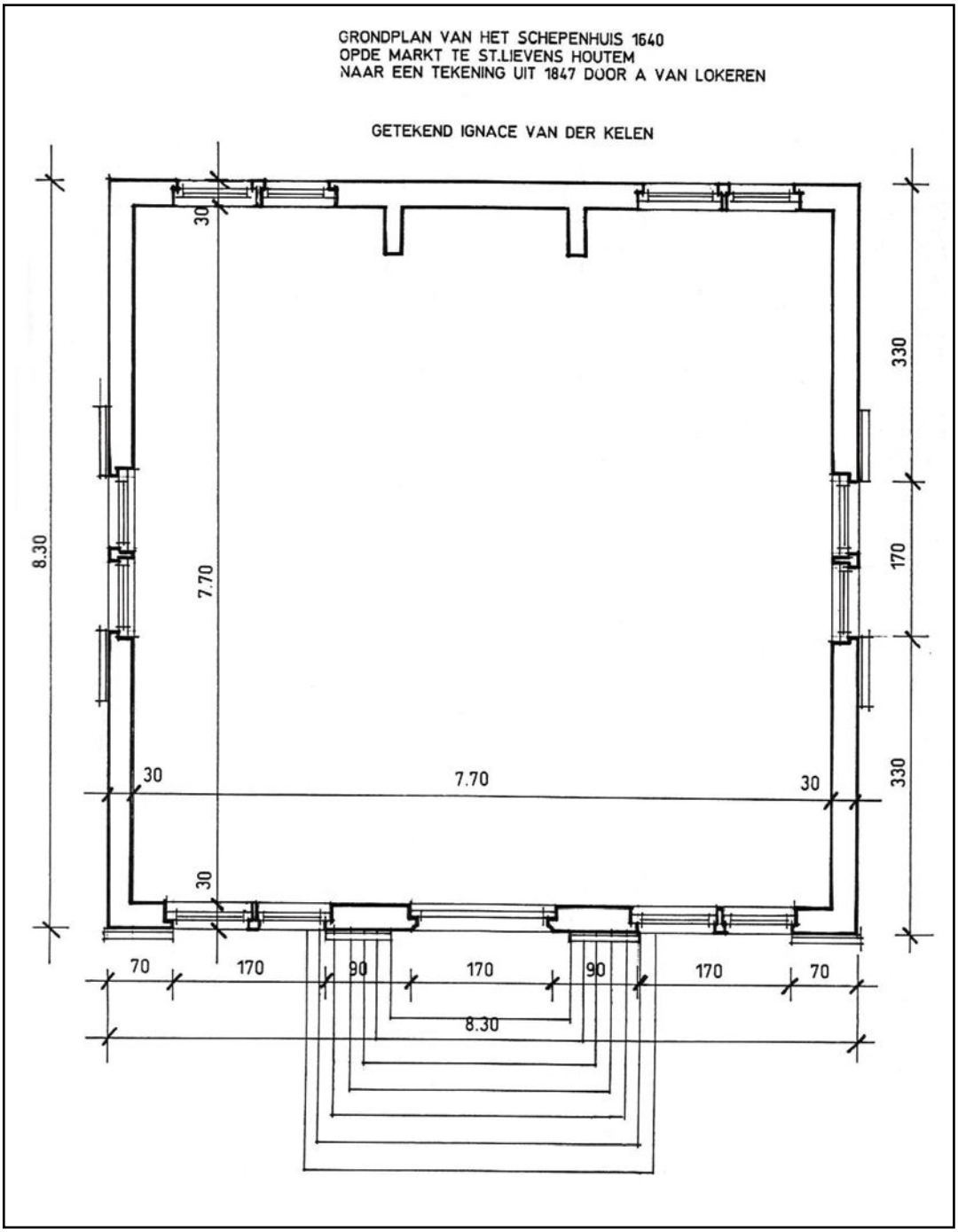

Fig. 58. Grondplan van het schepenhuis naar een tekening uit 1847 door A. Van Lokeren (copyright I. Van Der Kelen).

De kennis over het gebouw o.b.v. de historische bronnen en het archeologisch onderzoek stelde ons in staat om een reconstructie te maken van de plattegrond van het gebouw (fig. 59). Het resultaat is geen vierkante, maar rechthoekige gebouwplattegrond, waarbij de korte zijden wel degelijk ca. 8,3 m meten, maar de lange zijden ca. 9,7 m.

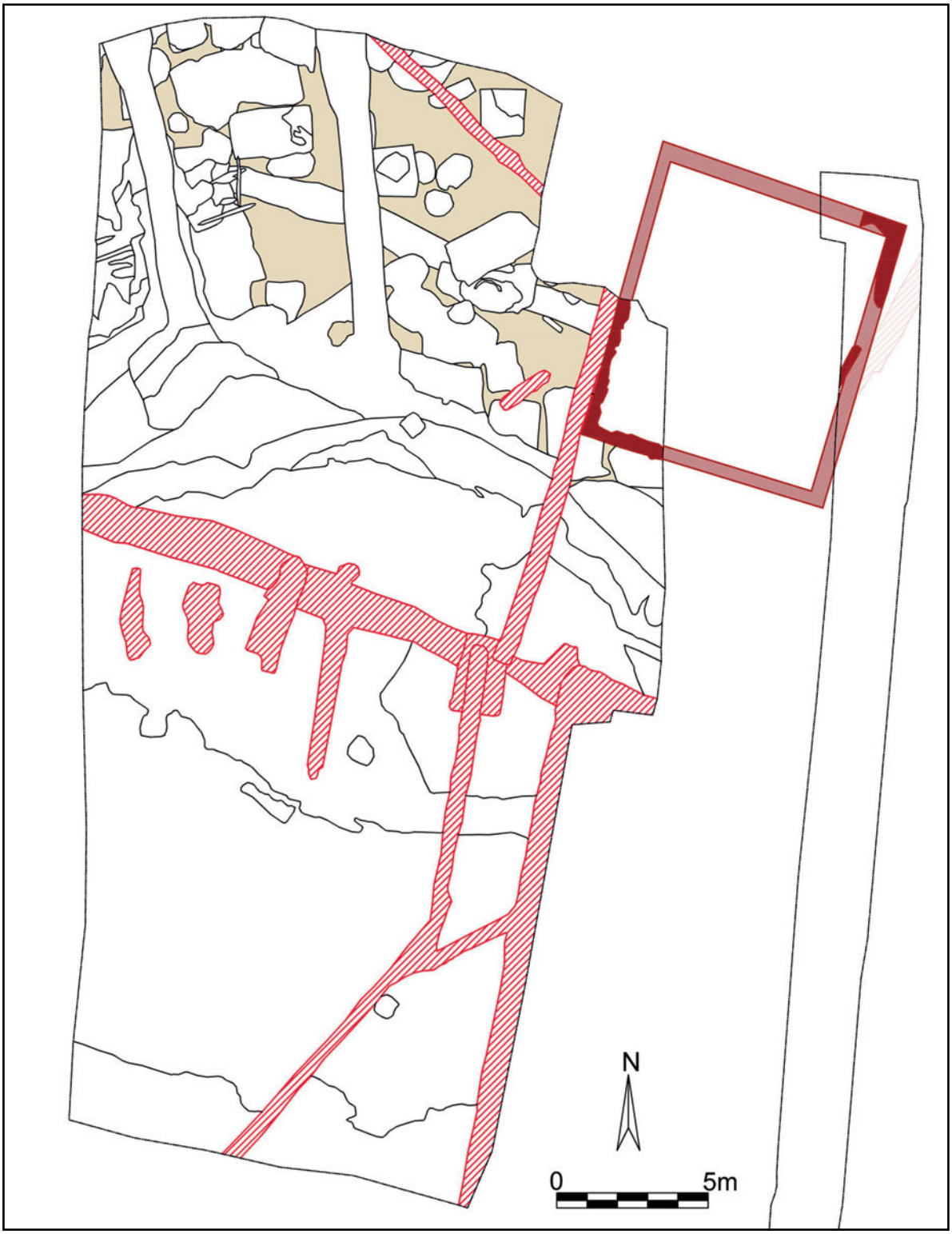

Fig. 59. Reconstructie van het schepenhuis o.b.v. de archeologische bevindingen van het proefsleuvenonderzoek en de opgraving, in combinatie met de tekening van I. Van Der Kelen, schaal 1/200).

7.4.2. Vondsten en datering

Voor deze structuur is geen aardewerk voorhanden. De datering berust louter op de geschreven- en cartografische bronnen. Geweten is dat het schepenhuis gebouwd is tijdens de ambtsperiode van A. Triest, bisschop van Gent (1662-1657), naar alle waarschijnlijkheid in 1640, en afgebroken is in 1895. De historische kaarten beelden steeds het gebouw in plattegrond af, en dit vanaf de late 18de eeuw.

7.5. WEG

7.5.1. Beschrijving en interpretatie

De weg, structuur I-53, is samengesteld uit twaalf contexten.

Contexten I-242, I-243 en I-248 zijn gedefinieerd o.b.v. het profiel XB (de westelijke sleufwand) (fig. 60, 61). Van jong naar oud, gaat het meer specifiek om lagen gerelateerd aan een gebruiksfase van het wegtracé (I-248), aan een ophoging (I-A-243) en aan een gebruiksfase (I-248). De weg kende minstens twee gebruiksfasen, waarbij ophogen noodzakelijk bleek. De twee gebruiksfasen getuigen van een onverhard wegdek, met veelvuldige, diep ingesleten karrensporen. De lagen die tot deze contexten behoren, zijn grijs tot donkergrijs, met weinig baksteen-, kalkmortel en kalkzandsteeninclusies. De ophopingslagen zijn eerder gelig bruin, tot gereduceerd licht groenig grijs en bevatten zeer weinig baksteen- en kalkmortelspikkels.

Fig. 60. Zicht op structuur I-53 in profiel XB.

Context I-55 vervat alle lagen op grondplan A (fig. 54: aangeduid in het geel, 62) en grondplan B (fig. 63) gelinkt aan de weg. Omwille van de afstand van bepaalde lagen t.o.v. profiel XB en het convexe verloop van de lagen in profiel XB, kunnen we de lagen in grondplan A en B niet met zekerheid aan één van de gebruiksfasen of ophogingsfase koppelen. De karrensporen op grondplan A (fig. 54: aangeduid in het grijs) en grondplan B zijn daarom ook opgesplitst in aparte contexten, meer bepaald: I-53, I-54, I-86, I-87, I-88, I-89 en I-99. Tenslotte is op grondplan B een kleine concentratie brokken kalkzandsteen en baksteen aangetroffen: context I-129 (fig. 63). We veronderstellen dat dit een restant van- of een lokaal verharding van het wegtracé is. De lagen gelinkt aan de wegstructuur in het profiel XB geven weliswaar aan dat het wegtracé niet volledig verhard was. Fragmenten kalkzandsteen zijn aanwezig, maar weinig en verspreid.

De oriëntatie van de wegstructuur kunnen we achterhalen aan de hand van de karrensporen. In grondplan A geven ze aan dat het wegtracé vanuit het zuidwesten naar het noordoosten liep, meer bepaald in de richting van de straat Eiland.

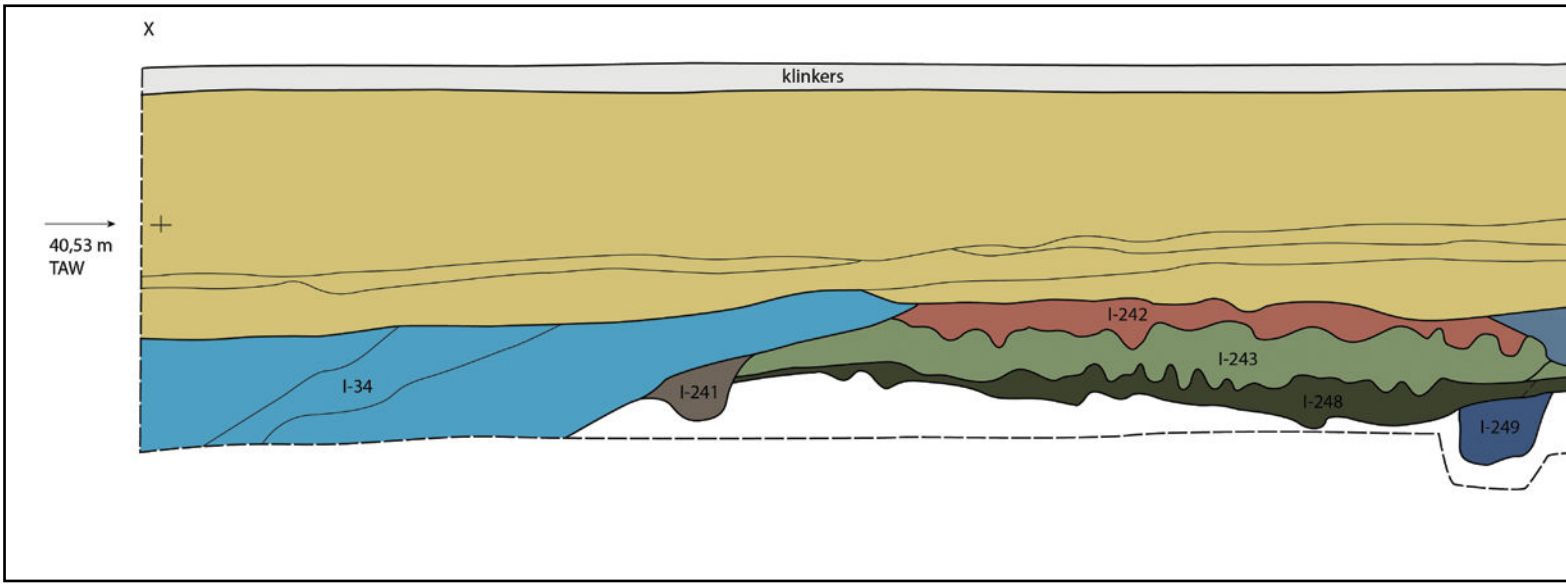

Fig. 62. Profieltekening XB met aanduiding van de contexten.

Fig. 61. Zicht op structuur I-53 op grondplan A.

Het proefsleuvenonderzoek in 2008 bracht slechts in één van de vier proefsleuven sporen aan het licht die de auteurs in verband brengen met een “weg”. In tegenstelling tot wat we zouden kunnen verwachten op basis van de vaststellingen tijdens de opgraving, zijn geen restanten van een weg aangetroffen in proefsleuven 2 en 3. Proefsleuven 1 en 4 daarentegen (fig. 12) toonden een reeks kleine greppeltjes die geïnterpreteerd zijn als karrensporen, evenwel in het zuidelijke uiteinde van de sleuven.[100]

In 2011 gaf de aanleg van een rioleringsstelsel aanleiding tot een archeologisch onderzoek in de straat Eiland.[101] Tijdens de opgraving trof men over bijna de gehele lengte van de sleuf een pakket natuurstenen aan. Deze laag is geïnterpreteerd als een verharde weg of als pleinbedekking. De laag is niet overal even goed bewaard, en naar het zuiden toe waren

100 Vanholme & Cherretté, 2008, 31, 39.
101 Klinkenborg et al., 2013.

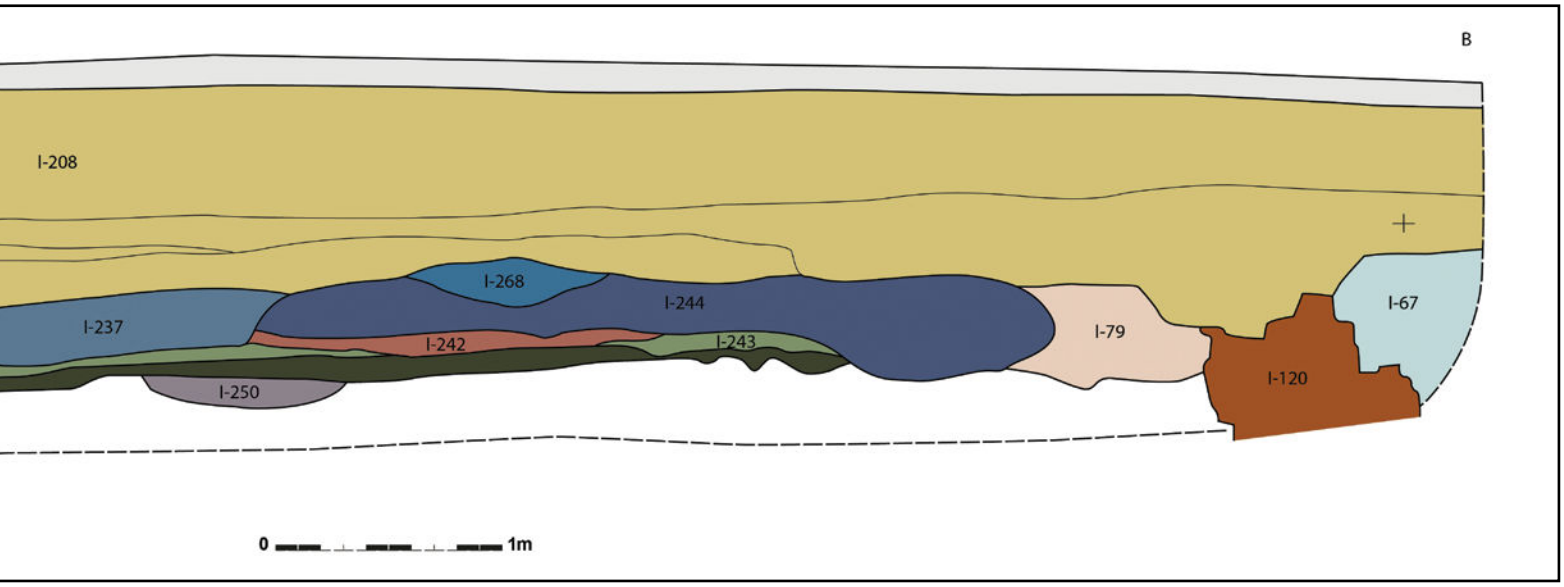

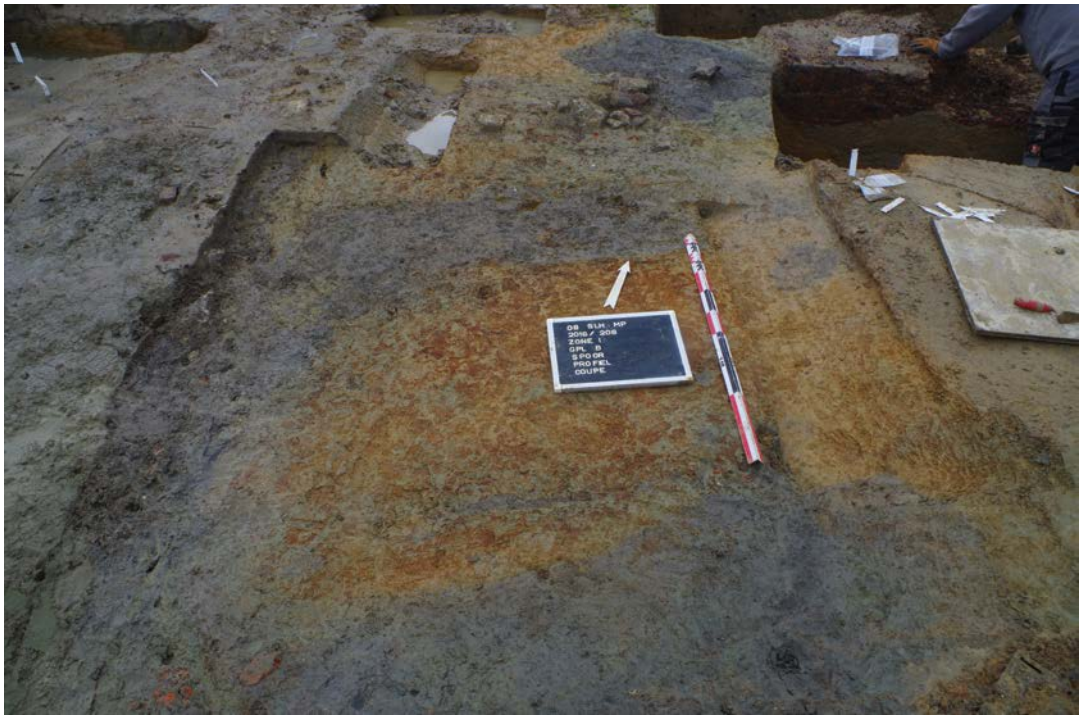

Fig. 63. Zicht op structuur I-53 op grondplan B.

de stenen enkel langs de westelijke rand van de sleuf aanwezig. Hoewel geen boordstenen aanwezig waren, is het waarschijnlijk dat hier de oostelijke rand van de weg/pleinbedekking is opgetekend, die aldus afbuigt naar het zuidwesten, in de richting van de markt.[102]

Drie historische kaarten geven blijk van een wegtracé op de markt. Op de kaart van Ferraris (fig. 3) is aan de noordzijde van de markt, over de hele breedte, een weg afgebeeld. In het noordoosten van de markt, sluit deze weg aan op twee straten, heden Eiland en de Edgar Tinelstraat, die vanuit het zuidoosten langs de kerk passeert. Een gelijkaardige situatie zien we op het kadastraal plan uit 1812 (fig. 5) en op het plan uit 1830 (fig. 6). Opmerkelijk op dit laatste plan, getekend door landmeter P.Fr. Carnewal, is de aanduiding van de verharding van deze weg door middel van puntjes. Deze kaart is een duidelijk bewijs van de aanwezigheid van

102 Klinkenborg et al., 2013, 17.

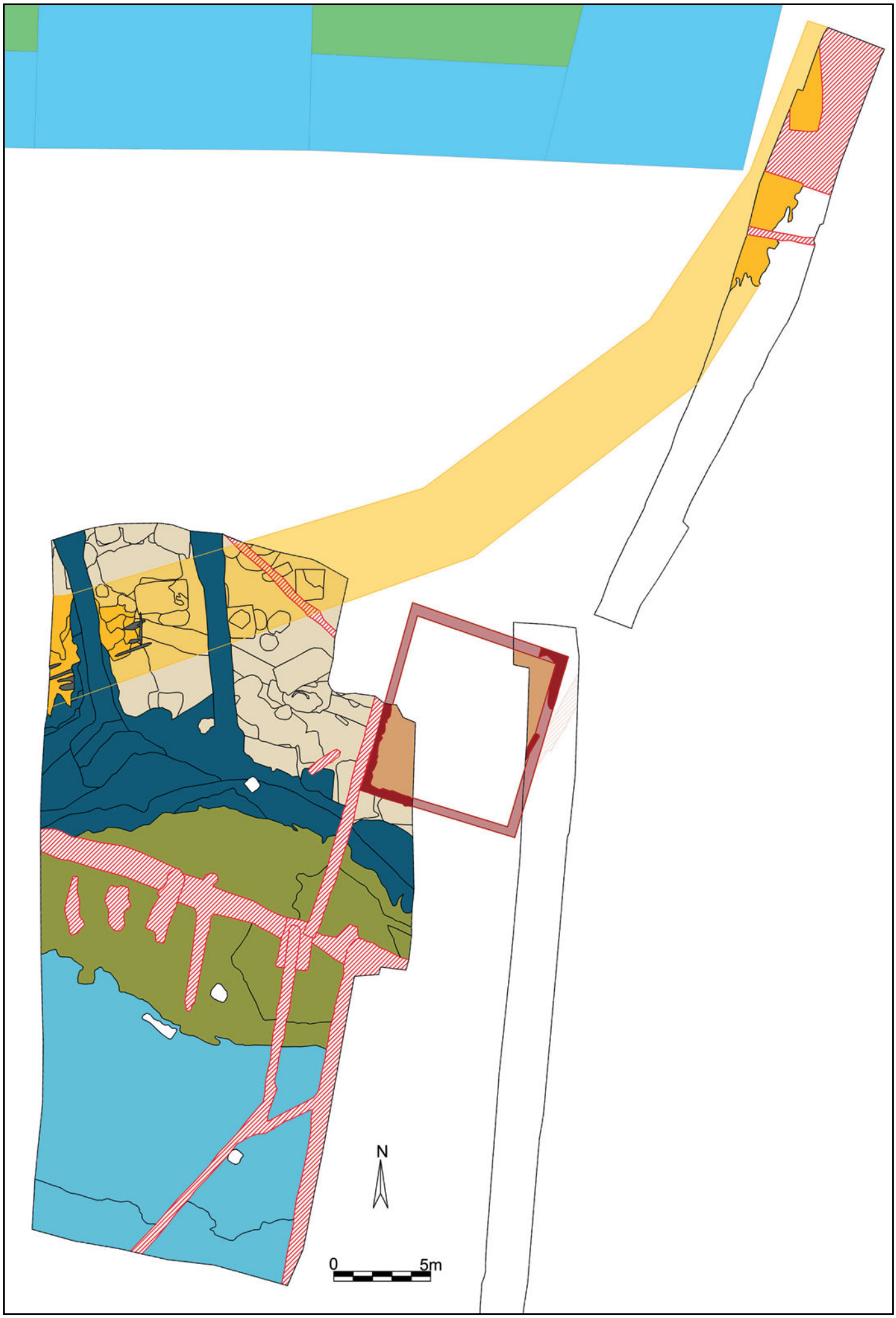

Fig. 64. Reconstructie van het verloop van structuur I-46 o.b.v. de archeologisch bevindingen van het onderzoek op de Markt en in Eiland, schaal 1/200.

een natuurstenen wegdek in de straat Eiland en langsheen de noordzijde van het marktplein.

In onze opinie bestaat er geen twijfel dat de wegstructuur van het archeologisch onderzoek in Eiland en deze van het onderzoek op het Marktplein op elkaar aansluiten. Als we een reconstructie maken van het verloop van het wegtracé op basis van de archeologische vaststellingen, moet deze weg met zekerheid ook aanwezig zijn in de noordelijke sleufwand (profiel BY) van de opgraving op de markt (fig. 64). In vergelijking met profiel XB, zijn in profiel BY geen duidelijke lagen met karrensporen zichtbaar (fig. 65). Wel is in het noordoostelijke uiteinde van het profiel een pakket rijk aan brokken kalkzandsteen opgetekend: context I-213 (en mogelijk context I-214) (fig. 66). De opgraving in Eiland toonde aan dat het verharde wegdek niet overal even goed bewaard is. Gesuggereerd wordt dat de natuurstenen a priori niet overal aanwezig waren, dat ze enkel zijn gelegd daar waar ze nodig zijn, of dat ze eventueel gerecupereerd zijn. Het is niet duidelijk of dit geldt voor de markt. Het verschil in de samenstelling van de weg op de markt zelf (profiel XB, grondplan A en B), versus ter hoogte van de noordoostelijke hoek van de markt (profiel BY), richting Eiland, is wezenlijk anders. Het is goed mogelijk dat het verder verloop van de straat Eiland naar de markt verhard was, maar dat de markt zelf op dat moment nog steeds onverhard was. Geweten is immers dat in 1858 het dempen van de visvijvers/poelen (cf. infra) begon en dat vervolgens pas in 1910 het plein ongeveer 75 cm is opgehoogd en er wegen en voetpaden zijn aangelegd.[103]

Fig. 65. Zicht op structuur I-46 in profiel BY.

103 Braekman, 1995; Braekman, 1997.

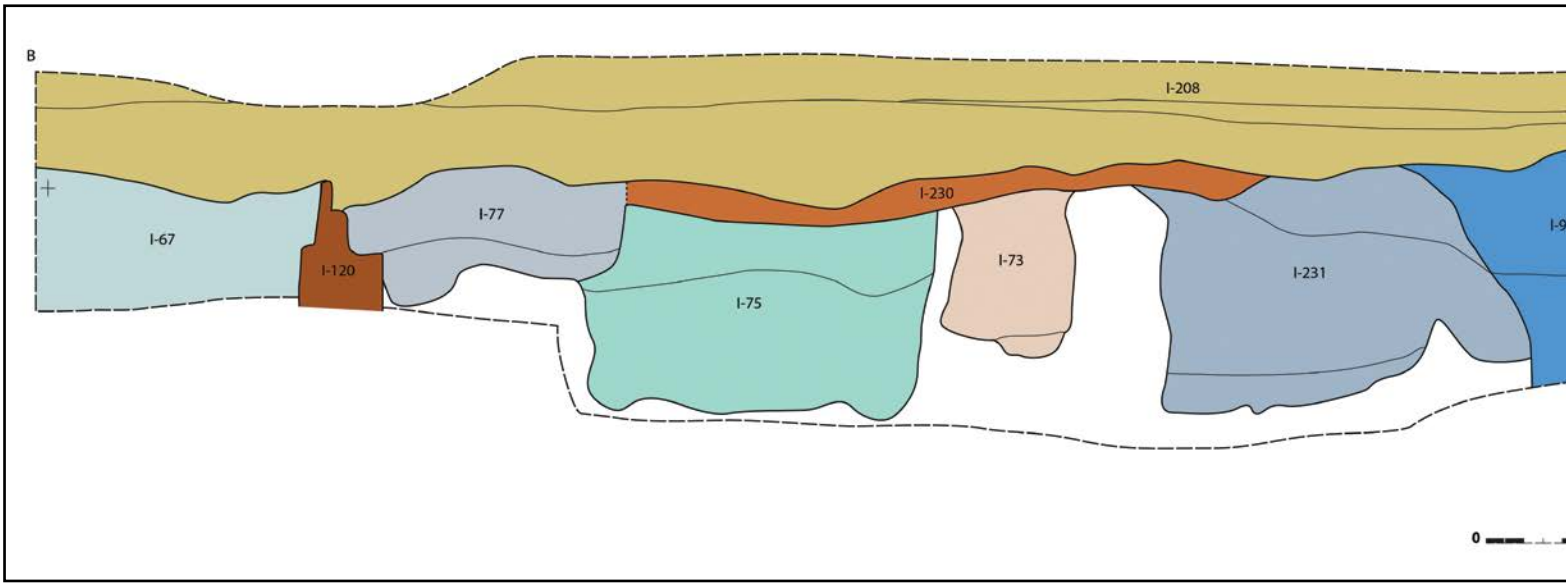

Fig. 66. Profieltekening BY met aanduiding van de contexten.

7.5.2. Vondsten en datering

Wat het aardewerk betreft, tellen we slechts enkele postmiddeleeuwse wandscherven: lokaal grijs gedraaid aardewerk, lokaal rood gedraaid aardewerk, steengoed met engobe/zoutglazuur, Westerwaldsteengoed en het fragment van een pijpje in pijpaarde. Dit geeft een brede datering tussen 1600 en 1940.

De relatieve chronologie laat ons toe de bovengrens van deze datering aan te passen naar 1910. Ten opzichte van het wegtracé is de poel, structuur I-9 (cf. infra: 7.6.), namelijk recenter (cf. profiel XB en grondplan A). Enkele kuilen zijn duidelijk ouder (cf. profiel XB – fig. 61 en profiel BY - fig. 66), maar zijn niet gedateerd, of ruim gedateerd in de middeleeuwen tussen 1300 en 1600.

De wegstructuur in Eiland krijgt o.b.v. de aardewerkvondsten eveneens een postmiddeleeuwse datering tussen 1750 en 1940. Hoewel meer aardewerk is gevonden, zijn dezelfde aardewerkgroepen vertegenwoordigd en weinig randfragmenten voorhanden Wel zijn in grote hoeveelheden hoefijzers en hoefijzerfragmenten verzameld. De hoefijzers zijn typologisch verwant met voorbeelden uit Londen, waarvoor dateringen van kracht zijn tussen ca. 1270-1350 en 1300-1500.[104] Deze sluiten historisch gezien aan bij de middeleeuwse periode van de bedevaarten en jaarmarkten te Sint-Lievens-Houtem, maar niet bij de aardewerkvondsten.

104 Klinkenborg et al., 2013, 18.

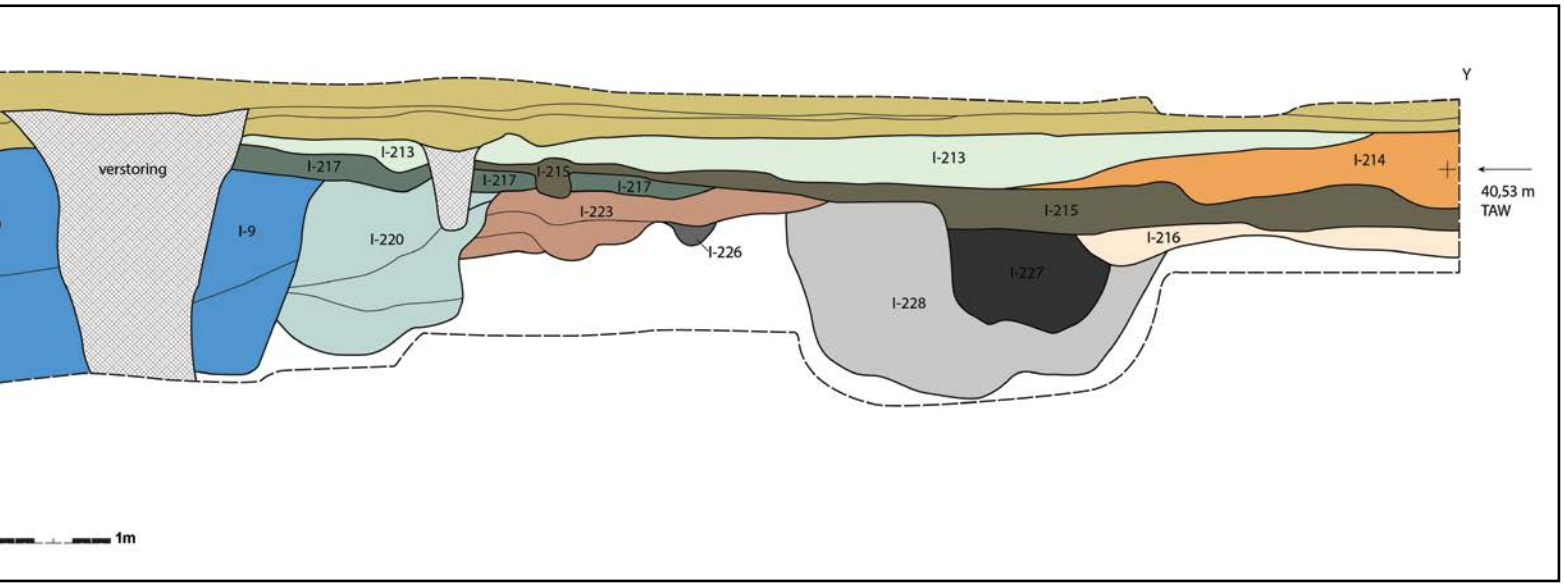

7.6. POEL

7.6.1. Beschrijving en interpretatie

Ruim 2/3 van het opgravingsvlak is toe te wijzen aan een vijver die is aangelegd op het marktplein van Sint-Lievens-Houtem, meer bepaald structuur I-9 (fig. 54: aangeduid in groen, lichtblauw en donkerblauw). Deze structuur en een aantal onderliggende contexten zijn in de databank beschreven als “poel”. We hanteren in de volgende tekst deze term.

Op het eerste grondplan registreerden we in vlak een groot deel van een omvangrijke poel. Op dit niveau beslaat de poel een maximale lengte van 27,9 m en een maximale breedte van 19,3 m, waarbij enkel de noordelijke rand is opgetekend (fig. 67). Deze begrenzing toont een convexe kromming, maar is te beperkt om uitspraken te doen over de vorm van de poel.

Fig. 67. Zicht op structuur I-9 op grondplan A.

Op grondplan A is de poel onderzocht door middel van twee kwadrantcoupes: coupe ZO op de noord-zuid as en coupe GK op de oost-west as. Binnen deze kwadrantcoupes is lokaal een tweede grondplan geregistreerd en dit op het moment dat muurwerk aan het licht kwam (fig. 68 & 69). Onder de bodem van de poel zijn geen oudere sporen aangetroffen. Voor zover deze aanwezig zouden zijn geweest, zijn ze vergraven bij de aanleg van de poel.

Fig. 68. Zicht op structuur I-9 op grondplan B.

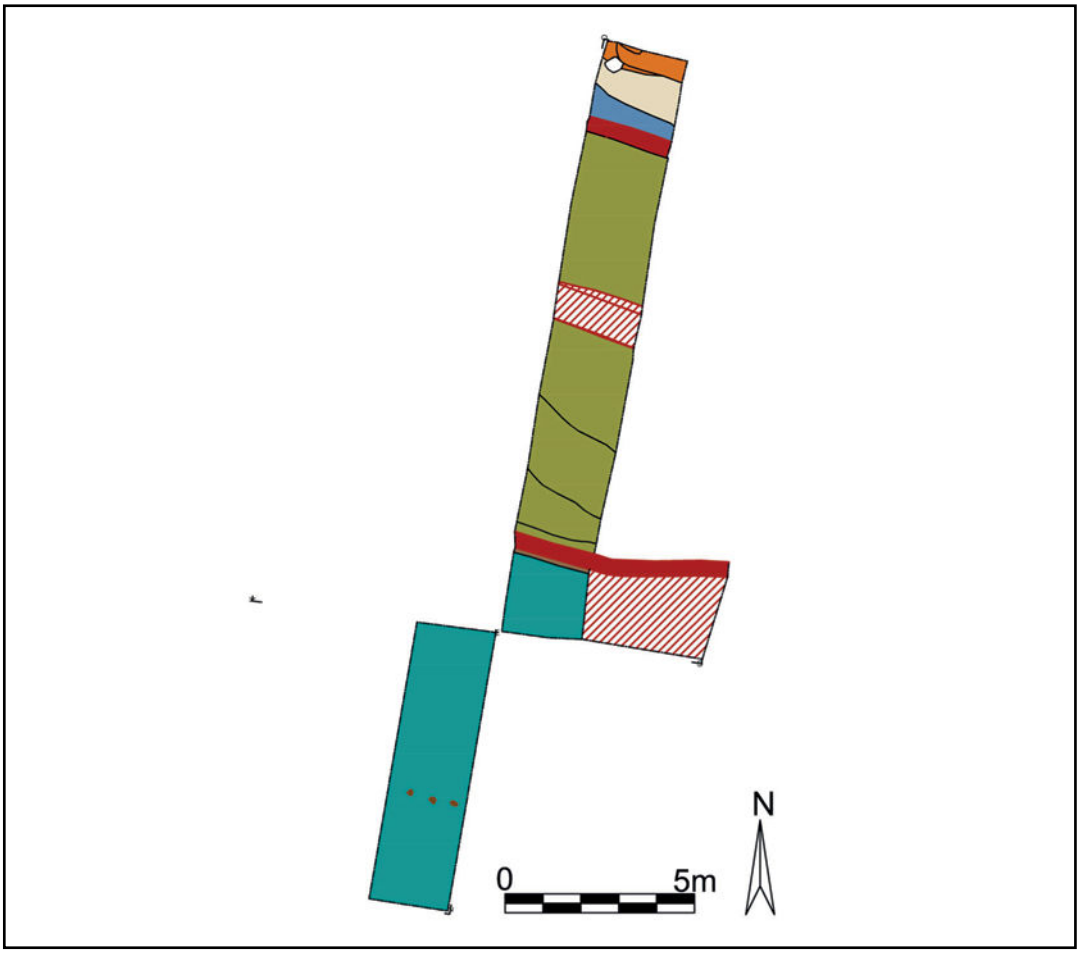

Fig. 69. Grondplan B van structuur I-9 met aanduiding van de contexten, schaal 1/100.

De twee coupes (ZO – fig. 70 en GK – fig. 71) en het grondplan B geven aan dat het gebruik en de demping van de structuur in fases gebeurde.

In eerste instantie is de poel beduidend omvangrijker en beslaat ze quasi 2/3 van het opgravingsvlak. In tweede instantie is de poel aanzienlijk verkleind. Twee muren begrenzen deze kleinere poel, opgetrokken in de dempingslagen van de oudere, grotere poel (fig. 68 & 72). Voor de kleinere poel kunnen we de noordelijke en zuidelijke begrenzing optekenen. De poel beslaat nu maximaal 11,55 m op 20,15 m en had naar alle waarschijnlijkheid een ovalen vorm. De coupes geven tevens aan dat de grotere poel in het zuiden van het vlak een tweede maal gedempt is (fig. 73). Vervolgens merken we op dat de kleinere poel deels opgevuld is met een uitgesproken puinig en organisch pakket (fig. 74). Hierna blijken de muren van de kleinere poel deels te zijn afgebroken, waarna de kleinere poel definitief is gedempt met een homogeen pakket (fig. 74).

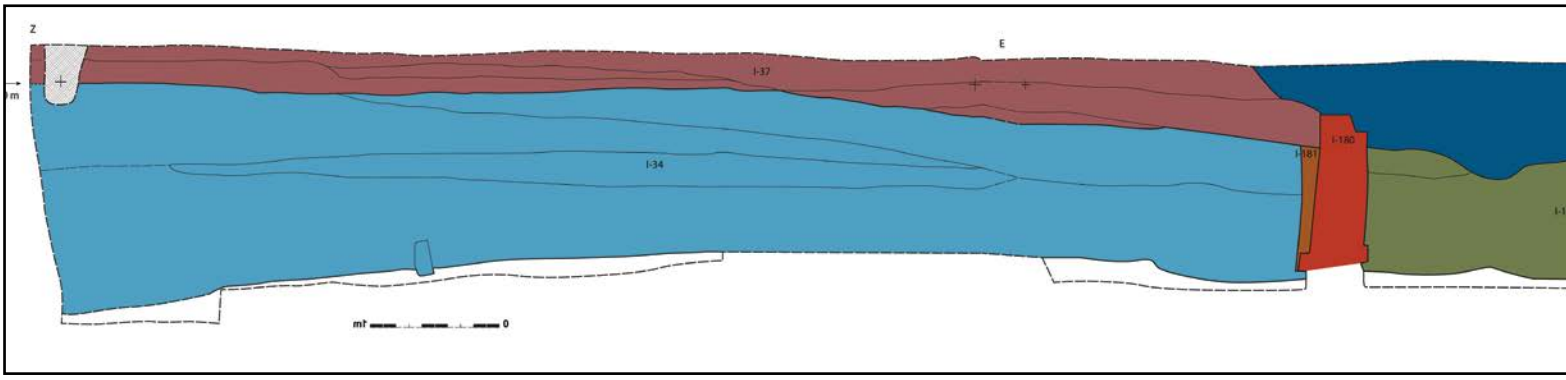

Fig. 70. Coupetekening ZO van structuur I-9 met aanduiding van de contexten.

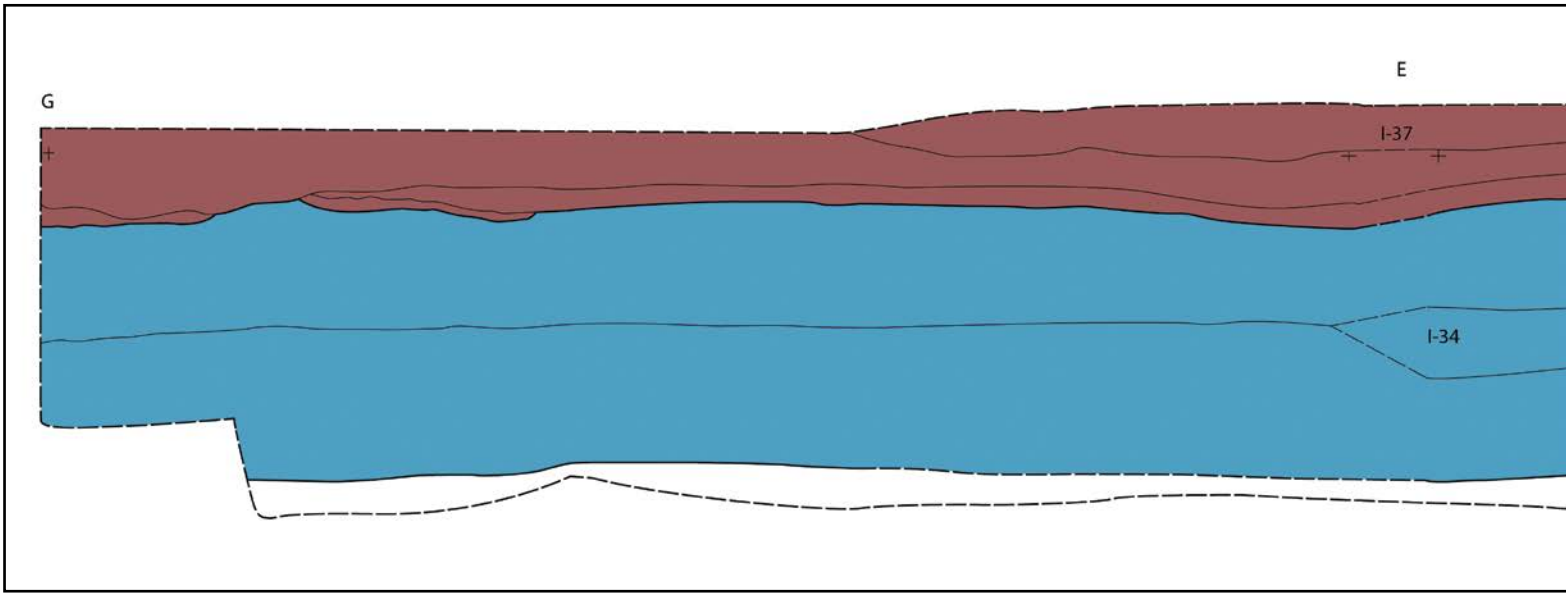

Fig. 71. Coupetekening GK van structuur I-9 met aanduiding van de contexten.

Fig. 72. Coupe ZO op structuur I-9.

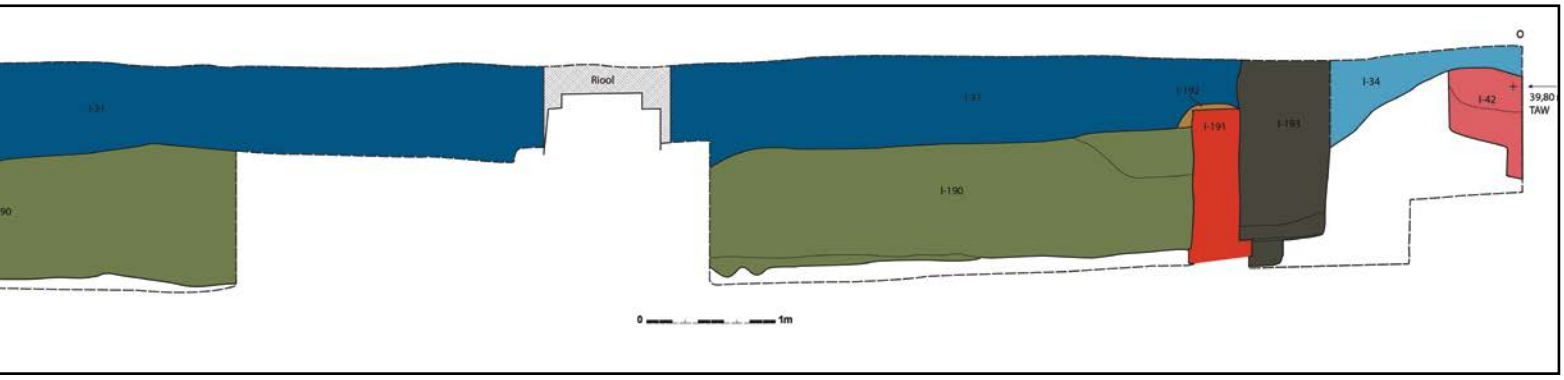

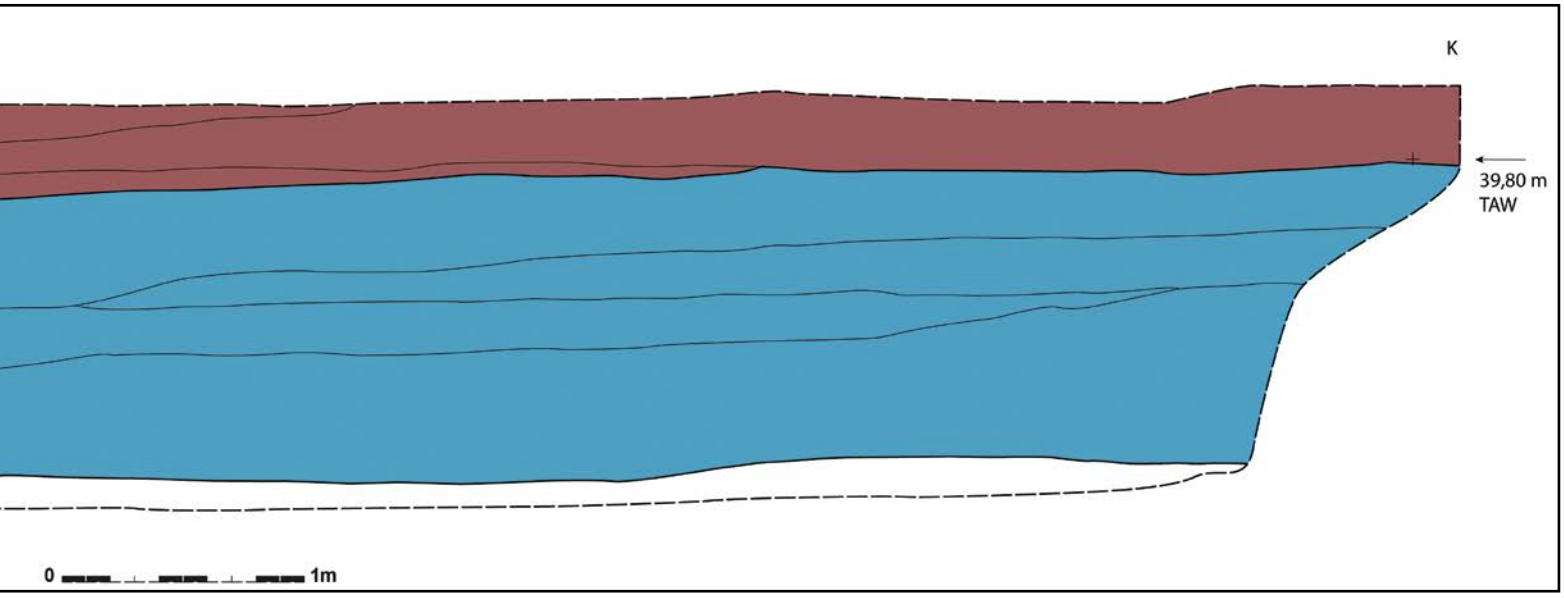

Fig. 73. Coupe GK op structuur I-9.

Fig. 74. Coupe ZO op structuur I-9.

Tenslotte merken we op dat, in de noordelijke helft van het vlak, twee lineaire sporen met een noord-zuid oriëntatie aansluiten op de oudere, grotere poel (fig. 54). Deze sporen zijn twee riolen die in verband staan met het gebruik van deze poel. De oostelijke riool bestond uit een ceramieken buis op de bodem van een gracht. De westelijke riool was opgetrokken in baksteen en was deels afgebroken.

Als dusdanig omvat structuur I-9 meerdere contexten die in verband te brengen zijn met het gebruik en de opgave van de poel als totale structuur (fig. 70 en 71). We overlopen ze in de mate van het mogelijke chronologisch:

- **Context I-9** is de oostelijk riool. Een ceramieken buis ligt onderaan een gracht.

- **Contexten I-121 en I-120** zijn respectievelijk de vloer en de opstaande muur van de westelijke riool (fig. 75).

- **Context I-80** vervat de opvullingslagen van de insteek van bakstenen riool, contexten I-120 en 121 (fig. 75).

- **Context I-67** behelst de opgave van de westelijke riool (fig. 75).

- **Context I-34** omvat de lagen die de demping definiëren van de oudere en grotere poel. Deze lagen laten een snelle demping veronderstellen; slechts één spoor, I-202, vertoont duidelijke laagjes en kan eventueel geassocieerd worden met het tijdelijk openliggen van de poel (fig. 72 & 73).

- **Contexten I-180 en I-191** zijn twee muren die de recentere en kleinere poel afbakenen, geplaatst in de dempingslagen, context I-34 (fig. 68 & 72).

- **Contexten I-181 en I-193** zijn toegekend aan de lagen die de insteek van respectievelijk, muur I-180 en muur I-191 opvullen (fig. 72). De insteek van muur I-191 is in grondplan en in coupe niet duidelijk. De interpretatie van de sporen I-193, I-199, I-200 en I-261 is twijfelachtig, in die zin dat deze lagen ook onderdeel kunnen uitmaken van de opgave van de oudere, grotere poel.

- **Context I-37** omvat de lagen die een tweede demping definiëren van de oudere, grotere poel (fig. 72 & 73). Deze lagen zijn enkel opgetekend ten zuiden van de kleinere poel. Ook hier is slechts één spoor gelaagd, I-260, wat het tijdelijk openliggen van de poel laat vermoeden.

- **Context I-190** vervat twee lagen die de eerste demping van de kleinere poel betekenen. De onderlinge relaties geven aan dat dit gebeurde vóór de gedeeltelijke afbraak van de muren. De lagen wijzen op een snelle opgave (fig. 74).

- **Context I-192** is één laag die in verband te brengen is met de afbraak van muur, context I-191.

- **Context I-31** bestaat uit de lagen die de definitieve demping betekenen van de recentere, kleinere poel, en dit na de gedeeltelijke afbraak van beide muren, contexten I-180 en I-191 (fig. 74). Deze lagen getuigen van een snelle opgave.

Fig. 75. Coupe EF op contexten I-67, I-81, I-120 en I-121.

Met betrekking tot structuur I-9 verschaffen de historische bronnen en kaarten de nodige inzichten (cf. supra: 4.1.2.):

Een bron uit 1354 geeft aan dat een grote brand de reden was tot de aanleg van, aanvankelijk, een waterput op de dorpsplaats. Deze rechthoekige put, schijnbaar zonder beschoeiing, zou later gediend hebben tot het kweken van vis en werd zo de eerste van meerdere vijvers op het dorpsplein.[105] Het is niet duidelijk om hoeveel vijvers het ging en waar exact ze zich bevonden, maar een tekst uit 1517 beschrijft twee visputten- of vijvers op de dorpsplaats: "*twee wateringhen ende putten om visschen up te voedene, ligghende te Sinte Lievens Hautem op de plaetse, deen in dandre eendre gracht, heetende de Veste, ende duerlijt van watre om te visschen alst noot zijnde ende men visschen wille, heetende de Toortsgracht, (welke wateringhen) metter vesten tsamen, groot zijn omtrent een dachwant* ..."[106]. Het is de enigste tekst die vijvers situeert op de dorpsplaats en die een indicatie geeft van de grootte, namelijk één dagwand, hetzij 3017,56 m2. De historische tekst maakt tevens gewag van vesten en een *toortsgracht*. Volgens auteur Braekman is de *veste*, de gracht die vers water aanvoerde en de *toortsgracht*, de gracht die water afvoerde.[107] Diezelfde auteur veronderstelt tevens dat de toevoer- en afvoergracht tussen 1812 en 1830 ondergronds zijn gebracht. Zo ook een lange toevoergracht aan de noordzijde van het dorpsplein en dit in 1859. Na verloop van tijd

105 Braekman, 1995, 246.
106 Braekman, 1995, 257.
107 Braekman, 1997.

verloren de vijvers hun functie als visputten en verminderden ze geleidelijk aan in omvang. Twee vijvers werden één vijver, en deze werd gereduceerd tot een drinkpoel voor paarden, de 'paardenput'. In 1858 startte men het dempen van de visvijver(s), en ook de 'paardenput' werd deels gevuld met steenpuin, afkomstig van de afbraak van het schepenhuis.[108] Met zekerheid zijn de vijvers verdwenen rond 1910 wanneer het plein is opgehoogd.

De aanwezigheid van één of meerdere vijvers op de dorpsplaats vindt bevestiging in de historische kaarten. Het kadastraal plan uit 1812 beeldt één grote en één kleine vijver af (fig. 5). De overige 19de-eeuwse kaarten tonen één grote vijver (fig. 6-9). Alle kaarten situeren de vijver(s) op het oostelijke uiteinde van het dorpsplein, tevens het laagst gelegen gedeelte, naast het schepenhuis. De kaarten beelden tevens een lange oost-west georiënteerde gracht, aan de noordzijde van de dorpsplaats af. Op de kaart van Ferraris (fig. 4) en het kadastraal plan uit 1812 (fig. 5) is deze gracht nog verbonden met een vijver. Een landmeterplan uit 1830 (fig. 6) en ook de recentere historische kaarten (fig. 7-9) beelden de lange gracht en de vijver apart af. Op de Atlas Der Buurtwegen (fig. 8) geeft een stippellijn mogelijk de ondergrondse verbinding tussen beide aan.

In relatie tot de resultaten van het archeologisch onderzoek, veronderstellen we dat de oudere, grotere poel aanvankelijk een visvijver is geweest; en dat, wanneer deze in onbruik geraakt, ze verkleind is door middel van de plaatsing van muren in de dempingslagen van de grotere poel. Het is aannemelijk dat de recentere, kleinere poel, de beschreven "paardenpoel" is. Te meer daar de onderste dempingslaag van deze context bijzonder rijk aan puinmateriaal was, in deze veronderstelling, afkomstig van de afbraak van het schepenhuis. De twee noord-zuid georiënteerde riolen, contexten I-9 en I-120/121/80/67, zijn met zekerheid de beschreven grachten, die ondergronds water naar de poel aanvoerden. De afbraak van de bakstenen riool laat vermoeden dat deze ouder is dan, en mogelijk vervangen is door, de ceramieken riool.

7.6.2. Vondsten en datering

Bepaalde contexten leverden aanzienlijk wat vondstmateriaal op (tabel 7). Meer bepaald gaat het om de contexten I-31, I-34, I-37 en I-190, die de demping van de grotere poel en de kleinere poel vertegenwoordigen, alsook om context I-67, de oostelijke riool. De bovengrens van de dateringen op basis van het aardewerk, is steeds gezet op 1910, het moment waarop het plein aanzienlijk is opgehoogd en de vijvers met zekerheid zijn opgegeven.

De eerste demping van de oudere poel, context I-34, bevat, met uitzondering van twee wandscherven middeleeuwse grijs lokaal gedraaid aardewerk (residueel), enkel postmiddeleeuws aardewerk (n=45). Het rood lokaal gedraaide aardewerk omvat scherven van kachelpannen/kommen, een schotel en een teil. Eén wandscherf is afkomstig van grijs lokaal gedraaid aardewerk. Steengoed is vertegenwoordigd door steengoed met engobe/zoutglazuur en Westerwaldsteengoed. Voor het eerstgenoemde zien we een diagnostische scherf van een kan/kruik, voor het laatstgenoemde een diagnostische scherf van een voorraadpot. Drie wandscherven behoren tot industrieel steengoed, wellicht afkomstig van hoekige koffiekoppen. Onder het *faïence* aardewerk merken we een bord en een kom op, onder het *faïence fine* aardewerk onder andere een koffiekop. Tenslotte tellen we ook drie stukjes van een pijp in pijpaarde. In zijn totaliteit is deze context te dateren tussen 1800 en 1910.

Deze context is tevens rijk aan ander vondstmateriaal. We registreren glasfragmenten afkomstig van flessen en drinkglazen, alsook fragmenten non-ferro metaal, spijkers/nagels

108 Braekman, 1995; Braekman, 1997.

en metaalslakken. Een stuk leder en hout zijn niet nader gedetermineerd. Tenslotte tellen we zes fragmenten dierlijk bot, met onder ander een ribfragment met kapsporen van een groot zoogdier, een tand van een schaap/geit, een kaakfragment en een tand van een rund (bijlage 3 en 4).

Context I-37 heeft zoals context I-34 betrekking op de demping van de grotere poel. We zien een gelijkaardig postmiddeleeuws aardewerkensemble (n=70). Het aandeel rood lokaal gedraaid aardewerk toont naast wandscherven, ook fragmenten van een deksel en een kachelpan/kom. Het steengoed is vertegenwoordigd door wandscherven in steengoed met engobe/zoutglazuur en een fles in niet nader bepaald steengoed. Drie scherven zijn toe te kennen aan een bord in industrieel steengoed. Zo ook is een kleine fractie *faïence* en een groter fractie *faïence fine* aanwezig, met voor deze laatste scherven afkomstig van een bord. Tenslotte herkennen we een kachelpan in witbakkend aardewerk en een bord in majolica. Opnieuw tellen we drie stukjes van een pijp in pijpaarde. Dit resulteert in een gelijkaardige datering tussen 1850 en 1910.

Context I-190, de eerste demping van de kleinere poel, bleek reeds tijden het veldwerk bijzonder rijk aan vondsten te zijn. Dit donkergrijze tot zwarte puinige en organische pakket leverde 156 scherven aardewerk op. Andere vondstcategorieën zoals glas (flessen, drinkglas en vensterglas), leder (zolen, veters en bovenleer) en metaal zijn ook sterk vertegenwoordigd. Een aantal grote stukken metaal is niet geregistreerd door middel van röntgenfoto's. De aard van de vondsten en de aard van vulling laat een recente datering van deze context vermoeden. Het postmiddeleeuwse aardewerk bevestigt dit. Het rood lokaal gedraaide aardewerk omvat scherven van een bloempot, deksel, kachelpan/kom, schotel en teil. Een tweede deksel is gemaakt in ander aardewerk met een lichtoranje baksel. Weinig steengoed met engobe/

Fig. 76. Fragment van een pyrofoor uit context I-190.

zoutglazuur, o.a. van een voorraadpot, is aangevuld door veel industrieel steengoed. We herkennen borden, koffiekoppen, een theekop en een pyrofoor (fig. 76). Dit laatste object is gekend als een luciferhouder. De ribbels aan de buitenkant werden gebruikt om lucifers aan te strijken. Het dateert uit het laatste kwart van de 19de of de eerste helft van de 20ste eeuw.[109]

We determineren een kachelpan en mogelijk een vergiet of zeef in witbakkend aardewerk, alsook twee wandscherven porselein. Ook *faïence* en *faïence fine* zijn in mindere - en meerdere mate vertegenwoordigd, beiden in de vorm van borden en kommen. Een kom in *faïence* valt op door de versiering van groene en rode plantmotieven en blauwe rand, gekend onder de naam "boerenbont" (fig. 77).[110] Tussen het faïence fine vallen drie bodemscherven met een (on)volledige stempel op: "AINE, W. SMITH & CO, BRUXELLES", "MAASTRICHT" met de poot van een sfinx en "SOCIÉTÉ CÉRAMIQUE MAESTRICHT" rond een klauwende leeuw (fig. 78). De laatste stempel verwijst naar de producent *Société Céramique*, een Nederlandse aardewerkfabriek die functioneel was tussen 1863 en 1958. Na 1958 fusioneerde het bedrijf met concurrent *N.V. De Sphinx v/h Petrus Regout & Co* en kreeg het de naam *N.V. Sphinx-Céramique*, en na 1960 de naam *N.V. Koninklijke Sphinx*.[111] De onderneming *Koninklijke Sphinx* produceerde onder meer serviesgoed en huishoudelijk aardewerk.[112] De stempel "SOCIÉTÉ CÉRAMIQUE MAESTRICHT" geeft aan dat de context alvast niet ouder is dan 1863; de stempel "MAASTRICHT" toont overeenkomsten met deze uit context I-31 (cf. infra) en situeert de context na 1878. Tenslotte tellen we twee fragmenten van een pijp in pijpaarde. Het geheel dateert de context tussen 1879 en 1910.

Fig. 77. Fragment van een kom in *faïence* met "boerenbont"-versiering uit context I-190.

109 http://www.artefactresearch.be/artefact-maand-pyrofoor/ Dana Piessens, Center for Artefact Research
110 https://nl.wikipedia.org/wiki/Boerenbont
111 https://nl.wikipedia.org/wiki/Soci%C3%A9t%C3%A9_C%C3%A9ramique
112 https://nl.wikipedia.org/wiki/Koninklijke_Sphinx

Fig. 78. Bodemfragment in *faïence fine* met stempel uit context I-190.

Context I-31 is de meest recente context en betekent de definitieve opgave van de kleinere poel of vijver. Het aardewerkgeheel gelijkt sterk op dat van context I-190 (n=58). De middeleeuwse scherven beschouwen we als residueel aanwezig. We determineren weinig postmiddeleeuws rood lokaal gedraaid aardewerk, steengoed met engobe/zoutglazuur en steengoed type Westerwald. Het industrieel steengoed is vooral vertegenwoordigd door koffiekoppen, het *faïence fine* door borden en kommen. De overige scherven zijn afkomstig van ander witbakkend aardewerk en porselein. Ook hier tellen we twee fragmenten van een pijp in pijpaarde. Zoals in context I-190 vinden we scherven met stempels. Een bord in *faïence fine* draagt een stempel “Petrus Regout&C° MAASTRICHT MADE IN HOLLAND” onder de afbeelding van een sfinx (fig. 79). Deze specifieke stempel zorgt er voor dat de datering van de context dezelfde is als deze van context I-190: 1879-1910.

Tenslotte bespreken we nog context I-67, de opgave van de westelijke riool gemetst in baksteen. Opnieuw bestaat het aardewerkensemble (n=24) uit dezelfde aardewerkgroepen: postmiddeleeuws rood lokaal gedraaid aardewerk, steengoed met engobe/zoutglazuur, Westerwaldsteengoed, industrieel steengoed, *faïence* en *faïence fine*. Ook de gedetermineerde vormen in bepaalde aardewerkgroepen sluiten aan bij de andere contexten.

We stellen vast dat de besproken contexten allemaal dezelfde aardewerkgroepen bevatten. Bovendien zijn de aardewerkgroepen in gelijklopende percentages vertegenwoordigd. De aardewerkgroepen en de hierin herkende vormen geven bovenstaande contexten een datering ten vroegste in de 19de eeuw. De meer nauwkeurige datering van bepaalde contexten, na 1878, berust op de aanwezigheid van stempels op industrieel geproduceerde *faïence fine*, waarvoor een typologie gekend is.

Fig. 79. Bodemfragment van een bord in *faïence fine* met stempel uit context I-31.

De datering van de poelstructuur in zijn geheel én van de individuele contexten sluit enigszins aan bij de informatie verworven uit de geschreven- en cartografische bronnen:

De vroegste vermelding van twee vijvers op de dorpsplaats dateert reeds uit 1517. Of deze passage de poel beschrijft die archeologisch is onderzocht, is niet te verifiëren. Context I-34 is stratigrafisch gezien, en o.b.v. het aardewerk, de oudste context, maar nog steeds een pak recenter dan 1517. De datering van context I-34 na 1800, betreft evenwel de demping van de oudere poel en niet het moment waarop deze is uitgegraven. Het is dus niet uit te sluiten dat de grotere poel voorafging door een andere (eventueel kleinere) poel op dezelfde locatie. De omvang en de diepte van de uitgraving van de grotere poel laten vermoeden dat een eventueel oudere poel in dat geval vergraven werd. Wanneer de grotere poel is aangelegd, is niet te achterhalen, temeer daar we geen oudere sporen hebben aangetroffen onder de poel. Aan de noordrand van de grotere poel, oversnijdt deze wel een aantal sporen, meer bepaald kuilen. De datering van deze oudere kuilen en het wegtracé is niet in strijd met de datering van de poelstructuur o.b.v. het aardewerk. In dit opzicht is vooral context I-42, de kuil met het skelet van een aap, relevant (cf. supra: 7.2.). De 14C-datering van de aap plaatst de uitgraving van de grote poel ten vroegste in 1660.

De datering van de contexten I-190 en I-31, gekoppeld aan de opgave van de kleinere poel, versus de datering van de contexten I-34 en I-37, verbonden met de opgave van de grotere poel, laten vermoeden dat deze kleinere poel relatief kort in gebruik is geweest. De demping van de kleinere poel na 1878 o.b.v. het aardewerk, stemt *grosso modo* overeen met de bron die aangeeft dat de paardenput gedeeltelijk is gedempt in 1859. Dit in de veronderstelling dat de kleinere poel de vermelde paardenput is.

Met betrekking tot de poelstructuur I-9 stellen we vast dat de historische kaarten uit de late 18de en 19de eeuw hand in hand gaan met de archeologische realiteit.

7.7. OPHOGINGSLAGEN EN LOOPNIVEAUS

7.7.1. Beschrijving en interpretatie

Binnen het opgravingsvlak zijn de sporen, die in verband kunnen gebracht worden met een grootschaligere aanleg en inrichting van de markt, terug te vinden in de profielen. Bij de aanleg van het opgravingsvlak is door deze lagen gegraven naar het eerste archeologische relevante niveau. Bij het afgraven zijn geen restanten van een pleinbedekking teruggevonden. Enkel een kleine concentratie natuurstenen op grondplan B kunnen we in verband brengen met een lokale verharding van hetzij een wegdek, hetzij een pleinbedekking (fig. 63) (cf. supra: 7.5.).

De profielen in het noordwesten (profiel XB – fig. 60), het noorden (profiel BY – fig. 65) en het westen (profiel AZ – fig. 52) van het vlak, tonen een gelijkaardig beeld: bovenaan zien we een afwisseling van lichtere en donkere lagen. Dit zijn respectievelijk ophogingslagen en loopniveaus. De ophogingslagen bestaan doorgaans uit geelbruine zandleem, soms eerder steriel en soms met veel fragmenten baksteen en mortel (zoals in de noordwestelijke hoek van het vlak waar profielen XB en BY elkaar raken) (fig. 80). De loopniveaus zijn eerder homogeen en donkergrijs. Het geheel van ophogingslagen en loopniveaus is gebundeld in één context: context I-208 (profiel VB - fig. 61, profiel BY – fig. 66, profiel AZ – fig. 53). Binnen deze context zijn sommige sporen een combinatie van ophogingslagen en loopniveaus (profiel AZ: I-210, profiel BY en XB: I-266 en I-267), terwijl andere sporen duidelijk één ophogingslaag (profiel AZ: I-208, profiel BY: I-266, profiel XB: I-236) of één loopvlak (profiel AZ: I-209, profiel XB: I-235) vertegenwoordigen. De profielen getuigen niet van een verharding van de markt door middel van natuursteen.

Fig. 80. Zicht op context I-208 in profiel XB.

De historische bronnen en de archeologische vaststellingen gaan hand in hand, in die zin dat de historisch teksten aangeven dat in 1858 de demping van de visvijvers is gestart, waarna pas in 1910 het plein is opgehoogd en wegen en voetpaden zijn aangelegd. Bovendien bleef het plein zelf tot 1970 onverhard. Stratigrafisch gezien, zijn de gebundelde ophogingslagen en loopniveaus (context I-208) recenter zijn dan alle reeds besproken contexten en structuren. Zowel de gracht, alle kuilen, de afbraak van het schepenhuis, het wegtracé en de demping van de poel zijn ouder.

7.7.2. Vondsten en datering

Voor de datering van de context I-208 berusten we op de relatieve chronologie en de bronnen; vondstmateriaal is immers niet voorhanden. In dit opzicht is vooral de demping van de vijver(s) en de paardenput indicatief. Omstreeks het midden van 19de eeuw verdwijnen de visvijvers en wordt de paardenput deels opgevuld. In 1910 zou het plein dan ruim 75 cm zijn opgehoogd en in 1970 verhard. Dit betekent dat context I-208 niet ouder is dan het midden van de 19de eeuw en niet jonger dan 1970. De datering van de oudere contexten en structuren strookt met de datering van deze context.

08 | ASSESSMENT EN BASISANALYSE VAN DE VONDSTEN EN STALEN

Leica

8. ASSESSMENT EN BASISANALYSE VAN DE VONDSTEN EN STALEN

Het **aardewerk** in zijn totaliteit (n=1019) omvat, met uitzondering van een scherf Romeins aardewerk en een knikker, materiaal uit de middeleeuwen (n= 426) en de postmiddeleeuwen (n=592). Over het algemeen gaat het om goed bewaard materiaal met een vrij lage fragmentatiegraad en een vrij grote aanwezigheid van diagnostische elementen. Een deel van de aardewerkvondsten is in detail besproken bij de datering van de voornaamste contexten en structuren, waarbij de bewaarde randen en andere diagnostische scherven zijn getekend of gefotografeerd. De algemene goede bewaring van het aardewerk noopt niet tot verdere conservatie.

Het **botmateriaal** omvat uitsluitende dierlijk bot (n=463) en is in zijn geheel onderworpen aan een assessment door RAAP België (bijlage 3 en 3bis). Het is op één context na, allemaal met de hand verzameld. De dierlijke resten zijn vrij sterk gefragmenteerd, in die mate dat één vijfde van het totale assemblage niet kon gedetermineerd worden. Nog één vijfde kon slechts herkend worden als zoogdier groot, midden en/of klein. Bovendien was de bewaringstoestand van het materiaal overwegend matig tot slecht. Een uitzondering hierop is het goed bewaarde, quasi complete skelet van een kadaver (n=162). Afkomstig van één individu, bleek het om een vrouwelijke aap te gaan (cf. 7.2. context I-42). Voor dit apenskelet is ingezet op een diepgaandere studie, door middel van archeozoölogisch onderzoek (cf. bijlage 4) en 14C-analyse (cf. bijlage 5).

Het **bouwmateriaal** (n=100) komt deels ter sprake bij het overzicht van de relevant contexten en structuren. Het betreft behalve enkele fragmenten van dakpannen van het Romeinse type tegula (n=2), ook fragmenten van gegolfde dakpannen (n=7), daktegels (n=10) en voornamelijk vloertegels (n=47). Ook is weinig mortel (n=5) en verbrande leem (n=21) verzameld. Deze vondsten zijn allen in goede staat.

Het **glas** (n=77) is grotendeels afkomstig uit de poelstructuur I-9 (cf. 7.6.) (n=70). Het betreft goed bewaarde fragmenten van drinkglazen, flessen en vensterglas. De overige glasvondsten, gerecupereerd uit kuilen, de weg en een oven, zijn sterk gefragmenteerd. De staat van het glas zijn geheel is dermate goed, dat het droog is bewaard.

Vijf **houten vondsten** zijn nat bewaard. Twee hiervan zijn te interpreteren als constructie-elementen, afkomstig uit de grotere, oudere poel (context I-190), en komen eventueel in aanmerking voor dendrochronologisch onderzoek.

De **lederen vondsten** (n=32) zijn gerecupereerd uit enerzijds de wegstructuur (n=8) (cf. 7.5.) en anderzijds de poelstructuur (n=24) (cf. 7.6.). Het betreft, met uitzondering van niet te determineren stukken, elementen van schoenen: bovenleer, zolen en veters. Het leder is in goede staat en nat bewaard.

De verzamelde **metalen vondsten** zijn grotendeels gedetermineerd en ingevoerd in de databank, alsook geregistreerd door middel van röntgenopnames (n=205) (bijlage 7). Voor een deel van de metalen vondsten is dit niet gebeurd. Het gaat meer specifiek om de metalen vondsten uit twee contexten, I-31 en I-190, die de demping van de recentere, kleinere poel betekenen (cf. 7.6.). Gezien de recente datering van deze contexten, de goede staat en de grootte van de vondsten, hebben we er voor gekozen deze vondsten niet te registreren d.m.v. röntgenopnames. Momenteel zijn ze bewaard in de correcte omstandigheden in het depot van SOLVA.

Voor de gedetermineerde en geregistreerde vondsten, is op basis van de röntgenfoto's, beslist dat geen verdere behandeling of conservatie vereist is. Het betreft ferro en non-ferro vondsten, alsook metaalslakken (n=29). Naast de metaalslakken gaat het vooral om spijker/nagels (n=88). We herkennen

ook bestek (mes), gebruiksvoorwerpen (vingerhoed, zakhorloge), kledij-elementen (knopen, beurs), administratieve elementen (zegel, gewicht en loodje), een bel en een religieus beeldje. Eveneens zijn zestien munten gevonden, waarvan zes uit de demping van de oudere, grotere poel (context I-37) en de recentere, kleinere poel (context I-31). Het merendeel (n=10) heeft geen context.

Tien **natuurstenen constructie-elementen** zijn verzameld. Deze zijn enerzijds onbewerkt (n=8), voornamelijk uit de ovenstructuur I-18 (cf. 7.3), en anderzijds bewerkt, uit twee laatmiddeleeuwse kuilen (cf. 7.2.).

Tenslotte zijn ook **stalen** genomen van bouwmateriaal, hout, houtskool en natuursteen, alsook zeefstalen van de vulling van bepaalde contexten (n=105). Het bouwmateriaal betreft een staal van de mortel van het schepenhuis (cf. 7.4.). Zo ook de houtskoolstalen (n=15) uit 13 contexten. De zeefstalen (n=76) zijn voornamelijk afkomstig uit de ovenstructuren I-18 en I-253 (cf. 7.3.), dewelke integraal bemonsterd zijn. Deze stalen zijn gezeefd op maaswijdte 0,5 mm, met het oog op het verzamelen van vondsten. In het zeefresidu van de ovenstructuren zijn opvallend veel verbande leembrokken aanwezig. Het feit dat deze oven dienst deed tot het gieten van een klok, doet vermoeden dat deze leembrokken in verband te brengen zijn met de mal van de klok, of met de ovenconstructie. Een analyse van de vorm, kleur en inclusies van deze leembrokken kan relevantie informatie over het gietproces van een klok opleveren.[113] Enkele zeefstalen zijn nat bewaard (n=8) en dit met het oog op macrobotanisch onderzoek. De aard van de contexten in Sint-Lievens-Houtem leende zich niet tot nemen van pollenstalen.

113 Met dank aan K. De Groote: Davies & Ovenden, 1990.

09 | SYNTHESE EN ANTWOORD OP DE VOOROPGESTELDE ONDERZOEKSVRAGEN

9. SYNTHESE EN ANTWOORD OP DE VOOROPGESTELDE ONDERZOEKSVRAGEN

Het archeologisch onderzoek in Sint-Lievens-Houtem ging vooraf aan de heraanleg van het marktplein, met onder meer de constructie van een bufferbekken. Door de verstoring van het bodemarchief bij deze werkzaamheden in het centrum van Sint-Lievens-Houtem, op een boogscheut van de Sint-Michielskerk, is een voorafgaandelijk archeologisch onderzoek geadviseerd door het agentschap Onroerend Erfgoed.

Op het oostelijke uiteinde van het marktplein is een zone van 612,4 m2 vlakdekkend onderzocht. Het terrein bracht een dense cluster sporen in het noorden en een omvangrijk spoor in het zuiden aan het licht. Hoewel recente nutsleidingen aanwezig zijn, zijn de aangetroffen sporen allen **goed bewaard**. Een significante ophoging en verharding van het huidige markplein ca. 1970 droeg bij tot deze goede bewaring. De sporen omvatten voornamelijk kuilen, enkele paalsporen en een gracht, alsook ovens, een wegtracé, een poel en een gebouw. De dateringen van de sporen in hun totaliteit overbruggen de **volle-, late- en postmiddeleeuwen**.

De beperkte omvang van het opgravingsvlak, de aard en de datering van sporen, maakt dat de resultaten van het archeologisch onderzoek een eerder gefragmenteerd verhaal vertellen. Hoewel de besproken contexten en structuren chronologisch zijn overlopen, sluiten ze niet per se chronologisch op elkaar aan, of hebben ze niet per se met elkaar te maken. Wel verschaffen ze relevante informatie over de geschiedenis, de ontwikkeling en het gebruik van deze open ruimte in het centrum van Sint-Lievens-Houtem. Bovendien is het mogelijk de informatie verworven uit het archeologisch onderzoek af te toetsen aan, en in verband te brengen met de **historische bronnen**. In dit opzicht is dit rapport de neerslag van een mooie samenwerking tussen beide takken van geschiedschrijving.

De vroegste vermelding van Sint-Lievens-Houtem onder de noemer *Holtem/Holthem* gaat terug tot 976. Aan de hand van de toponymie (*hulta-*: bos, *haima-*: woning) wordt verondersteld dat er te *Holtem/Holthem* een kleine Germaanse nederzetting bestond, gesitueerd in uitgestrekt bosgebied. Op dit moment is de kerk reeds opgericht en bevond zich naast de kerk een hoeve met ten noorden hiervan bouwland, meer bepaald de *Hofkouter*.

Vervolgens geven de historische bronnen aan dat reeds vanaf 1007 een tweedaagse bedevaart van Gent naar Sint-Lievens-Houtem plaatsvond. Deze bedevaarttraditie gaf naar alle waarschijnlijkheid aanleiding tot een bloeiende handel verankerd in twee jaarmarkten, één in de zomer en één in de winter, en dit met zekerheid vanaf 1339.

De oorspronkelijke ‘dries’ zou als gevolg van de bedevaarten (en mogelijk ook de jaarmarkten) zijn uitgebreid tot een gemeenschappelijke ruimte, genaamd ‘plaetse’, en zou, zoals de term aangeeft, een commerciële functie krijgen. Het feit dat Sint-Lievens-Houtem in de 14de en 15de eeuw als één van de weinige dorpen het privilege had, ter plaatse geweven wollen lakens, te verkopen, ondersteunt dit idee. Pas in de 18de eeuw (1774) hanteert een historische bron de term ‘markt’ bij het vermelden van een ‘paardenmarkt’ versus een ‘verckensmerkt’ in Sint-Lievens-Houtem. Anderzijds vermeldt een 18de-eeuwse bron dat het dorpsplein één grote gemeenschappelijke graasweide was voor het vee van de omliggende hoeves, waarvan de poorten naar deze weide gericht waren. Mogelijk vervulde de markt

dus meerdere functies.

De gegevens uit de historische kaarten vullen de geschreven bronnen aan. Zo zien we rondom de huidige markt koutertoponiemen ten noorden, ten oosten en ten zuidoosten, en veldtoponiemen ten westen en ten zuidwesten. De koutertoponiemen wijzen op de vroege ontginningen, overeenkomstig de vroegste vermelding van de *Hofkouter* in de late 10de eeuw en de *Meulenkouter* en de *Sint-Lievenskouter* in de 11de eeuw. De veldtoponiemen zijn indicatief voor latere ontginningen vanaf de 13de eeuw. Hoewel hiervoor bosgebied diende gerooid, bestond Sint-Lievens-Houtem in de 18de eeuw nog steeds voor de helft uit bossen.

De historische bronnen informeren ons eveneens over de aanwezigheid van een schepenhuis (vanaf ca. 1640), met voorganger *'t Calf* (ten minste vanaf 1540), en van een waterput op de 'place' (1354). Recentere teksten spreken van visputten of -vijvers (1517). Verondersteld wordt dat eeuwenlang twee vijvers gelegen waren op het plein, zoals ook afgebeeld op historisch kaartmateriaal uit de 18de en 19de eeuw. Deze waterput en de latere vijvers maakten naar alle waarschijnlijkheid deel uit van het publieke domein en dienden tot gemeenschappelijk gebruik. Geweten is tenslotte dat in 1858 de demping van de visvijvers, op dat moment reeds herleidt tot een drinkpoel (de 'Paardenput'), is gestart. De afbraak van het schepenhuis, geschiedde op hetzelfde moment; het puin ervan werd in de Paardenput gedumpt. Vervolgens is het plein in 1910 opgehoogd en zijn wegen en voetpaden aangelegd.Het plein zelf bleef tot 1970 onverhard.

Het oudste spoor, vastgestelde tijdens het **archeologisch onderzoek**, is een **gracht** (context I-16), middels 14C-analyse gedateerd tussen 1040AD en 1240AD. Deze gaat, ons inziens, vooraf aan het publieke gebruik van de open ruimte ter hoogte van de Sint-Michielskerk. We interpreten de gracht als een **nederzettingsspoor**, mogelijk zelfs een afbakening van de vroege of vroegste bewoning, die instond voor de eerste ontginningen van de gronden rond de kerk (late 10de, 11de en 12de eeuw).

De recentere sporen kunnen we allemaal in verband brengen met het gemeenschappelijk gebruik van deze ruimte als **markt**. De grote hoeveelheid **kuilen** associëren we met de grote jaarmarkten die, minstens vanaf de late middeleeuwen (1339), ontstonden in het kielzog van de jaarlijkse bedevaart van Gent naar Sint-Lievens-Houtem sinds 1007. De kuilen overspannen een ruime periode, van de middeleeuwen tot en met de postmiddeleeuwen en getuigen van het onverharde karakter van deze open ruimte. Enkele kleine vondsten verschaffen grote verhalen die we eenduidig kunnen kaderen in de traditie van de jaarmarkten, en de commerciële functie die de markt op dat moment vervult.

Van een andere aard zijn twee **klokkengieterskuilen**, meer bepaald structuren I-18 en I-253. Op basis van het aardewerk, de 14C-analyses en naar analogie met voorbeelden uit Winchester (Verenigd Koninkrijk), dateren we deze structuren in de 13de eeuw. Ze getuigen van het gieten van ten minste twee bronzen klokken op de markt. Hoewel deze kuilen nabij de funderingen van het 17de-eeuwse schepenhuis zijn gesitueerd (structuur I-46), laat de 13de-eeuwse datering van de klokkengieterskuilen een associatie tussen de structuren niet toe. Een andere verklaring brengt de klokgietactiviteit in verband met *'t Calf*, de voorganger van het schepenhuis, voor het eerst vermeldt in de bronnen in 1540. Dit grote houten gebouw was een gildenhuis, tegenover de kerk, dat zoals het latere schepenhuis, ook dienst deed als vergaderzaal van de schepenen. Over hoe beide gebouwen in opstand er uit hebben gezien, is weinig tot geen informatie voorhanden. Het is echter aan de hand van het bestaan, tot op heden, van schepenhuizen mét een klokkentoren, dat een mogelijke associatie van de klokkengieterskuilen met het gildenhuis kan gemaakt worden.

De oprichting en afbraak, de locatie en functie van het **schepenhuis** is goed gekend aan de hand van de bronnen. Het archeologisch vooronderzoek en onderzoek bevestigden de exacte locatie, tegenover de kerk en naast de poel. De resultaten van de onderzoeken stelden ons bovendien in staat om de plattegrond van dit gebouw te reconstrueren en dus zicht te krijgen op de afmetingen ervan.

Minder is geweten over de aanwezigheid van een **wegtracé** op de markt (structuur I-53). Hoewel we

dit niet archeologisch kunnen staven, hebben de weg en het gebouw mogelijk samen gefunctioneerd. De weg toont zich op het terrein als een onverhard tracé met duidelijke karrensporen. Hoewel slechts een flard van de weg is opgetekend, geeft de oriëntatie van de karrensporen aan dat de weg verder liep in noordoostelijke richting. In onze opinie mogen we er van uit gaan dat het wegtracé aansluit op de huidige straat Eiland, ten noordoosten van de markt. In deze straat bracht archeologisch onderzoek in 2011 immers de postmiddeleeuwse voorloper aan het licht. Het wegtracé hier toonde zich echter als verhard met natuurstenen.

Het schepenhuis en de **poel** (structuur I-9) stonden daarentegen met zekerheid samen op de markt, getuigen daarvan de historische kaarten. De resultaten van het archeologisch onderzoek op de poelstructuur tonen opnieuw een mooie overlap met de historische bronnen. Een grote poel, óf vijver, bestrijkt quasi het volledige vlak. Twee coupes tonen aan dat deze grote poel op een bepaald moment is verkleind door het plaatsen van twee muren in de dempingslagen van de grote poel. De kleinere poel wordt vervolgens deels gedempt, en na het gedeeltelijk afbreken van de muren, definitief gedempt. Twee riolen, één gemetst in baksteen en één ceramiek, stonden in voor ondergrondse aanvoer van water naar de grote poel. Vondstmateriaal was voor de overige sporen schaars, maar voor de poelstructuur rijkelijk aanwezig. Tussen het postmiddeleeuwse aardewerk, met kenmerkende aardewerkgroepen, treffen we meerdere scherven aan met stempels. Deze laten toe de demping van de grote en kleine vijver nauwkeurig te dateren, tussen respectievelijk 1800 en 1910, en 1879 en 1910. De aanleg van de grote vijver is, op basis van de relatieve chronologie, ten vroegste in 1500/1600 n. Chr. te dateren. Hoewel de poel ook recenter is dan de kuil met het skelet van de aap, gedateerd tussen 1660 en 1810, is het niet 100 procent zeker dat de aap wel degelijk in vulling van de kuil is begraven.

De opgave van de poel/vijver en de daaropvolgende volledige inname van de ruimte als markt, is af te lezen in de profielen. Een afwisseling van **loopniveaus en ophogingslagen** behelst een significante, eerder geleidelijke ophoging van de markt, met tot slot de verharding van het plein.

10 | AANBEVELINGEN EN GEPLANDE VERVOLGONDERZOEKEN

HERAS
HERAS
PRIO

10. AANBEVELINGEN EN GEPLANDE VERVOLGONDERZOEKEN

In het kader van de rapportage van de opgravingsresultaten is voor Sint-Lievens-Houtem – Marktplein ingezet op 14C-dateringen, archeomagnetische datering, macrobotanisch onderzoek en de assessment van het dierlijk botmateriaal.

Een eerste reeks **14C-dateringen** kwam tegemoet aan het dateren van het oudste spoor op de site, een greppel (cf. 7.1.), en de klokovens, structuren I-18 en I-253 (cf. 7.3.) (bijlage 1). Twee extra 14C-dateringen maakten deel uit van de diepgaandere studie van het quasi volledige skelet van een aapje (bijlage 5).

De klokovens zijn op het terrein opgegraven door de archeologen van SOLVA, tijdens de welke mevrouw Souad Ech-Chakrouni en collega's van het KMI Geofysisch Centrum in Dourbes, stalen namen i.f.v. een archeomagnetisch onderzoek. De **archeomagnetische datering** van de ovenstructuur I-18 blijkt evenwel in strijd met de datering o.b.v. het aardewerk, de relatieve chronologie en de acheologische referenties.

We herhalen hierbij het belang van de structuren I-18 en I-253, twee klokovens. Voor beide structuren is de vulling integraal bemonsterd en gezeefd op maaswijdte 0,5 mm. Deze uitgezeefde stalen leverden vele brokken verbrande leem op. Indachtig het geraadpleegde referentie-artikel van klokgietovens in Groot-Brittannië[114], kan een verdere **analyse** van deze **verbrande leembrokken**, relevantie informatie over het gietproces opleveren.

De **assessment van het dierlijk botmateriaal** (bijlage 3 & 4) wees op een matige tot slechte bewaring en een hoge fragmentatiegraad. Verder onderzoek was niet aangewezen. Enkel het quasi volledig bewaarde skelet van een aap gaf aanleiding tot een meer uitgebreide studie (bijlage 5).

De **macrobotanische waardering** van 2 x 10 liter staal, uit een laat- en een postmiddeleeuwse kuil (contexten I-71 en I-42), gaf voor één van beide kuilen een positief resultaat (context I-71) (bijlage 9). Bepaalde sterk vertegenwoordigde macroresten wijzen op vegetatie van oevers en moerassen. Dit kan mogelijk in verband gebracht worden met de aanwezigheid van één of meerdere poelen op het marktplein. Een verdere analyse van de macroresten kan informatie verschaffen over de vegetatie rond de kuil, alsook over wat op het marktplein is verhandeld en geconsumeerd. Bovendien zou een pollenonderzoek van hetzelfde staal uit deze context, aanvullende informatie kunnen geven.

114 Met dank aan K. De Groote: Davies & Ovenden, 1990.

11 | SAMENVATTING

08 SLH MP
2016/ 208
ZONE 1
GPL A
SPOOR
PROFIEL E0
COUPE 33 37

11. SAMENVATTING

Naar aanleiding van de geplande heraanleg van het marktplein van Sint-Lievens-Houtem met bijhorende rioleringswerken, voerde SOLVA in de lente en zomer van 2016 een archeologisch onderzoek uit. Het archeologisch onderzoek leverde relevante informatie op over de geschiedenis, de ontwikkeling en het gebruik van deze open ruimte in het centrum van Sint-Lievens-Houtem. Het oudste spoor kan naar alle waarschijnlijkheid in verband gebracht worden met de vroegste ontginningen van de gronden rondom de Sint-Michielskerk, omstreeks de 11de en 12de eeuw. Een gracht is mogelijk een vroege of vroegste afbakening van bewoning rond de kerk van Sint-Lievens-Houtem. In de daarop volgende late middeleeuwen en de postmiddeleeuwen is het terrein gekenmerkt door de aanwezigheid van talrijke kuilen. Hun vorm en vulling geven niet zo maar de functie van deze kuilen prijs. Onder voorbehoud brengen we ze in verband met de bedevaarten en jaarmarkten, die met zekerheid hun intrede deden vanaf 1339, en dit tot op heden. Enkele van deze kuilen gaven kleine, maar relevante vondsten prijs, waaraan mooie verhaal kunnen opgehangen worden. De scherf van een Almohaden kruik in lusterwaar legde een lange reis af, in tijd en afstand, maar ook in betekenis. Als handelswaar afkomstig uit het 12de-eeuwse Andalusië, functioneerde de kruik uiteindelijk in een Christelijke context, namelijk dat van de bedevaart, en belandde het in de 14de eeuw als afval in een kuil. Het quasi volledige skelet van een vrouwelijke resusaap of Java-aap, afkomstig uit Azië, is minstens even uniek en bijzonder. Gezien de geschiedenis van de bedevaarten en jaarmarkten in Sint-Lievens-Houtem, is het niet onwaarschijnlijk dat het aapje in het gezelschap van *gypten* of *zigeuners* of andere reizende gezelschappen ook op de markt van Sint-Lievens-Houtem voor het nodige vertier heeft gezorgd. Van een andere aard en functie zijn twee klokkengieterskuilen. Deze getuigen van het gieten van minstens twee bronzen klokken op deze plaats. De locatie van deze klokkengieterskuilen, op een grote afstand van de kerk, doet vermoeden dat hier niet klokken voor de kerktoren zijn gegoten. Gelegen, nabij de natuurstenen funderingen van het voormalige schepenhuis, brengen we deze activiteit in verband met, hetzij dit gebouw, hetzij met zijn houten voorganger, *'t Calf*. Hedendaagse parallellen van dergelijke schepenhuizen zijn terug te vinden op dorpspleinen, mét klokkentoren. Een reconstructie van het grondplan van het schepenhuis, op basis van de archeologische vaststellingen, was mogelijk. Een rechthoekig gebouw van 8,3 op 9,7 m stond vanaf het begin van de 17de eeuw tot het einde van de 19de eeuw tegenover de kerk. Zijn voorganger *'t Calf* functioneerde hoofdzakelijk als gildenhuis, maar na 1540 als vergaderzaal voor de schepenen. Dezelfde functie vervulde het schepenhuis, dewelke ook een kelder had, die diende als gevangenis en dit meestal gedurende de grote markten. Dit gebouw, maar ook een wegtracé en twee poelen of vijvers zijn te dateren in postmiddeleeuwen en na de aanleg van de vele kuilen op de markt. Sporen van een onverhard wegdek, met veelvuldige, diep ingesleten karrensporen wijzen op een wegtracé dat schuin de markt doorkruiste, om naar alle waarschijnlijkheid aan te sluiten op de huidige straat Eiland. Ruim 2/3 van het terrein tenslotte is ingenomen door een omvangrijke poel. Geweten uit de historische bronnen is dat een grote brand aanleiding gaf tot de constructie van een waterput. Deze groeide uit tot één of meer visvijvers, ten minste reeds vanaf het begin van de 14de eeuw. Het aantal en de omvang van deze vijvers neemt aanzienlijk af, om tegen het einde van de 19de eeuw volledig gedempt te zijn, onder meer met het bouwafval van de afbraak van het schepenhuis. Pas nadat het schepenhuis en de poel of vijver in onbruik geraakten, kende de markt van Sint-Lievens-Houtem een grootschalige aanleg. Een laagsgewijze ophoging van de markt met grond, mondde uit in een stenen verharding in 1970. Het archeologische onderzoek in 2016 brak de verharding open en legde een stukje geschiedenis onder het op één na grootste marktplein van Vlaanderen bloot.

12 | BIBLIOGRAFIE

12. BIBLIOGRAFIE

12.1. GESCHREVEN BRONNEN

BRAEKMAN W.L., 1995. Historische aantekeningen over Sint-Lievens-Houtem, *Het land van Aalst*, XLVII (4), 245-280.

BRAEKMAN W.L., 1997. Nieuwe historische aantekeningen over Sint-Lievens-Houtem, *Het land van Aalst*, XLIX (1), 53-70.

CALLEBAUT D. & DE GROOTE K., 1988. Sint-Lievens-Houtem (O.-Vl.): Sint-Michielskerk, *Archeologie* 1988/2, 202-203.

CALLEBAUT D. & DE GROOTE K., 1989. De Sint-Michielskerk te Sint-Lievens-Houtem (O.-Vl.), *Archaeologia Mediaevalis* 1989, 44.

DAELS L. & DE DAPPER M., 1997. Voorstel tot rangschikking als monument van Sint-Lievens-Houtem: “Paardenmarkt” - dries, *KCML (Provinciale Commissie Oost-Vlaanderen)*, 1-30.

DE GROOTE K., MOENS J. & DE CLERCQ W. 2001. Sint-Lievens-Houtem. Een laatmiddeleeuwse tonwaterput aan het marktplein, In: De Kegel A. e.a., *Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium. Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen 2000*, 222-223.

DE GROOTE K., 2014. Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed.

DE GROOTE K & MOENS J., 2018. Archeologie en geschiedenis van een middeleeuwse woonwijk onder de Hopmarkt te Aalst.

DUQUET F., 1976. *Zo was Sint-Lievens-Houtem*, Sint-Lievens-Houtem.

GYSSELING M., 1960. *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (voor 1226)*, Tongeren.

POULAIN M. & DE CLERCQ W., 2018. Travelogue of an Almohad Sherd: from Twelfth-Century al-Andalus to Fourteenth-Century Flanders, *Al-Masāq*, DOI: 10.1080/09503110.2018.1548236.

SEVENANT M., MENSCHAERT J., COUVREUR M., RONSE A., ANTROP M., GEYPENS M., HERMY M. & DE BLUST G., 2002. *Ecodistricten: Ruimtelijke eenheden voor gebiedsgericht milieubeleid in Vlaanderen. Deelrapport II: Afbakening van ecodistricten en ecoregio’s: Verklarende teksten*, s.l.

THOEN E., 1987. Historisch-geografische tekst bij het kaartblad Oosterzele, *Projekt Historisch-landschappelijke reliktenkaarten van Vlaanderen (Intern rapport)*, Gent.

VANDENBORRE H., 1997. Materiaalwetenschappelijk onderzoek van de zuidelijke kapel en portaal in de St.-Michaëlskerk. Verslag.

VAN DER KELEN I., 1986. Geschiedeniskalender van Sint-Lievens-Houtem, *DARCOS uitgave*

VAN DER KELEN I., 1997. Vrijlegging muurschilderingen en opgravingen in de Sint-Michaëlkerk te Sint-Lievens-Houtem, *DARCOS 5*.

VAN DER KELEN I., s.d. Vesten, *DARCOS*.

VAN DER KELEN I., s.d. Etymologische verklaring van enkele grachten te Sint-Lievens-Houtem.

VAN EENHOOGE D., 1997. Opgravingen in de St.-Michaëlkerk te Sint-Lievens-Houtem.

VERHULST A., 1995. *Landschap en landbouw in middeleeuws Vlaanderen*, Brussel.

12.2. ELEKTRONISCHE BRONNEN

http://www.agiv.be

http://inventaris.onroerenderfgoed.be

http://cai.erfgoed.net

http://www.herzeleinbeeld.be/Fotos/Bezienswaardigheden/bezienswaardigheden.html

http://www.artefactresearch.be/artefact-maand-pyrofoor/

https://nl.wikipedia.org/wiki/Boerenbont

https://nl.wikipedia.org/wiki/Soci%C3%A9t%C3%A9_C%C3%A9ramique

https://nl.wikipedia.org/wiki/Koninklijke_Sphinx

13 | BIJLAGEN

UIT IN HOUTEM
3

13. BIJLAGEN

13.1. HANDLEIDING BIJ HET RAADPLEGEN VAN DE BIJLAGEN

De bijlagen bij het rapport zijn ingedeeld in een algemene gegevensfiche over het project inclusief trefwoorden, een lijst met overzichtsfoto's, een structuurlijst, een contextlijst, een sporenlijst, een vondstenlijst en een fotolijst op spoorniveau. Tevens wordt een overzicht geboden van uitgevoerd *post-excavation* onderzoek en mogelijkheden voor verder onderzoek.

Deze lijsten worden aangevuld met de afgeleverde vergunningen voor metaaldetectie en prospectie met ingreep in de bodem enerzijds, en de bijzondere voorwaarden waaraan het onderzoek dient te beantwoorden, opgesteld door de bevoegde overheid - het agentschap Onroerend Erfgoed - anderzijds.

We geven hierbij enige duiding met betrekking tot de diverse lijsten in deze bijlage.

De lijsten worden automatisch gegenereerd uit de SOLVA-databank[115]. In deze databank worden tijdens de opgraving en de rapportage alle data die tijdens een archeologisch project worden gegenereerd, samengebracht. Het gaat hierbij dus zowel om velddata (foto's, plannen, beschrijvingen, relaties tussen sporen, vondsten, ...) als documenten die tijdens de rapportage worden gegenereerd (aardewerktekeningen, informatie over behandeling van materiaal, het archeologisch rapport, diverse laboanalyses, administratief archief zoals vergunningen, bijzondere voorwaarden, ...). In het kader van de rapportage genereert de databank een reeks lijsten zoals gevraagd in de "Minimumnormen voor archeologische registratie en rapportage" en de "bijzondere voorwaarden" bij het concrete project.

Conform de structuur van de databank (zie hoofdstuk methodologie, verwerking) worden de bijlagen hiërarchisch opgebouwd. Alle velddata worden in de databankstructuur op drie niveaus ingedeeld: spoorniveau, contextniveau en structuurniveau. We verduidelijken met een voorbeeld.

Onder de noemer '**sporen**' verstaan we het kleinste niveau van notulering, de kleinste eenheid als het ware: bijvoorbeeld een aflijning in een grondplan of een laag in een kuil bij een coupetekening. Dit is het niveau waarop vondsten afzonderlijk worden ingezameld.

Verschillende sporen kunnen toebehoren aan een '**context**': zo vormen verschillende lagen in een kuil samen de context 'kuil'.

Op gelijkaardige wijze kunnen verschillende contexten gegroepeerd worden tot een overkoepelende '**structuur**': diverse paalkuilen behoren bijvoorbeeld toe aan de structuur 'gebouw'.

In de databank, en dus ook in deze bijlagen, worden de velddata volgens vastgestelde thesauruslijsten toegewezen aan de noemers 'sporen', 'contexten' en 'structuren'. Door archeologische begrippen (gebouw, crematiegraf, grafkuil, laag, ...) via een vastgestelde thesauruslijst aan een specifiek niveau toe te wijzen (spoor, context, structuur), bestaat de garantie dat bij bevraging van de databank naar een bepaald archeologisch begrip, effectief ook alle ingevoerde data in de resultatenlijst voorkomt (anders gezegd, we vermijden daardoor dat 'grafkuil' de ene maal bij 'context', en de andere maal bij 'structuur' wordt ondergebracht).

115 Zie ook hoofdstuk « Methodologie, Verwerking » aangaande informatie over de SOLVA-databank archeologie.

De lijsten in deze bijlage zijn volgens dezelfde hiërarchie opgebouwd. In de bijlage wordt achtereenvolgens een overzicht gebracht van structuren, contexten en sporen. Op deze wijze kan van 'groot' naar 'klein' afgedaald worden in de informatie. Er wordt bovendien met kruisverwijzingen gewerkt: bij structuren staat vermeld uit welke contexten ze zijn opgebouwd, bij contexten staat vermeld uit welke sporen ze zijn opgebouwd. In omgekeerde richting staat bij de sporenlijsten vermeld tot welke context en structuur een spoor behoort, en bij de contextlijst staat vermeld tot welke structuur een context behoort. De structuurlijst bevat dus een overzicht van gerelateerde contexten. De contextlijst bevat een overzicht van gerelateerde structuren (hoger niveau) en sporen (lager niveau), alsook een overzicht van alle foto's, plannen, vondsten en stalen. De sporenlijst bevat een overzicht van gerelateerde contexten en structuren, alsook een overzicht van alle foto's, plannen, vondsten en stalen. De gedetailleerde spoorbeschrijvingen zijn uitsluitend in de sporenlijsten zelf terug te vinden. Op elk niveau tot slot staat een interpretatie en zo mogelijk ook een datering vermeld.

Voor de duidelijkheid geven we mee dat niet elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een context (en dus structuur), evenmin als elke context aan een structuur kan toegewezen worden.

Wat de wijze van nummering betreft, geldt als algemene regel dat contexten en structuren de naam dragen van het spoornummer dat als eerste aan die 'context' (en eventueel bij uitbreiding 'structuur') wordt toegewezen. In een rapport zijn het doorgaans de contextnummers en, indien gegroepeerd onder een structuur, de structuurnummers die in de tekst de leidraad vormen.

Tot slot enkele bijzonderheden:

Verstoringen en 'negatieve sporen', sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een context gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau.

In het geval dat het een rapportage van een vooronderzoek betreft, worden sporen in principe niet aan een context (en bij uitbreiding een structuur) toegewezen. Contexten en structuren worden pas aangemaakt op het moment van een archeologische opgraving, aangezien op dat ogenblik alle beschikbare informatie aanwezig is, en dit dus dan wel een zinvolle oefening is. Tijdens een vooronderzoek zijn heel wat relaties bijvoorbeeld nog niet duidelijk.

De enige uitzondering op deze regel wordt gemaakt wanneer bij de verwerking van een vooronderzoek reeds duidelijk is dat de sporen gelegen zijn in een zone die *niet voor verder onderzoek in aanmerking komt*. Dan worden sporen waar mogelijk wel tot contexten gegroepeerd (en worden dus in de databank contexten (en eventueel structuren) aangemaakt). Op deze wijze wordt gegarandeerd dat informatie rond potentiële contexten of structuren niet verloren gaat bij een bevraging van de databank. Een voorbeeld verduidelijkt dit: een geïsoleerde grafkuil, die geen aanleiding geeft tot verder onderzoek, wordt wel als context gedefinieerd in de databank, omdat deze zo ook in de resultatenlijst van een bevraging zal voorkomen. Zo niet zou deze grafkuil voor de databank 'onzichtbaar' worden.

13.2. LIJSTEN

- Gegevensfiche project
- Overzichtsfoto's
- Structuren, met vermelding van de gerelateerde contexten
- Contexten, met vermelding van de gerelateerde structuren en sporen, foto's, plannen, vondsten en stalen
- Sporen, met vermelding van de gerelateerde contexten, structuren, foto's, plannen, vondsten en stalen
- Inventaris vondsten
- Fotolijst
- Vergunning metaaldetectie en prospectie met ingreep in de bodem
- Bijzonder voorwaarden

13.3. GRONDPLANNEN

Fig. 81. Grondplan A allesporenplan, schaal 1/200

Fig. 82. Grondplan A interpretatief plan, schaal 1/200

Fig. 83. Grondplan B allesporenplan, schaal 1/200

Fig. 84. Grondplan B interpretatief plan, schaal 1/200

Fig. 85. Grondplan B1 allesporenplan, schaal 1/50

Fig. 86. Grondplan C allesporenplan, schaal 1/50

Fig. 87. Grondplan C interpretatief plan, schaal 1/50

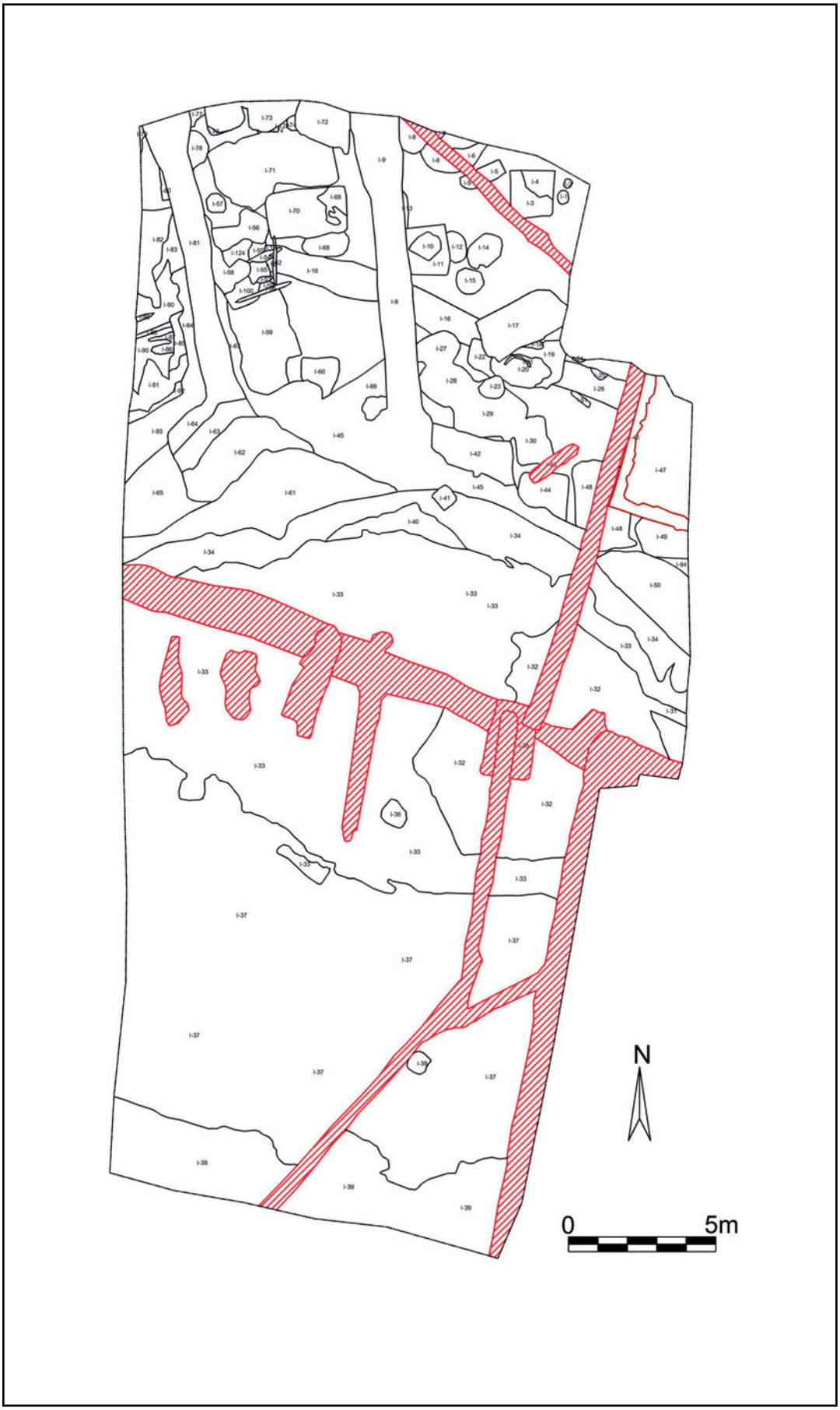

Fig. 81. Grondplan A allesporenplan, schaal 1/200.

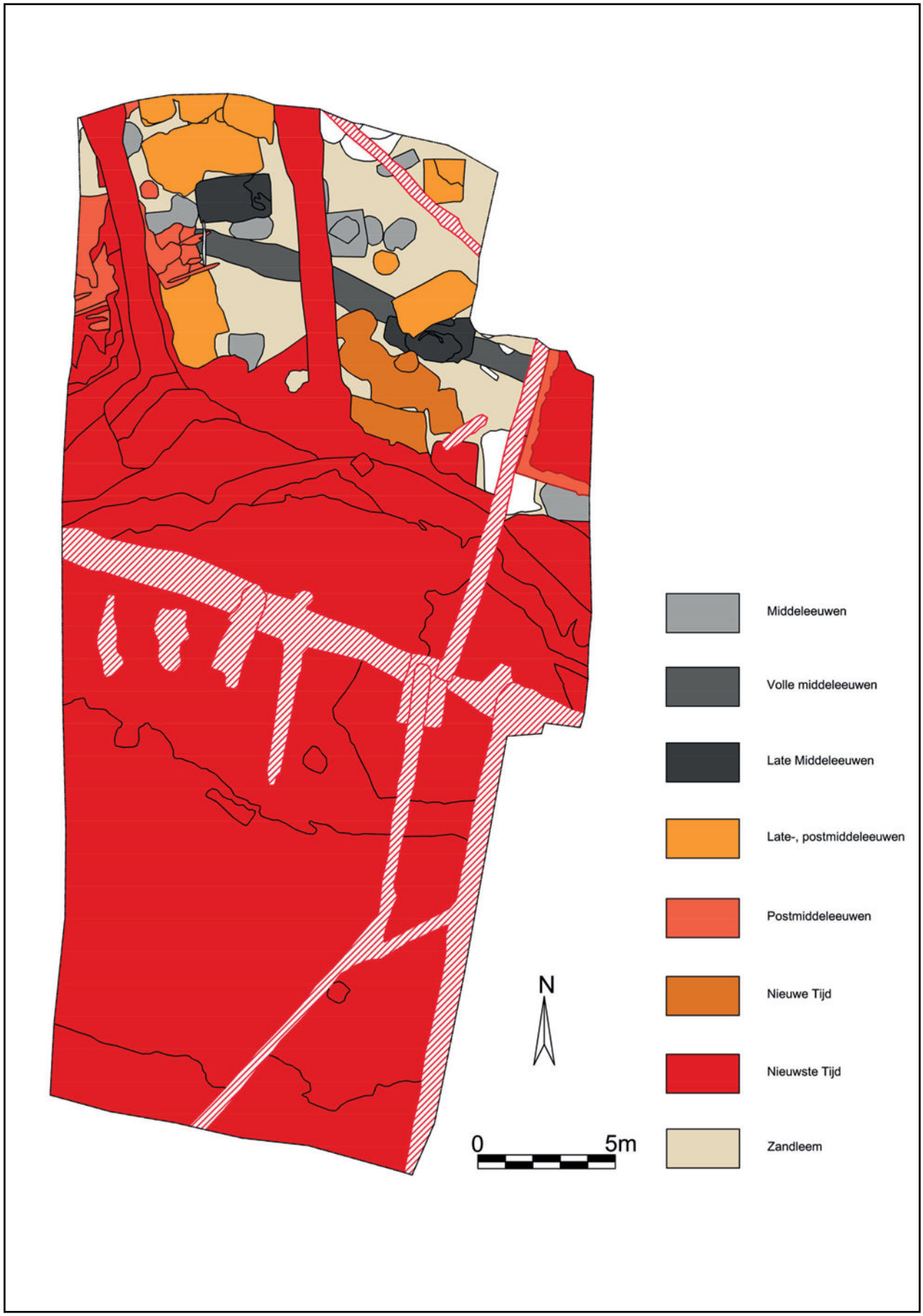

Fig. 82. Grondplan A interpretatief plan, schaal 1/200.

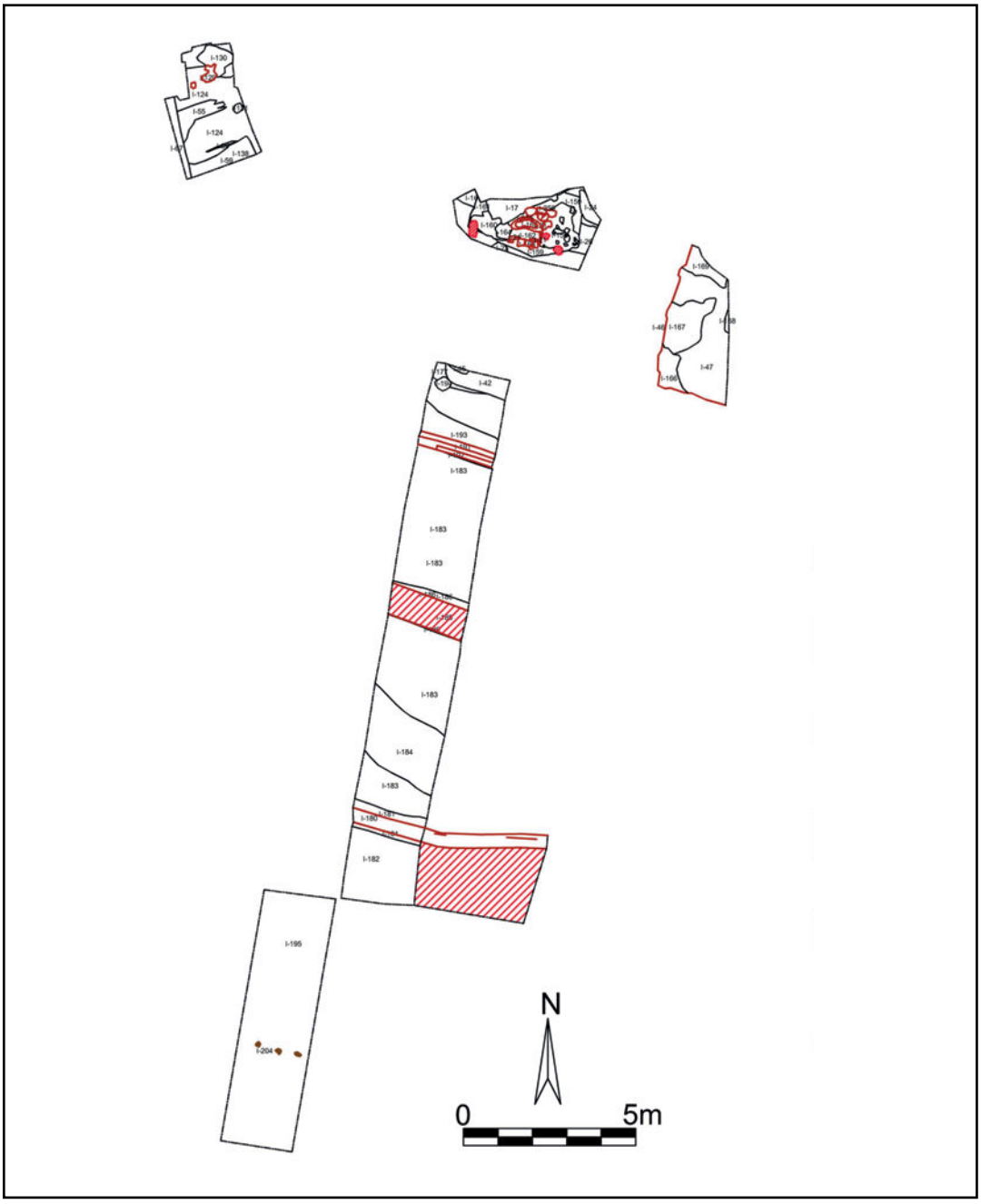

Fig. 83. Grondplan B allesporenplan, schaal 1/200.

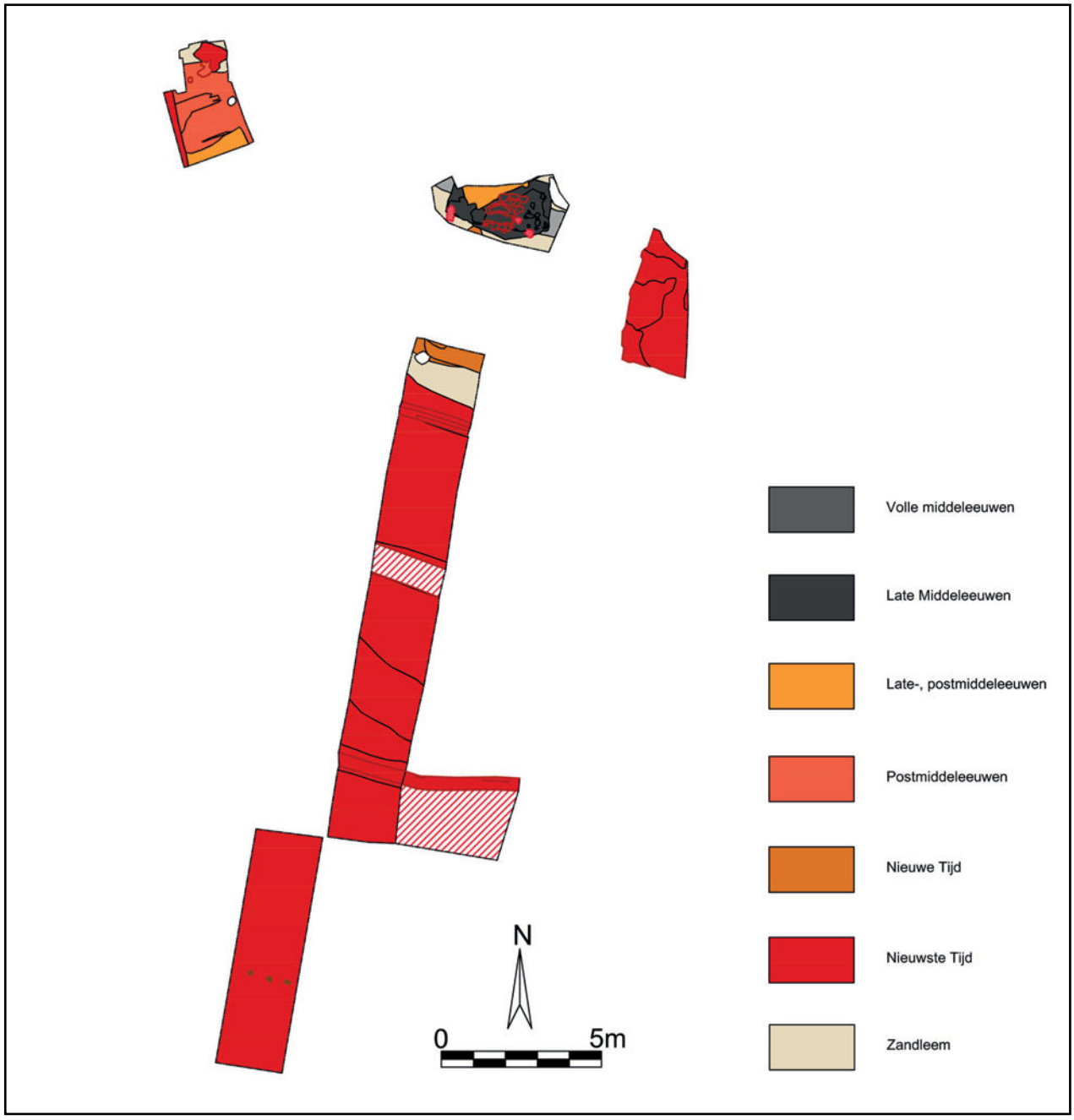

Fig. 84. Grondplan B interpretatief plan, schaal 1/200.

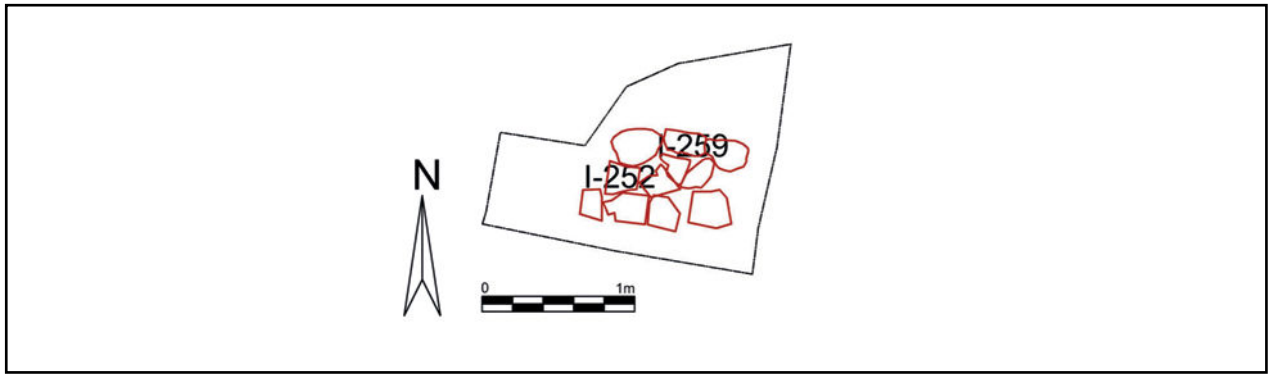

Fig. 85. Grondplan B1 allesporenplan, schaal 1/50.

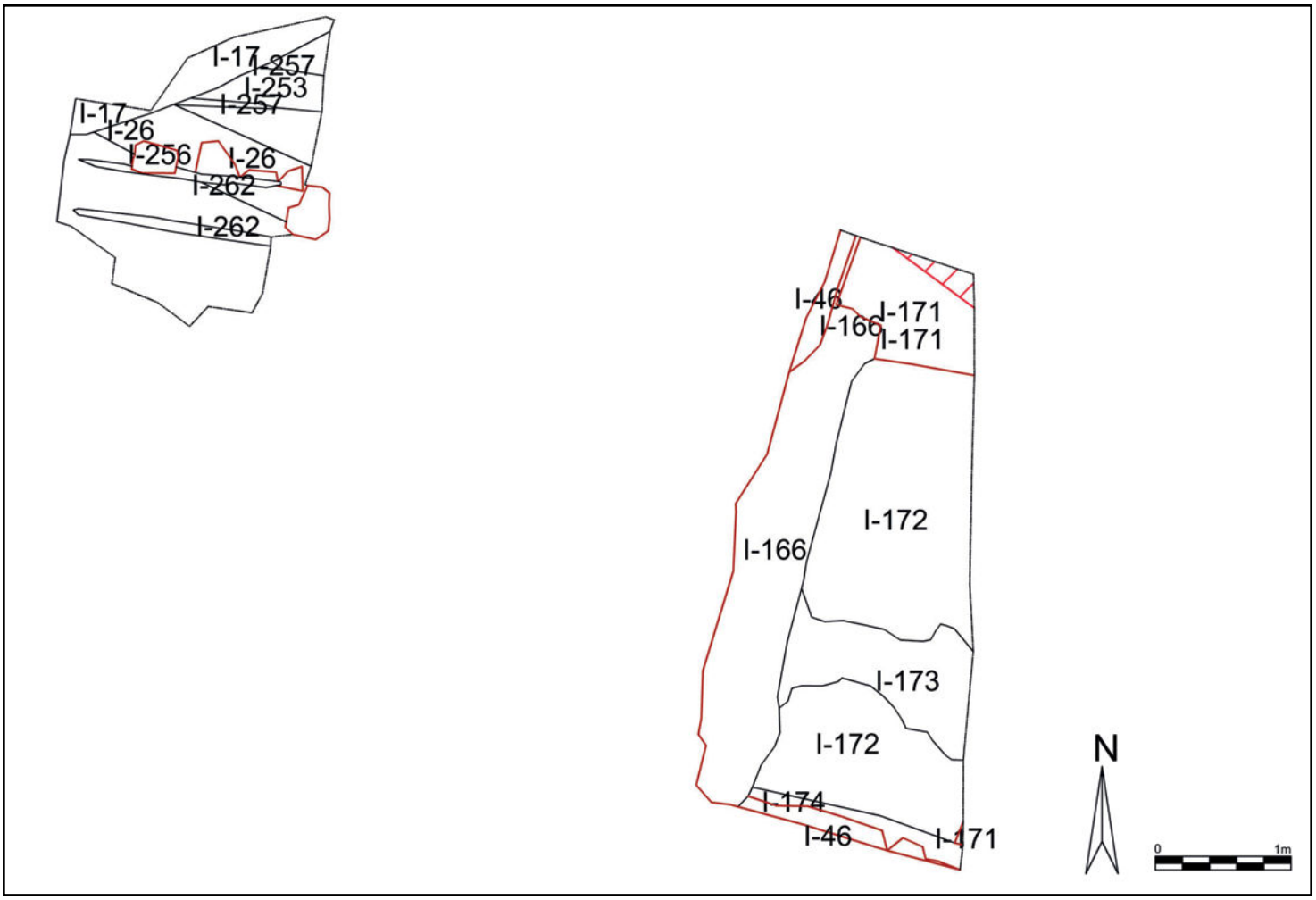

Fig. 86. Grondplan C allesporenplan, schaal 1/50.

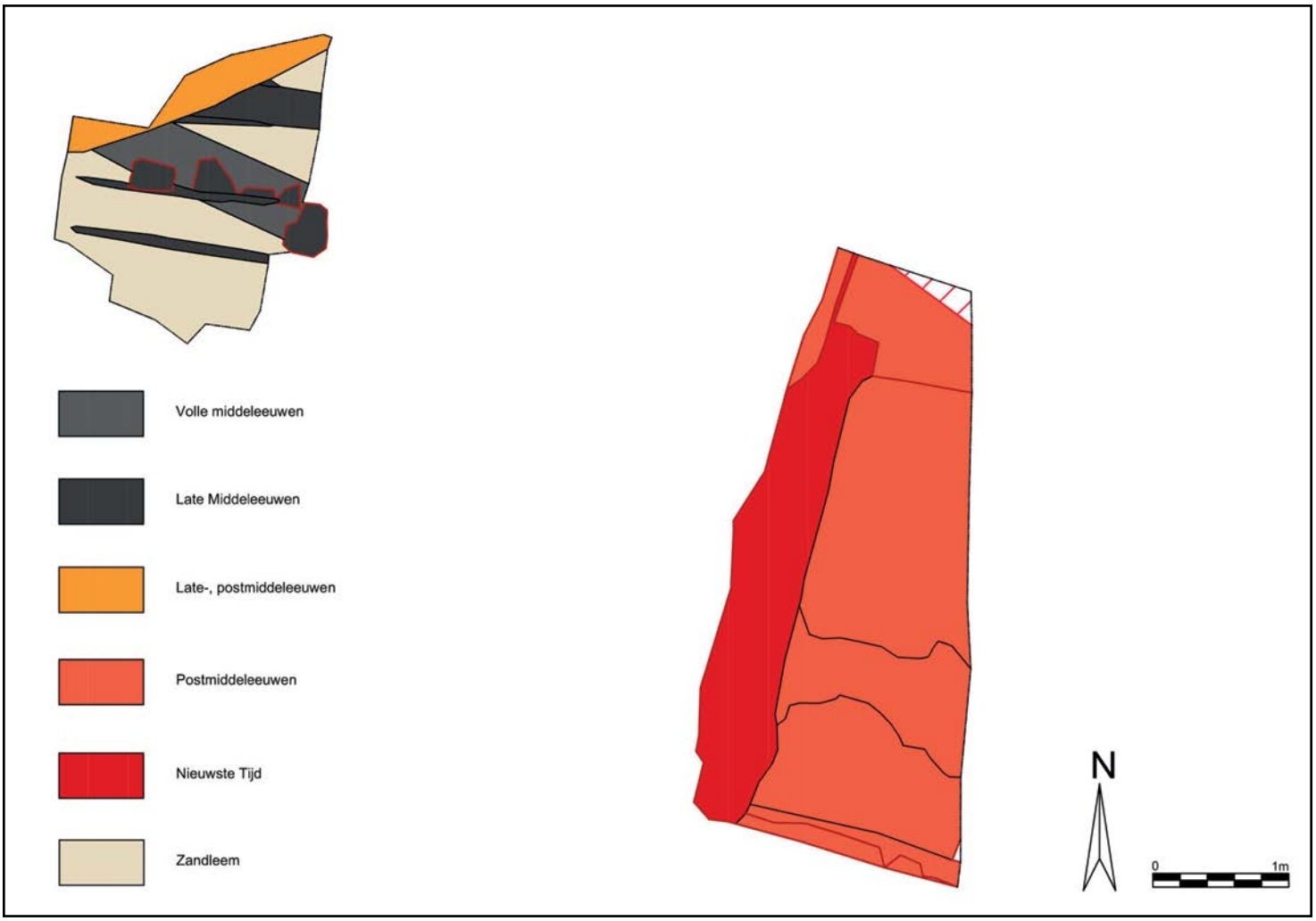

Fig. 87. Grondplan C interpretatief plan, schaal 1/50.

Naar aanleiding van de geplande heraanleg van het marktplein van Sint-Lievens-Houtem met bijhorende rioleringswerken, voerde SOLVA in de lente en zomer van 2016 een archeologisch onderzoek uit. Het archeologisch onderzoek leverde relevante informatie op over de geschiedenis, de ontwikkeling en het gebruik van deze open ruimte in het centrum van Sint-Lievens-Houtem. Het oudste spoor kan naar alle waarschijnlijkheid in verband gebracht worden met de vroegste ontginningen van de gronden rondom de Sint-Michielskerk, omstreeks de 11de en 12de eeuw. Een gracht is mogelijk een vroege of vroegste afbakening van bewoning rond de kerk van Sint-Lievens-Houtem. In de daarop volgende late middeleeuwen en de postmiddeleeuwen is het terrein gekenmerkt door de aanwezigheid van talrijke kuilen. Hun vorm en vulling geven niet zo maar de functie van deze kuilen prijs. Onder voorbehoud brengen we ze in verband met de bedevaarten en jaarmarkten, die met zekerheid hun intrede deden vanaf 1339, en dit tot op heden. Enkele van deze kuilen gaven kleine, maar relevante vondsten prijs, waaraan mooie verhaal kunnen opgehangen worden. De scherf van een Almohaden kruik in lusterwaar afkomstig uit Andalusië legde een lange reis af, in tijd en afstand, maar ook in betekenis. Het quasi volledige skelet van een vrouwelijke resusaap of Java-aap, afkomstig uit Azië, is minstens even uniek en bijzonder. Van een andere aard en functie zijn twee klokkengieterskuilen. Deze getuigen van het gieten van minstens twee bronzen klokken op deze plaats. Gelegen, nabij de natuurstenen funderingen van het voormalige schepenhuis, brengen we deze activiteit in verband met, hetzij dit gebouw, hetzij met zijn houten voorganger, ’t Calf. Hedendaagse parallellen van dergelijke schepenhuizen zijn terug te vinden op dorpspleinen, mét klokkentoren. Het schepenhuis functioneerde als vergaderzaal voor de schepenen. De kelder diende als gevangenis en dit meestal gedurende de grote markten. Dit gebouw, maar ook een wegtracé en twee poelen of vijvers zijn te dateren in postmiddeleeuwen en na de aanleg van de vele kuilen op de markt. Nadat het schepenhuis en de poel of vijver in onbruik geraakten, kende de markt van Sint-Lievens-Houtem een grootschalige aanleg. Een laagsgewijze ophoging van de markt met grond, mondde uit in een stenen verharding in 1970. Het archeologische onderzoek in 2016 brak de verharding open en legde een stukje geschiedenis onder het op één na grootste marktplein van Vlaanderen bloot. .